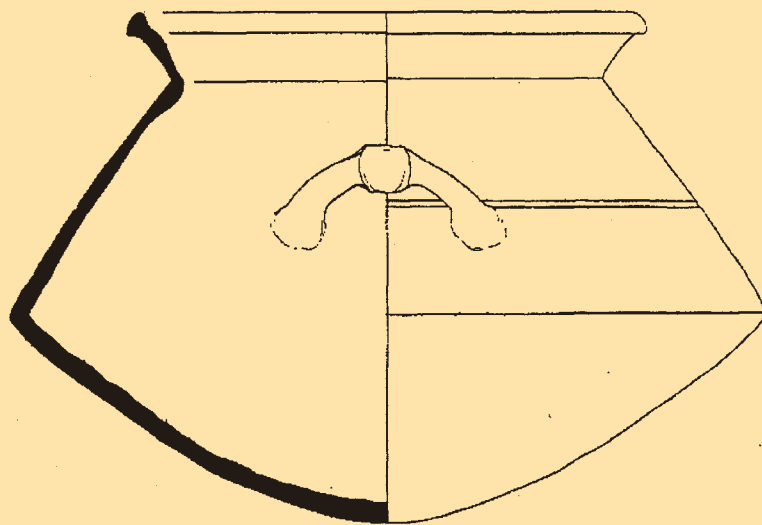

**L'EXCAVACIÓ DE LA CARRETERA DE SANT
MARTÍ: UN SECTOR DE L'ENTORN D'EMPÚRIES
DES DE LA BAIXA REPÚBLICA FINS A
L'ANTIGUITAT TARDANA**

Joan LLINÀS i POL
Susanna MANZANO i VILAR
Anna Maria PUIG i GRIESSENBERGER
Xavier ROCAS i GUTIÉRREZ

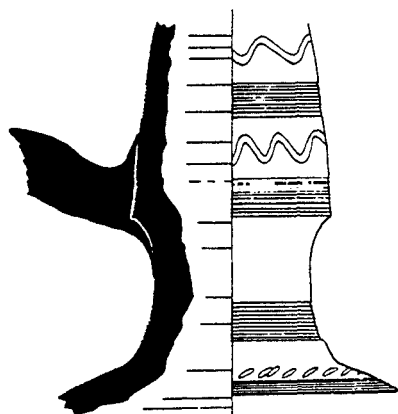

1997

ESTUDIS ARQUEOLÒGICS. 3

**L'EXCAVACIÓ DE LA CARRETERA DE SANT
MARTÍ: UN SECTOR DE L'ENTORN D'EMPÚRIES
DES DE LA BAIXA REPÚBLICA FINS A
L'ANTIGUITAT TARDANA**

Joan LLINÀS i POL
Susanna MANZANO i VILAR
Anna Maria PUIG i GRIESSENBERGER
Xavier ROCAS i GUTIÉRREZ

1997

ESTUDIS ARQUEOLÒGICS. 3

ESTUDIS ARQUEOLÒGICS. 3

Universitat de Girona

Departament de Geografia,
Història i Història de l'Art

CONSELL DE REDACCIÓ

Josep Burch i Rius

Josep Casas i Genover

Aurora Martín i Ortega

Josep Mª Nolla i Brufau

Jordi Sagrera i Aradilla

Narcís Soler i Masferrer

David Vivó i Codina

EDICIÓ

VENDES I INTERCANVIS

Aula de Prehistòria i Món Antic

Universitat de Girona

Plaça Ferrater Mora, 1

17071 GIRONA

DISSENY DE LA COL·LECCIÓ

Marc Casas i Soler

Totes les il·lustracions són dels autors

Portada i frontispici: Olla i ampolla de ceràmica comuna.

ISBN: 84-88762-75-5

Dip. leg.: Gi-1752-95

INTRODUCCIÓ

Al principi de setembre de 1991 començaren les obres d'ampliació de la carretera que dona accés a Sant Martí d'Empúries des de la cruïlla de la carretera d'Orriols a l'Escala, un projecte elaborat per la Diputació de Girona i finançat per la mateixa Diputació i l'Ajuntament de l'Escala. Immediatament es va plantejar la necessitat de fer un seguiment de les obres, així com una possible intervenció arqueològica a la zona si aquesta es considerava oportuna. Davant d'aquest fet, s'iniciaren els treballs de prospecció i posteriorment d'excavació de la zona afectada pel projecte. La intervenció es va centrar només en el tram concret on es volia realitzar l'ampliació de la carretera, des de la cruïlla de la carretera d'Orriols a l'Escala fins al cementiri actual de Sant Martí d'Empúries (fig. 1).

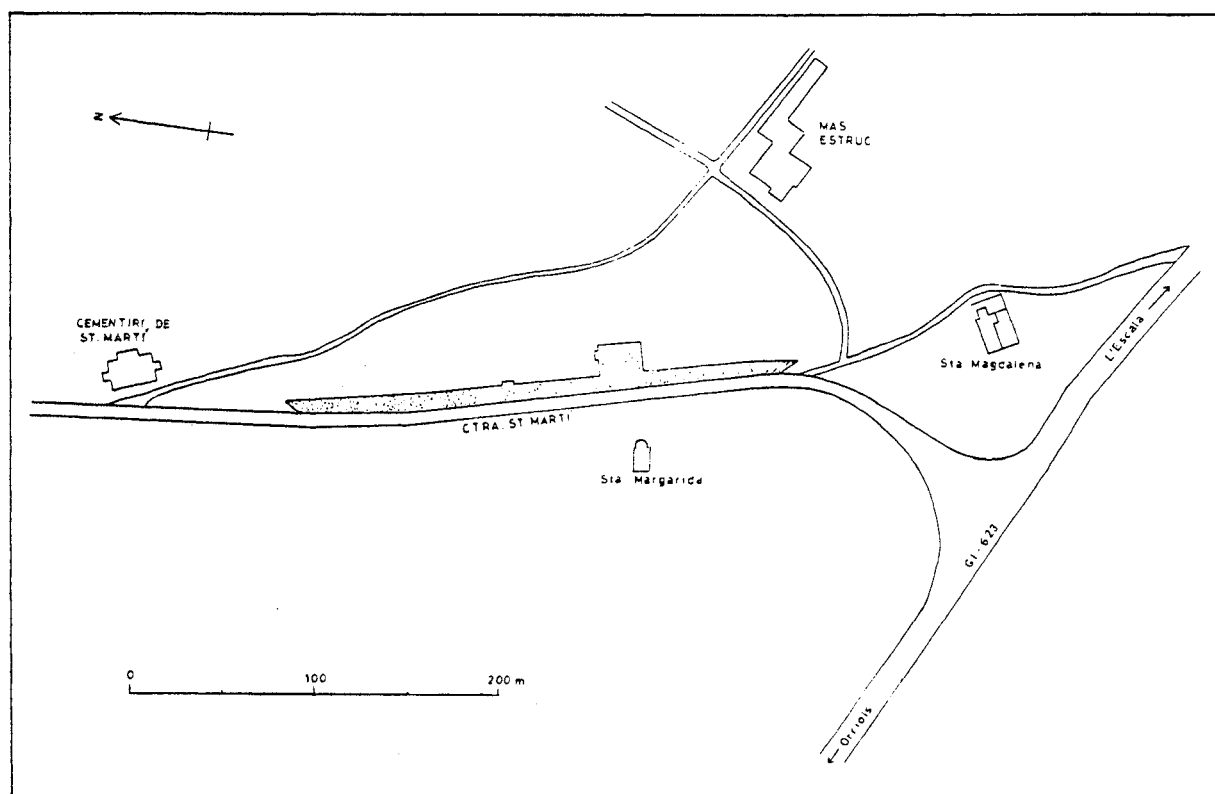

Fig. 1. Situació de la zona excavada.

De bell antuvi, calia pensar que l'àrea afectada per les remodelacions podia preservar alguna resta arqueològica, perquè el tram afectat es troba a uns 500 metres a l'oest de la ciutat romana i, per tant, dins del cercle d'influència immediat d'Empúries. En qualsevol cas, es tenia ja la certesa que aquest lloc havia funcionat en època romana com a àrea cementirial, com deixava entreveure la propera necròpolis Estruc, d'època baiximperial, que havia estat en part excavada per Martín Almagro els anys 1945 i 1954. Tampoc no s'havien de perdre de vista les veïnes i molt properes restes de les esglésies de Sta. Magdalena i Sta. Margarida, que es podien remuntar a època tardoromana.

A nivell metodològic, les característiques de la zona excavada, amb una extensió total d'uns 250 metres de llargada per uns 6,5 metres d'amplada, van aconsellar-ne una subdivisió en qua-

dres de 10 per 6,5 metres de superfície per tal de facilitar el registre arqueològic. S'acabaren comptabilitzant un total de vint-i-tres quadres, numerats successivament de l'1 al 23 i de sud a nord. Cal esmentar que l'entitat i les característiques d'algunes de les troballes van implicar ampliacions esporàdiques del límit est de l'excavació, i que l'existència d'una pedrera al quadre 8, aleshores d'època indatada, va comportar-ne l'excavació completa, tot i que les seves dimensions superaven de molt l'amplada de la resta del terreny excavat.

L'excavació arqueològica s'allargà des del 24 de setembre fins al 20 de desembre de 1991, fou dirigida per Xavier Rocas i hi treballaren, com a tècnics arqueòlegs, Joan Llinàs, Susanna Manzano i Anna Maria Puig. Encara del 21 al 24 d'abril de 1992 es realitzà un petit sondeig en un sector que havia restat inacabat, on treballaren Susanna Manzano, Anna Maria Puig i David Vivó.

En els treballs d'excavació i de la redacció subsegüent de la memòria i estudi científic dels resultats col·laboraren diverses persones i entitats, entre les quals hem de destacar el Museu Monogràfic d'Empúries, aleshores de la Diputació de Barcelona, i molt especialment el Dr. Enric Sanmartí i el sr. Domènec Gamito; Construccions i Obres Coll, empresa encarregada de dur a terme les obres de la carretera; Benjamí Bofarull, de l'Ajuntament de l'Escala, que realitzà bona part de la planimetria general; Lluís Úbeda, que confeccionà un reportatge fotogràfic; el Centre d'Investigacions Arqueològiques de Girona i tot el seu personal, on va prendre forma la memòria d'excavació i també bona part d'aquesta publicació; i Bibiana Agustí i Dolors Codina, que realitzaren l'estudi antropològic de les restes humanes aparegudes, que adjuntem al text.

Malgrat l'excel·lent situació de l'indret, ja comentada, no es pot negar que a causa de les característiques del terreny, amb la roca mare aflorant de manera irregular a la superfície i els rebaixos fets en la construcció de la carretera actual, es preveien abans dels treballs unes descobertes possiblement escasses i de ben segur en mal estat de conservació. L'abast de les troballes realitzades, però, va superar amb escreix les previsions inicials i l'excavació d'urgència va acabar esdevenint una peça clau que va permetre revalorar des del punt de vista arqueològic i històric aquesta part del jaciment emporità.

A nivell arqueològic, i a grans trets, a l'excavació es van documentar un total de sis fases d'ocupació diferents, que s'estenien des del segle II aC fins al segle VII dC, a més d'una fase d'època moderna.

Les troballes de datació més antiga correspongueren a un seguit de reompliments de terra argilosa, distribuïts en diversos desnivells de la roca, que terraplenaven el terreny (fase I). Cronològicament, seguí la documentació d'una fase de necròpolis altoimperial (fase II), que es podria relacionar amb la necròpolis Torres-Nofre, excavada i estudiada ja per Almagro. Posteriorment, i en un moment indeterminat que implica l'oblit d'aquest ús, trobem la construcció de tot un conjunt de sitges, fins a trenta-una, que fan canviar la funció del lloc com a zona reservada a necròpolis a una zona d'hàbitat (fase III).

La fase següent, a nivell cronològic, tornarà a portar un nou canvi en la utilització de la zona, ja que es torna a documentar una fase d'enterraments, datables des de la fi del segle IV dC fins a mitjan segle V dC, i que caldria relacionar, tant per proximitat geogràfica com cronològica, amb la necròpolis Estruc, d'època tardoromana (fase IVa).

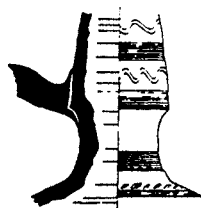
Vers el segon quart del segle VI dC es documenta un nou canvi a la zona, amb l'amortització de totes les estructures anteriors i l'aixecament d'estructures muràries a tota l'àrea excavada (fase V), tot i que cal esmentar un petit abocador, documentat a l'extrem nord de l'excavació que, des del punt de vista cronològic, proporcionà unes dates anteriors a l'amortització general de la zona, i que el material recollit ens situaria a la fi del segle V o a principis del segle VI dC (fase IVb).

La darrera ocupació d'època antiga que es documentà correspondria al rebliment d'un pou,

amb una datació, gràcies al material arqueològic recollit, que podem situar com a mínim dins del segle VII dC (fase VI).

Finalment, s'excavà una pedrera que semblava que podia haver estat utilitzada en època antiga, però que les dades de l'excavació revelaren com una explotació moderna. La darrera intervenció seria la construcció de l'actual carretera, als anys 60, que va destruir una part de les estructures i estrats que es localitzaren a l'excavació.

La importància i l'entitat de les troballes van fer possible que en la reunió de la Comissió de Patrimoni de la Generalitat de Catalunya del dia 5 de febrer de 1992 es decidís preservar l'àrea excavada. Els materials arqueològics quedaren emmagatzemats al Museu d'Empúries i els fruits de l'excavació han proporcionat en els anys successius tres articles, publicats en revistes especialitzades (Llinàs et al., 1992; Llinàs et al., 1994; Llinàs, en premsa). La publicació monogràfica que teniu a les mans, doncs, és l'aplec i el compendi de tota la informació obtinguda des de la primera picada fins a la darrera frase de l'últim article.

FASE I. ELS ANIVELLAMENTS D'ÈPOCA ROMANOREPUBLICANA.

Si bé l'excavació dels terrenys situats al costat est de la carretera actual de l'Escala a Sant Martí d'Empúries va proporcionar, principalment i com anirem veient, dades sobre el poblament al voltant d'Empúries en època tardoromana, la documentació de fases anteriors, d'època republicana i altoimperial, confirmarien la idea d'una Empúries romana més enllà dels límits físics de la mateixa ciutat ja des dels inicis de la seva història.

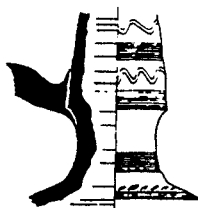
La primera fase documentada a la zona és d'època republicana. Fou localitzada ocasionalment en diversos punts al llarg de tota l'àrea excavada, en bosses que resseguien la topografia del terreny, obliterant i reomplint grans desnivells, i molt pobres en material arqueològic.

A la meitat sud de l'excavació (quadres 2, 3, 8 i 9), els nivells republicans reomplien desnivells de la mateixa roca mare, mentre que a la part més septentrional del sector excavat, fora ja de l'àrea ocupada per les fases de necròpolis (quadres 15, 16 i 22), cobrien àmplies superfícies.

A nivell arqueològic, aquests estrats d'anivellament solien estar formats per terres molt argiloses amb una gran presència de pedres de mida petita o mitjana i poc material arqueològic. Es dipositaven directament sobre la roca mare i no fou possible precisar si formaven part d'un anivellament que cobria tota l'àrea i que va ser destruït al llarg de les fases posteriors.

El material arqueològic exhumat no fou gaire abundant: gerretes bicòniques i pàteres de ceràmica grisa de la costa catalana, ceràmica ibèrica d'engalba blanca, alguna campaniana B i àmfores itàliques Dressel 1A, B i C i alguna de púnica Mañà C (fig. 2). A nivell cronològic, el conjunt ens situa en un context típic d'època romanorepublicana, al segle II aC avançat o a primera meitat del segle I aC.

La interpretació d'aquests nivells republicans es fa, doncs, molt complexa, ja que no es trobaren relacionats amb cap tipus d'estructura i la seva presència arreu era molt irregular. Així doncs, es fa difícil esbrinar si la zona va ser ocupada i posteriorment netejada fins a nivell de roca mare, o bé si —com sembla més probable— només es pot parlar d'una certa freqüentació, relacionada amb la proximitat del *praesidium* i, després, de la ciutat regular d'Empúries. El que sí que és cert és que, sense noves excavacions a la zona no en podrem dir res més amb seguretat.

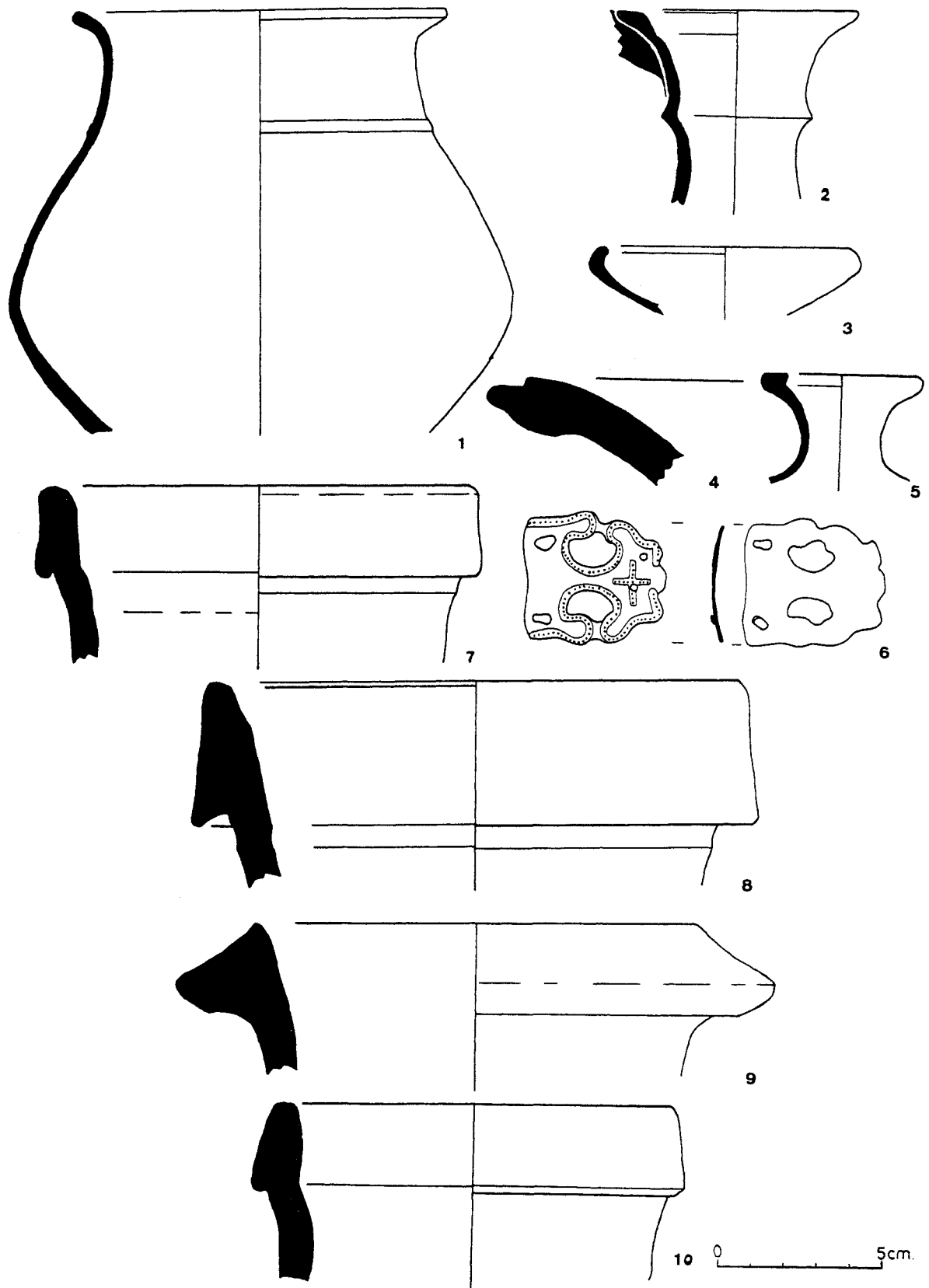

Fig. 2. Material arqueològic de la fase I. 1-3 i 5: Ceràmica de la costa catalana; 4: Àmfora cartaginesa; 6: Sivella de bronze; 7-10: Àmfora itàlica.

FASE II. LA NECRÒPOLIS D'INCINERACIÓ.

Descripció.

En el moment d'iniciar l'excavació ens plantejàrem la possibilitat de retrobar la necròpolis Estruc, excavada parcialment per Almagro en tres campanyes: de finals de març a principi de maig de 1945, l'agost d'aquell mateix any, i en una altra campanya de curta durada el 1954, amb un total de 59 enterraments descoberts (Almagro, 1955).

Totes aquestes troballes es van realitzar a una cinquantena de metres escassos a llevant d'on ara excavariem; semblava, doncs, molt probable que ens trobéssim novament amb aquesta necròpolis, i més si teníem en compte que Almagro assenyalava explícitament que n'havia deixat intacta una gran part. Aquestes expectatives inicials es van veure confirmades amb la troballa d'un total de 17 noves tombes, repartides tot al llarg de la zona excavada (fig. 3). En aquestes, el ritus funerari predominant fou, certament, la inhumació, tot i que, a diferència del que fins ara s'havia constatat en aquesta necròpolis (Almagro, 1955, p. 305), almenys en tres casos segurs ens trobarem amb incineracions. Així doncs, segons tots els indicis, la necròpolis Torres-Nofre, d'època altoimperial, s'estenia més enllà d'on l'havia delimitada Almagro i compartia espai físic amb la necròpolis baix imperial.

L'establiment d'una cronologia per a tot aquest conjunt de tombes —les d'inhumació incloses— es féu d'antuvi prou difícil, atès que l'arrasament general de la zona no va permetre trobar una seqüència estratigràfica fiable. A més, la manca d'una superposició entre els diversos sepulcres va dificultar poder establir cronologies relatives entre els diferents tipus d'enterraments. El nostre estudi, doncs, únicament pot agrupar les diferents tombes segons el ritus funerari, i intentar valorar cronològicament les datacions absolutes *post-quem* subministrades pels diferents tipus de contenidors i per les escasses peces d'aixovar.

A l'excavació de la carretera de Sant Martí es van constatar tres casos segurs d'enterrament en incineració, dos en urnes ceràmiques i un altre en un edifici sepulcral, a més de tres possibles incineracions més.

Incineració I

Apareguda al quadre 8 (fig. 15), consisteix en una urna de ceràmica comuna oxidada amb tapadora (fig. 4), dins la qual aparegué, juntament amb els ossos mig cremats del difunt, un anell de ferro amb camafeu (Llinàs et al., 1992, p. 358). Falcada exteriorment per un seguit de pedres, a tot voltant van aparèixer claus de ferro, així com moltíssims fragments d'ungüentaris de vidre, mig fosos i de tipologia variada (piriformes i estrangulats), que correspondrien almenys a deu peces diferents (fig. 5). La manera com van aparèixer aquests ungüentaris, sense una disposició gaire clara, fa pensar que el llit funerari original podia haver estat remenat ja des de temps antics.

Estratigràficament, l'enterrament no aportà cap dada cronològica, perquè l'estrat on recolzava l'urna era cobert pel nivell superficial, i malgrat no ser totalment estèril, no proporcionà cap element de datació. D'altra banda, la incineració es localitzà just al costat d'un grup d'inhumacions en àmfora i en *tegulae* (fig. 15).

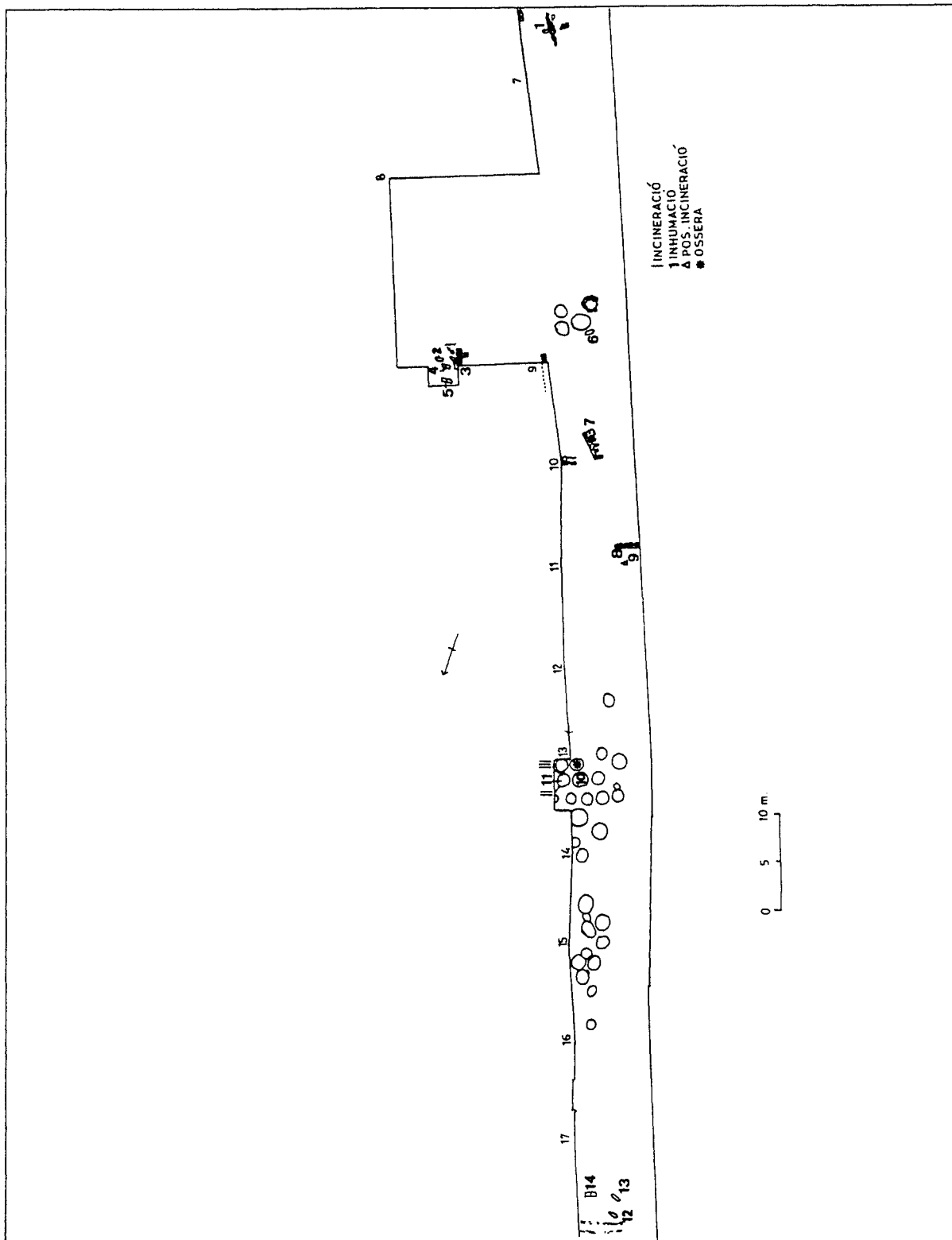

Fig. 3. Planta de situació de les incineracions de la fase II (en xifres romanes) i de les inhumacions de la fase IVa (en xifres aràbigues).

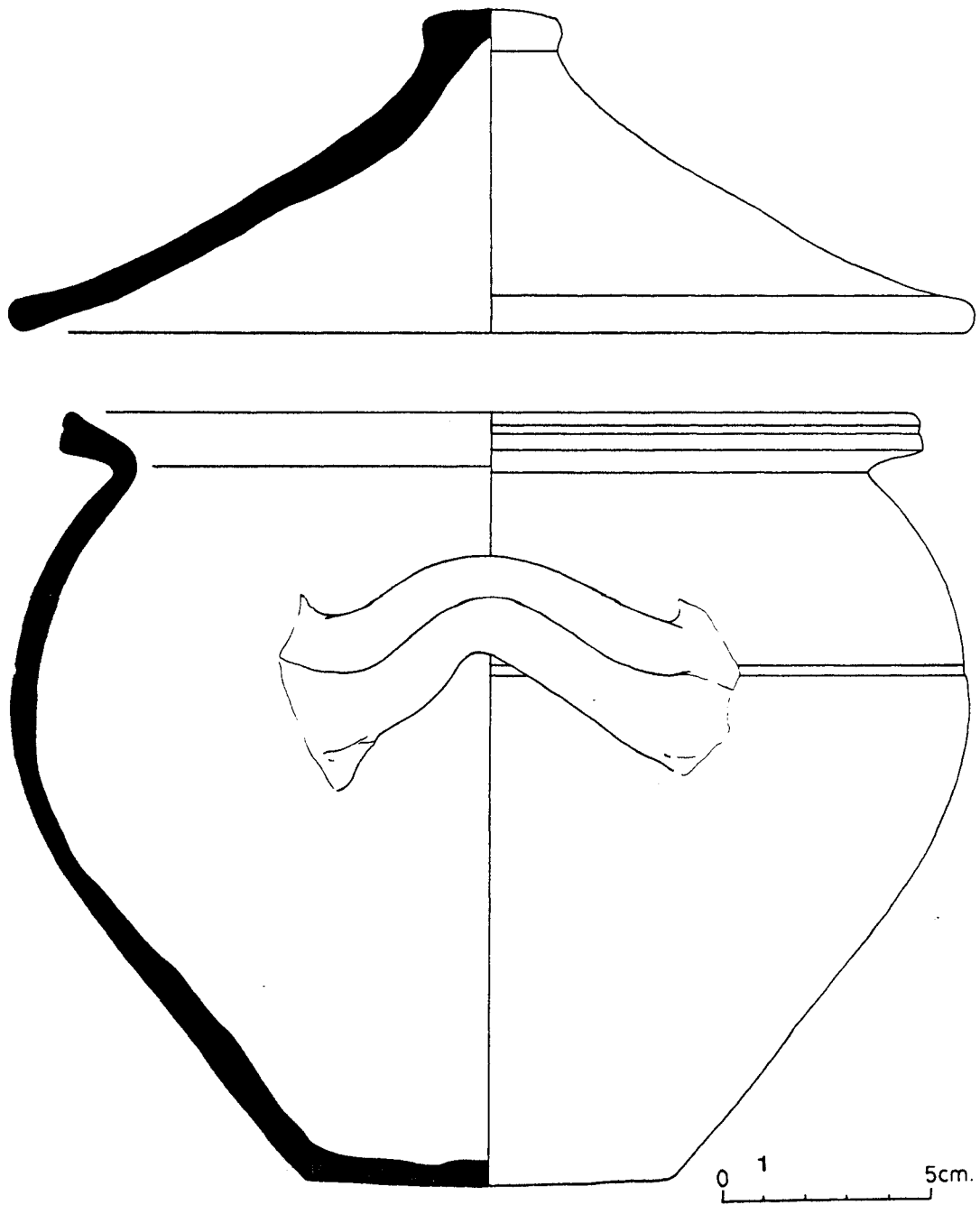

Fig. 4. Incineració I. Urna i tapadora de ceràmica comuna oxidada.

Malgrat la relació espacial de tots dos ritus, però, la seqüència temporal d'ambdós es fa força difícil d'establir amb seguretat, perquè la zona on trobem aquests enterraments es troba fortament afectada per un seguit d'accions de cronologia posterior. La construcció d'un mur (UE 826) just al costat no només implicà la destrucció parcial de l'enterrament en àmfora núm. 3, sinó també una profunda remoció de tota la zona adjacent, en la qual es troba la incineració I i que, probablement, explicaria l'aspecte remogut del seu aixovar. En època recent, els treballs d'extracció de pedra a tocar mateix d'aquest grup de tombes sens dubte haurien acabat de malmetre tota la zona.

Aquest grau d'arrasament dificulta, doncs, poder relacionar estratigràficament els diferents enterraments i, per tant, l'establiment d'una seqüència física i temporal fiable entre ells. Si a això hi afegim les dificultats per poder datar la mateixa urna amb precisió (en ser de ceràmica comuna), hem de concloure que, almenys pel que fa a aquest sector, no tenim prou criteris per afirmar, malgrat la seva proximitat física, una contemporaneïtat entre ambdós ritus funeraris. Com veurem tot seguit, tanmateix, la ubicació cronològica del camp de sitges posterior (fase III) ajudarà a establir amb més fermesa un lapse temporal important entre les dues necròpolis.

Incineració II

Correspon a les restes d'un petit edifici sepulcral localitzat al quadre 13, de tipologia similar als trobats per Almagro en diverses de les necròpolis emporitanes d'època altoimperial (Almagro, 1955, lám. I i V).

Malgrat que aquesta estructura funerària es troba gairebé destruïda per la construcció, en un moment posterior, de la sitja 18 (v. més endavant), les restes conservades permeten confirmar les característiques generals del sepulcre, una mena de podi cúbic de planta rectangular, orientat NW-SE i que en el nostre cas faria 1,10 m d'amplada per 1,50 m de llargada (fig. 6). Al centre hi hauria un buit on es dipositarien una o diverses urnes, així com l'aixovar corresponent. Les parets són construïdes amb pedres de format petit lligades amb argamassa, estucades i pintades de color vermell.

La relació estratigràfica existent entre l'edifici sepulcral i la posterior construcció de la sitja ens situaria aquesta fase d'enterraments d'incineració en una època anterior a la fase d'ocupació de la zona com a camp de sitges i, tal com veurem més endavant, aquesta és anterior a la fase de necròpolis d'inhumació. Aquest fet, reforçat per la presència d'un fragment de Terra Sigillata Sudgàl·lica incrustat a l'escaire sud-oest de l'estructura que comentem, ens fa descartar de manera clara i indiscutible la possibilitat d'una contemporaneïtat de rituals en la necròpolis Estruc, tal com podia semblar en el cas ja comentat de la primera incineració.

Incineració III

La seqüència temporal establerta gràcies a les restes de l'edifici sepulcral es completà i confirmà amb l'aparició, a mitja d'aquest i gairebé tocant-lo, d'una tercera incineració. Estava formada per una urna, sense aixovar i encaixada en un retall circular fet artificialment a la roca, que, igual que la incineració II, es trobava afectada parcialment per l'obertura de la sitja 18 (fig. 6).

L'urna, de ceràmica africana de cuina (ara com ara un tipus de vaixel·la ben coneguda i estudiada), pertany tanmateix a una forma inèdita o, si més no, absent en els repertoris més coneguts, tot i que cal esmentar que, classificada com a ceràmica comuna, una peça molt semblant ja s'havia trobat a les necròpolis emporitanes (Almagro, 1955, fig. 97; Casas et al., 1990, p. 178). La forma general és la d'una olla de fons carenat molt alt i gairebé esfèric, cos troncocònic amb dues nanses aplicades, coll estrangulat i llavi tombat cap a l'exterior amb un perfil interior ben marcat per un acanalat que serveix d'encaix a una tapadora. Exteriorment, el llavi i una part de la paret estan coberts per la patina característica de color gris fosc.

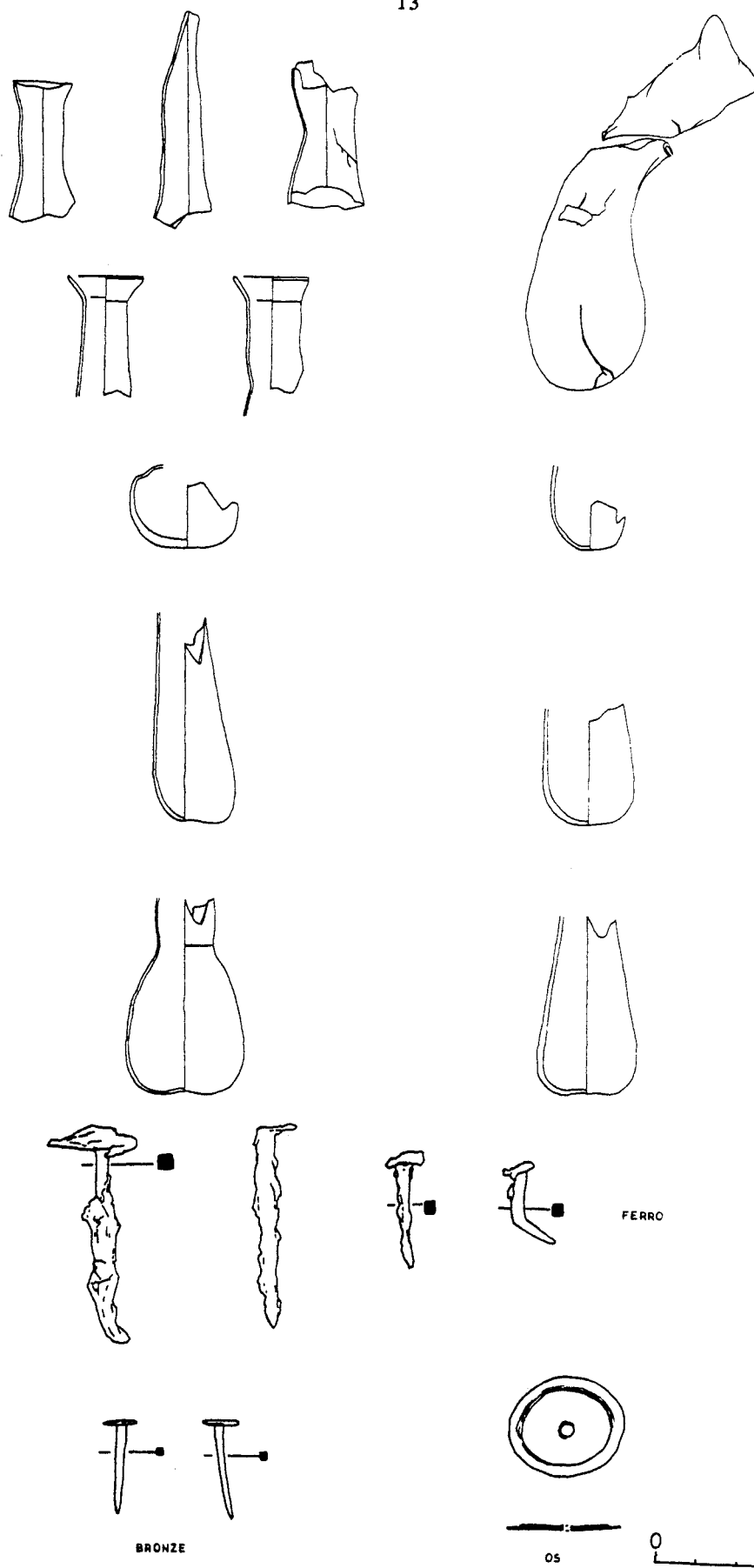

Fig. 5. Aixovar de la incineració I.

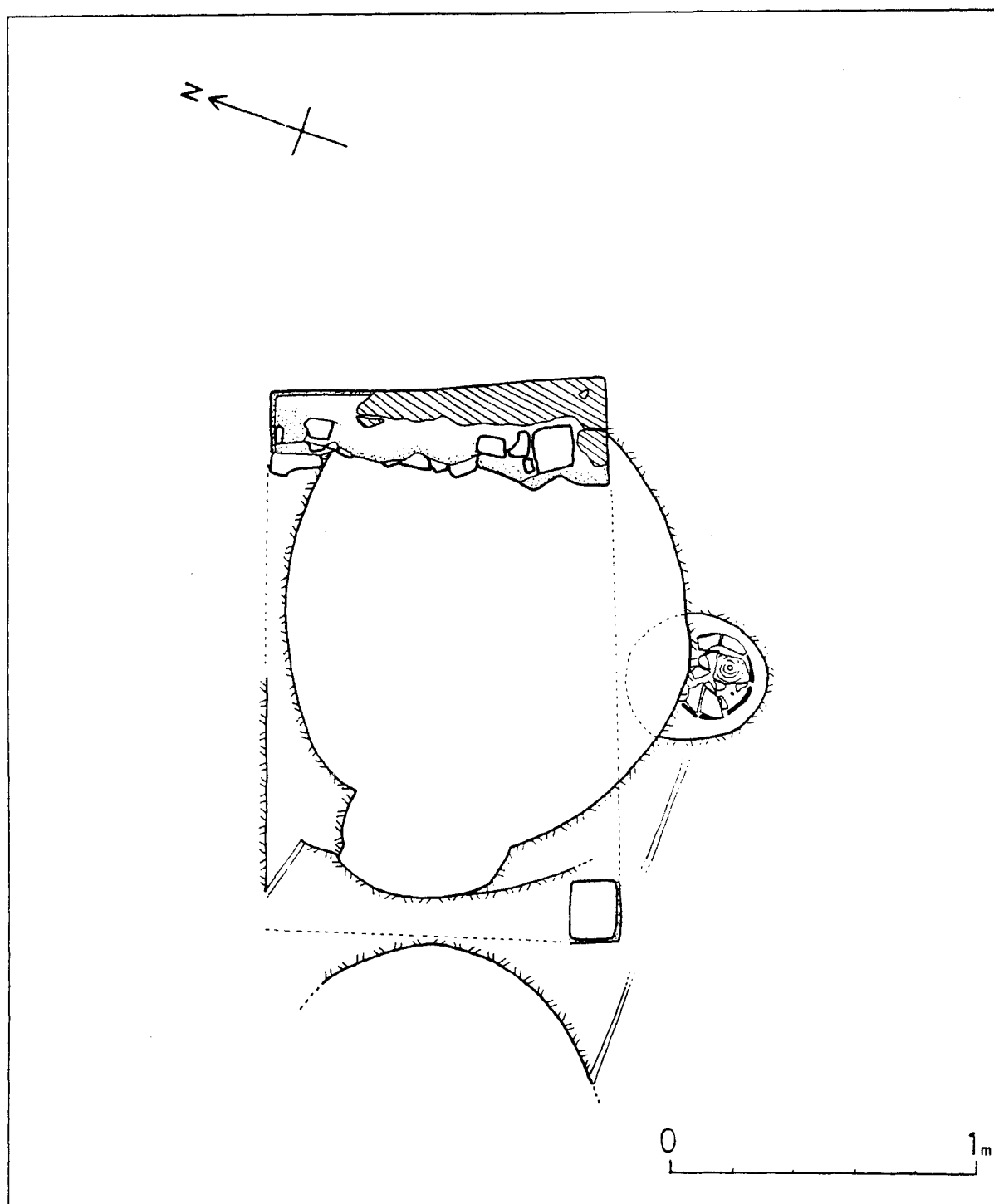

Fig. 6. Planta de les incineracions II i III, afectades pel retall de la sitja 18.

Completava l'urna una tapadora del mateix tipus ceràmic, amb agafador i solcs ben marcats, dipositada de manera invertida i tapant el conjunt (fig. 7).

Cronològicament, aquesta producció ceràmica comprèn un període molt ampli, i arriba amb una certa abundància als jaciments de la Mediterrània occidental a partir de la segona meitat del segle I dC, si bé algunes variants antigues haurien començat a difondre's abans i tot (Atlante, 1981, p. 208-211). Pensem que l'exemplar que ens ocupa s'ha d'incloure entre les produccions més antigues, atès que els tipus predominants i abundantíssims des dels primers decennis del segle II dC seran quasi exclusivament cassoles i tapadores d'uns tipus molt característics i amb escassíssimes variants.

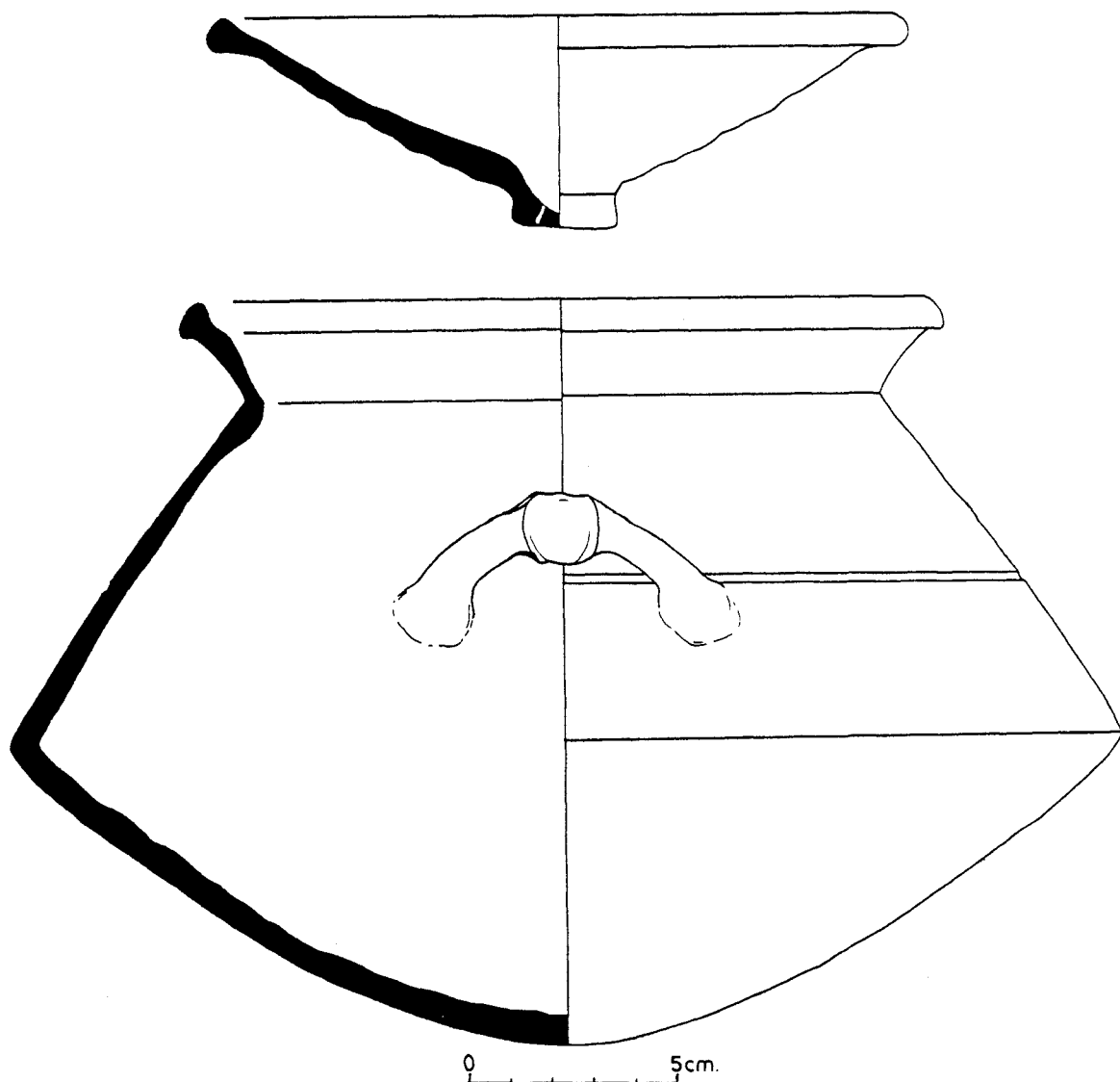

Fig. 7. Incineració III. Urna i tapadora de ceràmica africana de cuina.

Altres incineracions

A més de les tres incineracions segures, altres materials recuperats durant l'excavació sembla que apunten l'existència d'altres tombes amb aquest tipus de ritual funerari. Concretament, es tracta d'un grup de tres ungüentaris de vidre de colors, cos troncocònic i coll petit, situat just per sota d'un mur del quadre 10 (UE 1005), que molt probablement hauria destruït la incineració de la qual formaven part com a aixovar (fig. 8). També s'han localitzat restes disperses d'ossos cremats, així com fragments d'ungüentaris ceràmics i de vidre abocats dins les sitges, reflex d'altres tombes d'incineració destruïdes arran de l'ocupació del territori per a altres necessitats.

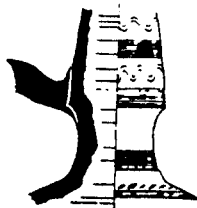
Fora ja de l'espai físic estricte de l'excavació es descobriren, agrupades, tres peces senceres que pensem que podrien pertànyer a una altra incineració (fig. 8). Trobades just a tocar dels fonaments d'un transformador elèctric afectat pel nou traçat de la carretera, foren descobertes casualment pels treballadors de l'empresa constructora en obrir una rasa per trobar els fils elèctrics. Avisats per aquests, es recollí el material i es prospectà visualment el lloc de la troballa, que no proporcionà altres restes. Aquestes tres peces corresponen a una olleta de ceràmica comuna reduïda, un bol de ceràmica grollera i, donant-nos la cronologia del conjunt, una copa de ceràmica de vernís negre de la forma 3451 C1 de Morel datada des de principi del s.II aC fins a la primera meitat del s.I aC (Morel, 1981, p. 262).

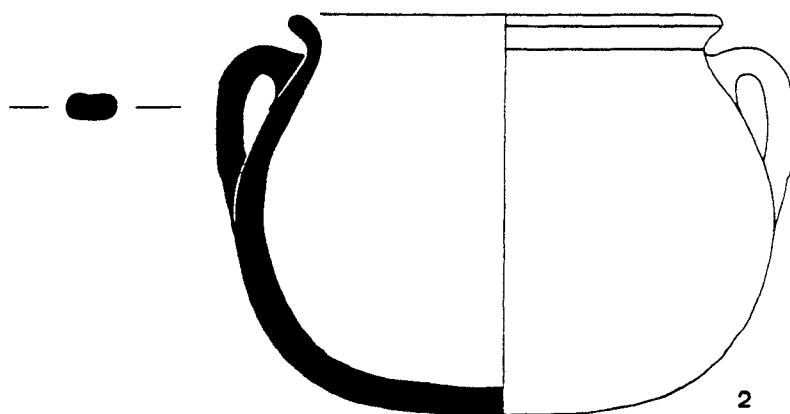
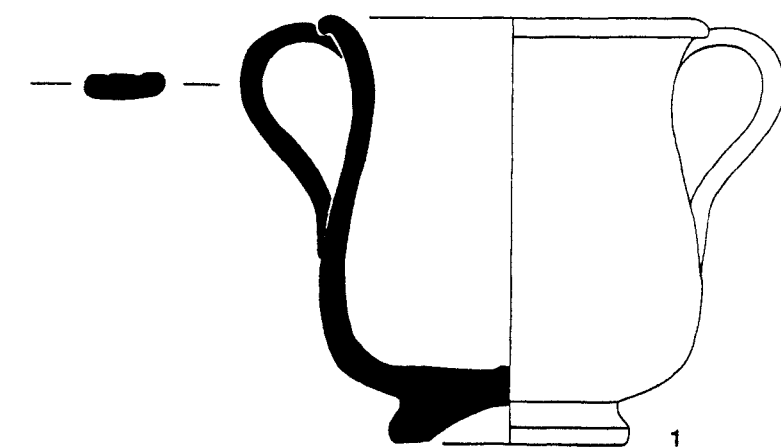
Malgrat no haver estat trobats en excavació, la manca absoluta d'altres restes pels voltants sembla apuntar que es tractaria d'un conjunt. Així mateix, la proximitat amb els fonaments moderns potser explicaria el fet de no trobar l'urna que contindria les restes incinerades del difunt.

Cronologia i conclusions.

Ja hem comentat en fer la descripció de les incineracions II i III que totes dues es trobaven afectades per la retallada feta en obrir la sitja 18. En aquest sentit, el fet d'haver pogut relacionar físicament tots dos tipus d'estructures s'ha de considerar com una troballa afortunada, ja que ens facilita una seqüència temporal clara. Si recordem que la incineració III s'ha datat, a partir de l'estudi de l'urna que contenia les restes del difunt, a la segona meitat del s.I dC, cal prendre aquesta data com el terme *post quem* per a la construcció de la sitja 18 i, consegüentment, per al moment final d'utilització de la necròpolis. A més, el canvi radical que significa passar, en un mateix territori, d'una utilització com a espai de necròpolis a un ús clarament enfocat a l'explotació agrícola implica un lapse de temps entre una activitat i l'altra suficient per oblidar l'antic ús funerari del lloc, o almenys perquè no representés cap problema. Tot fa pensar, doncs, que la necròpolis d'època altoimperial no va tenir continuïtat en el temps.

Sembla que la troballa d'aquestes incineracions prova, com hem dit, l'extensió de la necròpolis Torres-Nofre molt més al sud-oest del que pensava Almagro (Almagro, 1955, fig. 193), disposada així a banda i banda del camí descobert en aquesta excavació (vegeu més endavant, fase V). La cronologia sembla que correspon a la proposada més amunt, ja que no podem assegurar una utilització d'aquest espai com a necròpolis d'incineració més enllà de la fi del s. I dC.

0 5cm.

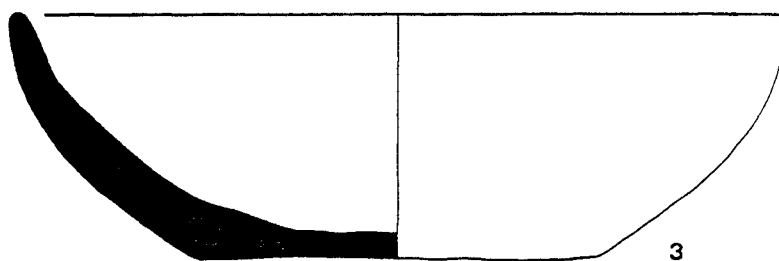

Fig. 8. Material arqueològic procedent d'altres incineracions. 1: C. campaniana, f. Morel 3451 C1; 2- comuna reduïda; 3-reduïda de cuina.

ESTUDI ANTROPOLÒGIC DE LES RESTES HUMANES INCINERADES per Bibiana Agustí i Dolors Codina

Mètode

Molt fragmentades i deformades, les restes d'incineració presenten una dificultat considerable per al reconeixement morfològic i a l'estudi antropològic. Per al cas que ens ocupa, en primer lloc es va pesar tot el material i, seguidament, es va pesar per categories mètriques (<10 mm, 10-19,9 mm, 20-29,9 mm, 30-39,9 mm, 40-49,9 mm, >50 mm) i per zones anatòmiques (crani, raquis, tòrax, extremitats superiors, extremitats inferiors, indeterminats, etc.), seguint el mateix procés utilitzat en estudis anteriors (Grevin, 1990; Agustí, 1991). A partir d'aquesta primera classificació es van elaborar inventaris dels fragments ossis anotant-ne l'aspecte —estat de conservació, color, presència d'esquerdes, deformació, senyals patològics— i es van intentar algunes reconstitucions parcials del material.

Resultats

Incineració I; individu UE 825

Es tracta d'un individu adult. La cremació ha reduït l'esquelet a un total de 716 g. Es conserven fragments de tots els sectors anatòmics i dins totes les categories mètriques que hem establert per a l'estudi, si bé la categoria que presenta més freqüències és la 3 —entre 20 i 29,9 mm—.

Tots els elements estan cremats i han adoptat una coloració blanquinosa, a vegades més grisa, a vegades més marronosa —en el cas dels ossos més voluminosos i gruixuts, com els coxals—. Normalment presenten esquerdes curvilínies, irregulars o mixtes, i es troben deformats seguint les mateixes línies que les esquerdes han provocat.

Aquest aspecte dels ossos incinerats és motiva perquè es degué fer la cremació poc després de la mort d'aquest individu (Perinet, 1982; Guillon, 1986). La coloració blanquinosa, la forta contracció i la deformació responen a l'efecte d'una combustió oxidada amb temperatures que superen els 700 o 800 graus, que aconsegueix cremar completament la matèria orgànica i fondre els cristalls minerals de l'os (Herrmann, 1977).

Hem pogut reconstituir alguns fragments (dos fragments mandibulars, una tròclea humeral, dos fragments diafisaris de tibia i dos fragments de fèmur). En el cos mandibular veiem la reabsorció de la primera i la segona molars esquerres. Es conserva una molar superior que ha perdut la corona. El grau de desgast, però, que afecta l'esmalt en direcció vestibulolingual, és encara evident.

No podem prendre cap mida a causa de la fragmentació. No obstant això, es pot reconèixer una escotadura ciàtica del coxal amb un angle molt obert, diríem que femení. De tota manera, no ens fiem d'aquesta dada, ja que és difícil jutjar el paper que la cremació pot haver tingut en la deformació de l'angle.

El que sí que resulta evident són els osteòfits en l'apòfisi odontoide de l'axis, la cavitat glenoide de l'atles i el cos vertebral d'una vèrtebra cervical, que reflecteixen una artrosi cervical.

Creiem que és molt interessant la troballa d'un fragment vertebral cervical enganxat mitjan-

çant concreció a un fragment clavicular esquerre, la qual cosa reforça la idea que la cremació va ser feta sobre el cadàver fresc i no sobre restes ja descarnades i, per tant, deconnectades.

Al voltant d'aquest dipòsit d'incineració en urna es localitzaren, també, restes inhumades d'un infant, l'edat dentària del qual es troba entre els 3 i els 4 anys. No conserva més que alguns fragments costals, vertebrals, un fragment d'ulna i una segona molar inferior dreta. Junt amb aquestes restes es van trobar restes de fauna.

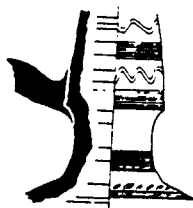
Incineració III; individu UE 1337

Es tracta també d'un individu adult. La cremació ha reduït les restes a un total de 487 gr. També en aquest cas es conserven restes de tots els sectors anatòmics, i la categoria mètrica amb més freqüències continua essent la 3 —entre 20 i 29,9 mm—.

La coloració predominant és també la blanca, amb variacions grises per als ossos de les extremitats, i marronoses i negres per als ossos del crani i de la mandíbula. En el cas de les coloracions negres és remarcable el fet que no es produeixen esquerdes ni deformació de l'os. Com ja hem explicat en la incineració anterior, la coloració respon al tipus i a la qualitat de la combustió. El fet que hi hagi zones amb una coloració negra o marronosa significa que la combustió no ha assolit temperatures altes en aquestes zones en concret i que, per tant, l'estructura mineral de l'os tampoc no s'ha vist alterada. En la resta, les esquerdes són curvilínies, irregulars i mixtes, igual que les fractures.

Les reconstitucions només han estat possibles en fragments diafisaris de fèmur. Els fragments cranials que conserven parts de sutures deixen veure que aquestes no estan tancades. També en aquest cas una mesura (la del diàmetre del cap del fèmur —42 mm—) ens podria dur a errors si la utilizéssim com a signe inequívoc de feminitat, ja que l'os es troba esquerdat i és possible que el seu volum estigui alterat.

Novament observem osteòfits en cossos vertebrals cervicals i lumbar, de manera que obtenim també un diagnòstic d'artrosi.

FASE III. LES SITGES.

Descripció.

Durant les excavacions foren trobades un total de trenta-una sitges, distribuïdes des del quadre vuit fins al quinze i concentrades, majoritàriament, entre els quadres tretze i quinze (fig. 9). Excavades en el subsòl natural, eren disposades aprofitant els llocs de menys duresa de la roca.

Una bona part de les sitges presentaven un estat de conservació pèssim, ja que estaven considerablement escapçades. Malgrat això, n'hi havia algunes de més ben conservades que van permetre suposar, per qüestions de probabilitat, que la majoria devien tenir uns trets comuns, amb la boca arrodonida, la secció còncaua, un major diàmetre a la part inferior que a la superior, i la base aplanada.

Per la seva distribució en el terreny i la relació que presentaven entre elles, es van poder aplegar bàsicament en tres grups: sitges individuals, sitges relacionades interiorment i sitges tallades entre si.

Sitges individuals

Del total de sitges documentades n'hi havia 18 que es trobaren aïllades, sense relació física amb cap altra tot i que la majoria estaven concentrades en el mateix sector de l'excavació. Corresponen als números 1, 2, 3, 4, 5, 6, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 23, 25, 29 i 30 (fig. 9).

Al nord-oest del quadre 8, just a tocar de la inhumació 6 i del pou que hi ha en aquell indret, es localitzaren les restes de tres sitges (1, 2 i 3). L'estat de conservació era molt deficient, ja que es veieren plenament afectades per la utilització posterior del sector com a pedrera. Malgrat el seu arrasament, però, s'albirà una tipologia constructiva similar en totes tres, amb la base aplanada i la secció còncaua. Excavades en el subsòl, es disposaren en el lloc del quadre on la roca mare es presenta més disgregada i fluixa, apta per ser buidada amb facilitat. La distribució de les tres sitges, conformant una mena de triangle, així com el fet que es trobessin allunyades del grup principal, suggerí una disposició de conjunt.

Més cap al nord s'excavaren les sitges 4, 5 i 6, ubicades en el quadre 12. Retallades també a la roca, presentaven una tipologia constructiva similar a les descobertes en el quadre 8, amb la base aplanada i la secció còncaua. La conservació era, com en aquelles, força deficient, i només es van preservar de l'erosió natural del terreny —molt important en aquest sector— el fons i la part inferior de les parets. Alguna de les sitges es trobà també afectada per actuacions antròpiques, com ara la 6, destruïda parcialment per la voravia de l'actual carretera. Val a dir que aquesta mateixa sitja presentava dos petits forats propers, UE 1219 i 1220, que podrien correspondre a forats de pal.

Les tres sitges descobertes en aquest quadre es trobaren distribuïdes aleatòriament aprofitant, de bell nou, els llocs on la roca es presenta més disgregada i apta per treballar. Les sitges 5 i 6 semblava que mantenien una relació més directa amb l'important grup descobert després en el quadre 13, mentre que la 4 quedava un xic separada de la resta. La sitja 5, més ben conservada, feia 150 cm d'amplada màxima, tot i que la seva profunditat tan sols vorejava els 80 cm.

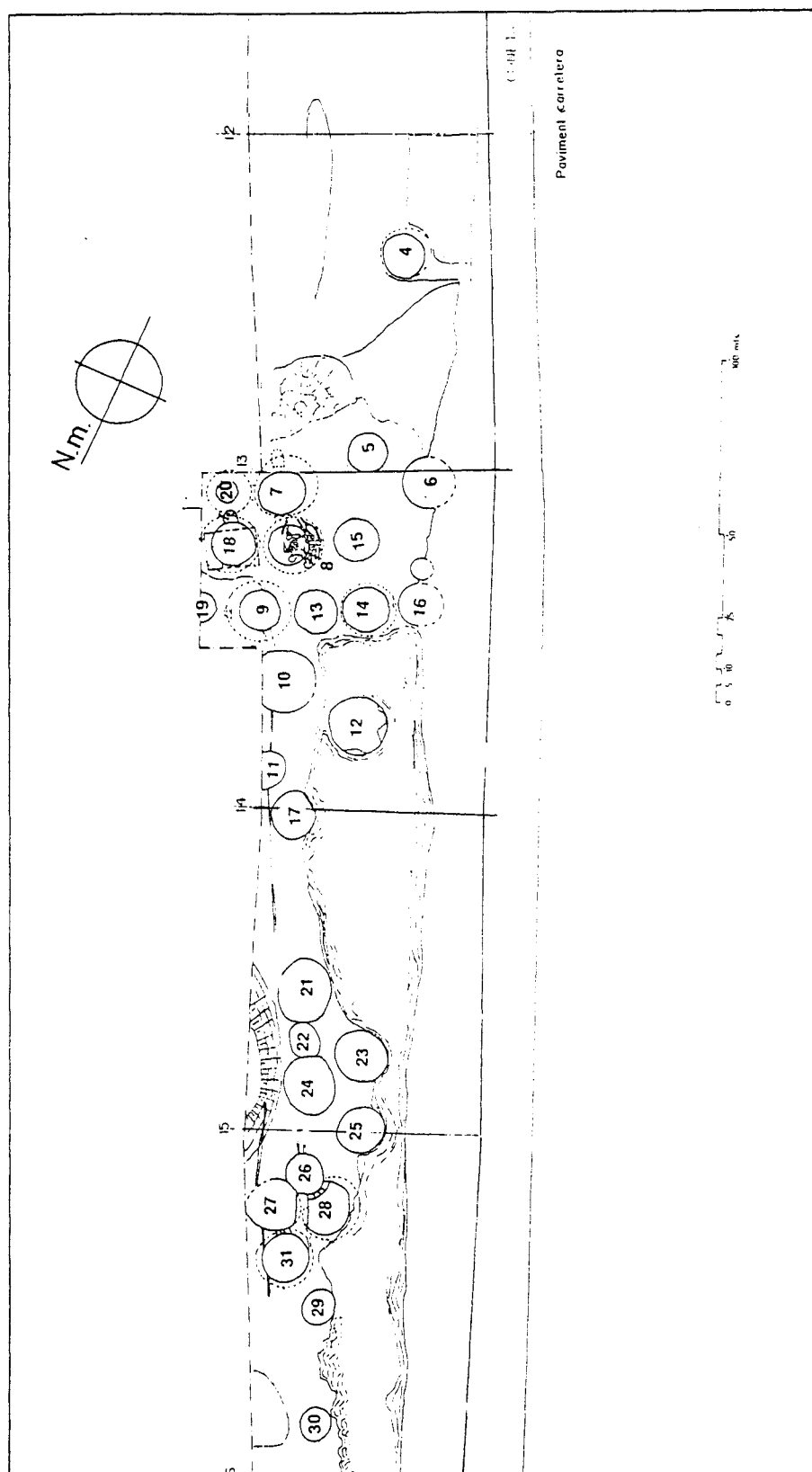

Fig. 9. Planta de situació de les sitges de la fase III.

Moltes de les sitges excavades als quadres 13 i 14 també podrien formar part del grup que comentem. N'hi havia un total de 10 (números 10 a 17, 23 i 25). La majoria es trobaren en molt mal estat de conservació, si exceptuem les sitges 14, 23 i 25. La primera i la tercera, curiosament i a diferència de totes les altres, no presentaven la base aplanada, sinó més aviat còncava, tot i que amb alguna irregularitat. La sitja 14 (fig. 10) feia 120 cm d'amplada màxima i conservava una profunditat de 85 cm. La 23 feia 160 cm i 75 cm, respectivament, mentre que la 25 assolí una amplada de 170 cm i una profunditat de 120.

Finalment, foren localitzades dues sitges més a la meitat nord del quadre 15 (núm. 29 i 30), totes dues poc profundes i en un estat de conservació molt deficient.

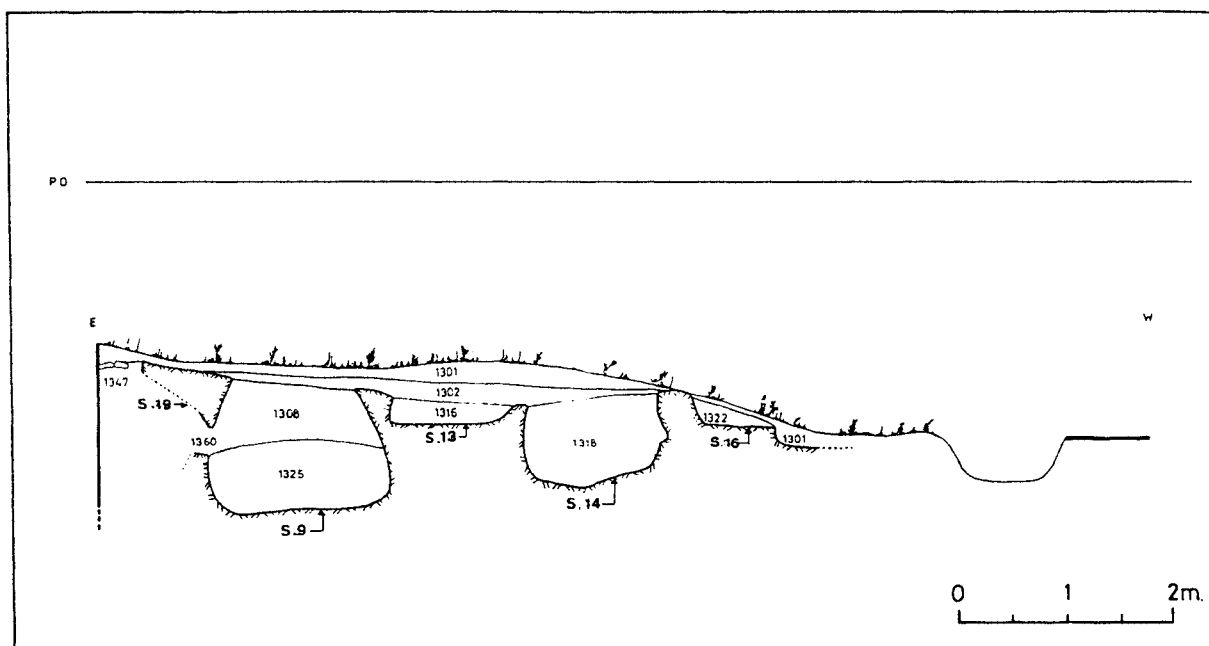

Fig. 10. Secció est-oest de les sitges 19, 9, 13, 14 i 16.

Sitges relacionades interiorment

Algunes de les sitges documentades es comunicaven des de l'interior a través de forats practicats a les parets (figs. 10, 11, 20 i 21). Es tracta de les sitges 7, 8, 9, 18, 19 i 20, ubicades totes en el quadre 13. Es trobaren en un estat de conservació en general força bo: la 7 conservava una fondària d'1,70 m, la 8 d'1,50 m, la 9 d'1,30 m, la 18 d'1 m i la 20 d'1,20 m. Totes tenien el fons pla i eren més amples a la part inferior que a la superior. Les comunicacions es feien a través d'un forat practicat més o menys a mitja alçada de la paret de la sitja. Així, les sitges 7, 8, 18 i 20, molt juntes, es comunicaven entre si, i al nord d'aquestes també les sitges 9 i 19 presentaven un forat que les relacionava interiorment.

Com a dada que cal tenir molt en compte –ja incidirem en aquest tema més endavant– hem de fer notar que les sitges 8 i 18 contenien inhumacions situables a la fase IVa. La resta de les sitges, a més de la part superior de les reaprofitades com a tomba, es trobaven en canvi farcides al segle VI, en el moment de construcció dels anivellaments de la fase V.

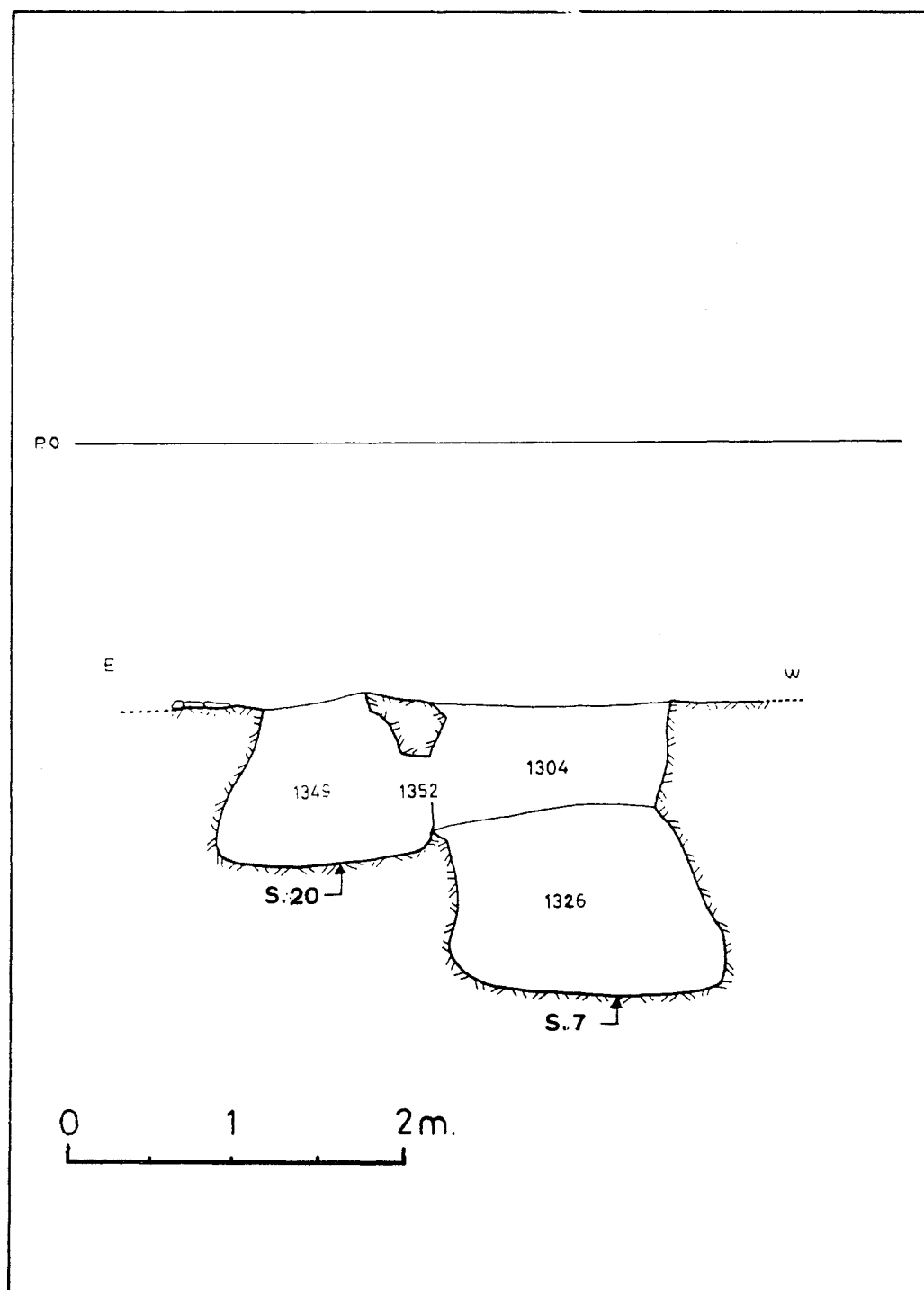

Fig. 11. Secció est-oest de les sitges 20 i 7, comunicades.

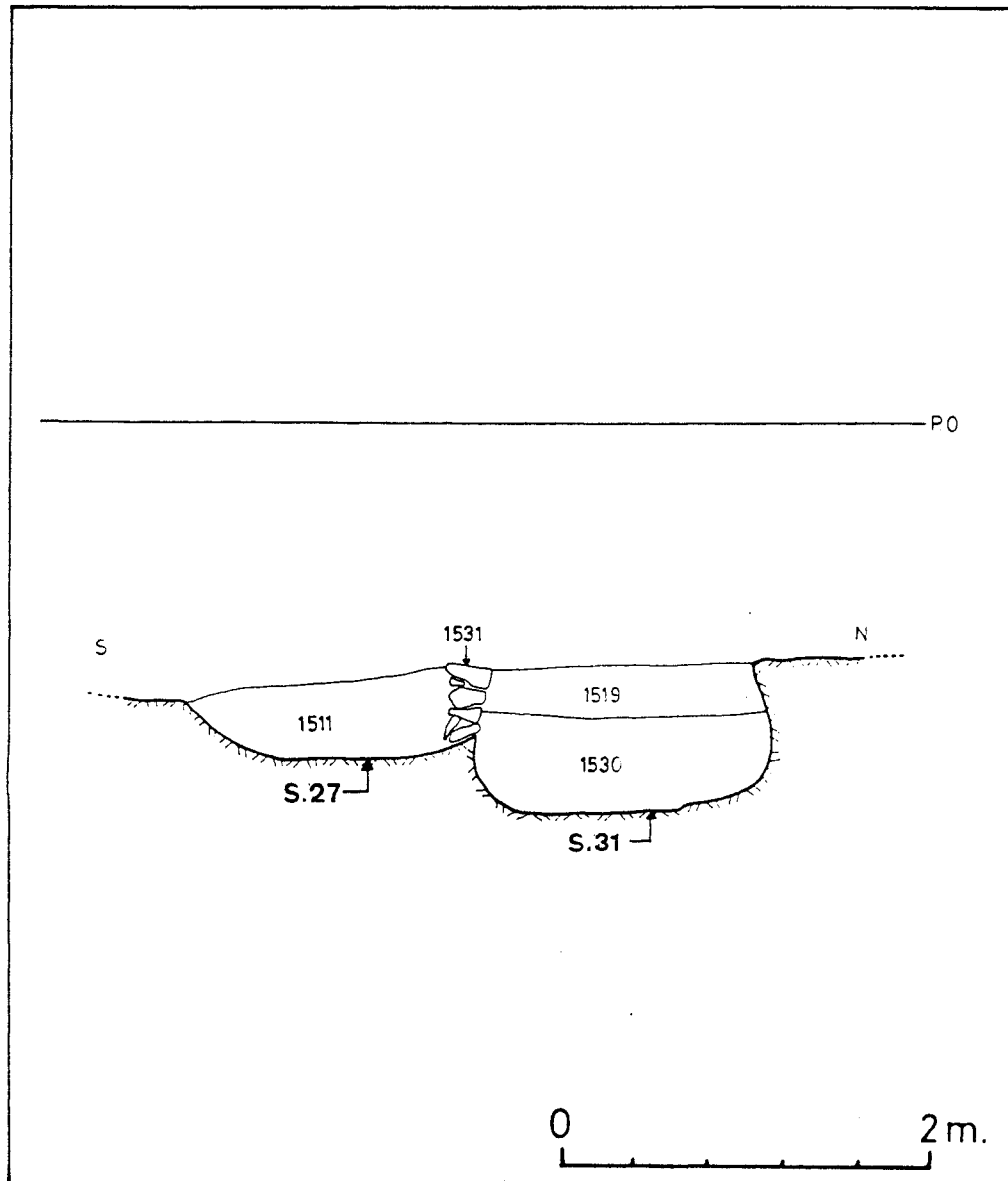

Fig. 12. Secció sud-nord de les sitges 27 i 31, amb el mur que refà el contorn d'aquesta darrera.

Sitges tallades entre si

Se'n documentaren dos exemples: un grup de tres sitges al quadre catorze (números 21, 22 i 24), alineades sobre un eix longitudinal N-S, i un altre conjunt al quadre quinze, format per quatre sitges agrupades (números 26, 27, 28 i 31). Les sitges d'aquest darrer grup presentaven una modificació en la seva disposició, consistent en l'aixecament d'uns murets que refeien el contorn de dues d'elles, alhora que es procedia a colgar totalment les altres dues.

El primer grup es trobà alineat, com hem dit, sobre un eix nord-sud. Seguint aquesta direcció, la més septentrional de les sitges, la 24, era relativament gran i retallava la contigua (22), la més petita i menys profunda del conjunt. Aquesta era la més irregular pel que fa la forma, amb un perfil oest arrodonit i ben retallat, mentre que a l'est adoptava la forma natural de la roca i s'aixecava 20 cm per sobre del nivell inferior de les sitges contigües. La darrera sitja del conjunt, la més gran de totes, situada al sud, era la 21. Malauradament, cal esmentar que una vegada més el mal estat de conservació de les sitges, considerablement escapçades, no proporcionà gaires més dades aprofitables.

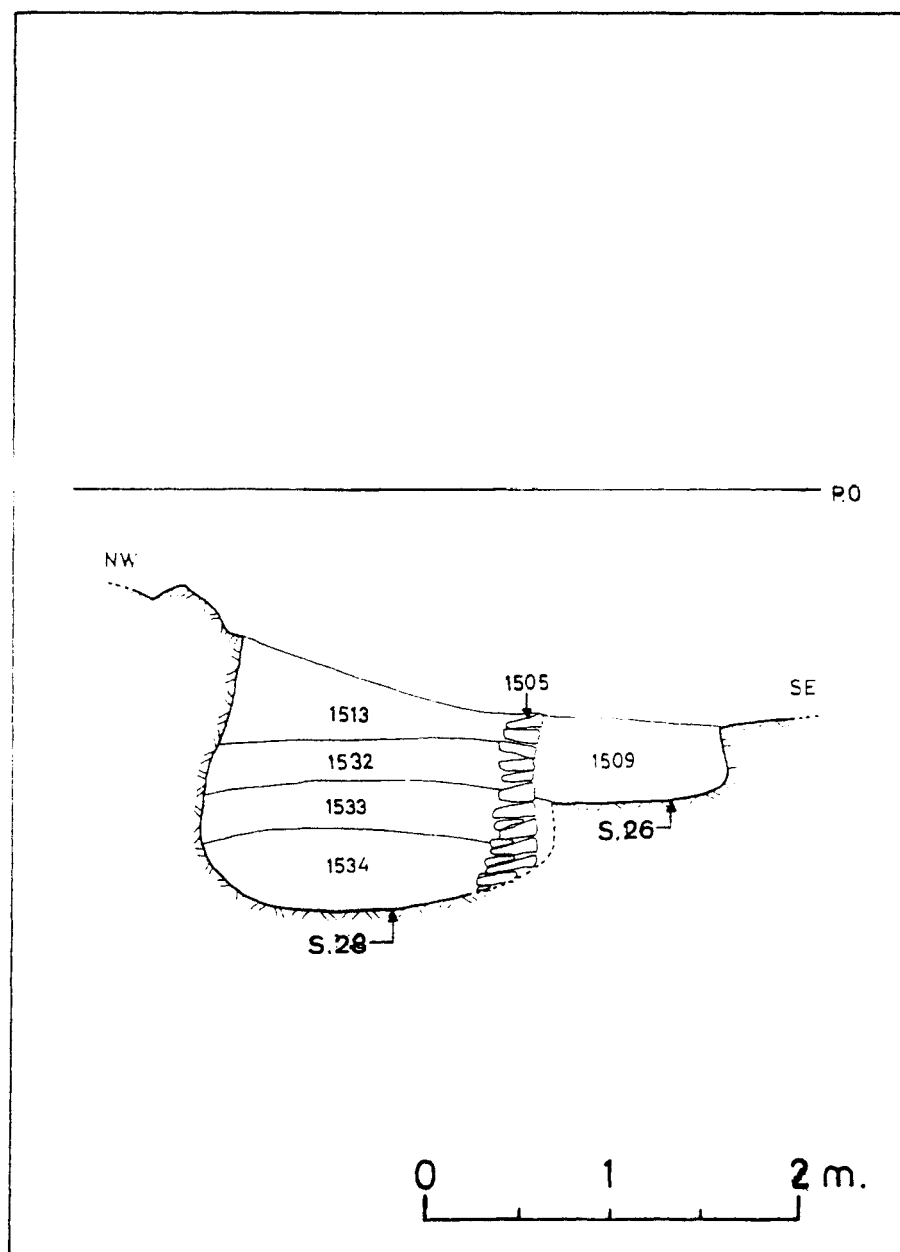

Fig. 13. Secció NW-SE de les sitges 28 i 26, amb el mur que refà el contorn d'aquesta darrera.

Fig. 14. Sitges 26 (en primer pla)
i 28, amb el mur que refà el contorn
de la primera.

El segon grup de sitges tallades entre si s'ubicava al sud, en el quadre 15, i estava integrat per les sitges 26, 27, 28 i 31 (fig. 9, 12, 13 i 14). El sistema de connexió entre elles es produïa de la següent manera: la sitja 26 comunicava al nord-oest amb la sitja 28 i al nord-est amb la 27. Cal destacar la diferència de nivell interior entre aquestes sitges i la veïna 31, comunicada, de la mateixa manera que les altres, amb la 27. La que presentà una cota inferior més alta de totes fou, precisament, la sitja 27, que semblava que es decantava vers la 26; aquesta, al seu torn, era més alta que la contigua, 28, la més gran i profunda del conjunt. El desnivell també es produïa entre la sitja 27 i la contigua, 31, uns 28 cm més baixa. Aquesta darrera era la segona del conjunt en capacitat, amb unes mides de 160 cm d'amplada màxima per 80 de profunditat. La sitja 28, la que es trobà en més bon estat, feia 180 cm d'amplada màxima i 130 de profunditat.

Com a dada excepcional i única del conjunt que estudiem, hem d'esmentar que durant el procés d'amortització d'aquest conjunt de sitges es produí una remodelació estructural de dues d'elles, probablement pensada per a un ús totalment diferent del que tenien en el moment inicial. Els canvis es materialitzaren en la construcció d'uns petits murets de pedra seca disposats tot refent el contorn de les sitges contigües a la 27 i paral·lelament al procés de reompliment d'aquesta. Un d'ells (UE 1531) restaura el contorn de la sitja contigua al nord (núm. 31), mentre que un altre mur (UE 1506) refà el contorn de la sitja 28, contigua a l'oest (fig. 12). No sabem quin és el motiu pel qual s'anul·là aquesta sitja, encara que no podem descartar un ensorrament natural tenint en compte la gran quantitat de roca desfeta trobada en el seu interior. El material que datava aquesta amortització era característic del segle VI i es podia correspondre perfectament amb l'amortització general (fase V).

La presència d'un tercer mur de paret seca entre les sitges 28 i 26, que refeia el perímetre d'aquesta darrera en el punt de contacte entre ambdues, ens fa considerar un altre cop la probable reutilització de sitges. La construcció del mur UE 1505 es féu contemporàniament al reompliment de la gran sitja 28 i, per tant, sembla que continuà utilitzant-se la sitja 26 en detriment d'aquella (fig. 13 i 14).

Dins de la sitja 28 s'individualitzaren cinc nivells diferents pel que fa a composició, però no pel que fa a cronologia. L'existència de fragments ceràmics d'aquests reompliments que casaven amb altres de trobats dins dels reompliments de la sitja 31 ens obligà a situar l'amortització de les dues en el mateix moment.

La darrera de les sitges que va ser abandonada, per tant, seria la 26, la situada més al sud. Malgrat tot, el material que datava l'únic estrat que l'obliterava (UE 1509) no aportà gaires precisions. Per això no vam poder establir cap criteri de diferenciació cronològica pel que fa als usos i abandonaments de les diferents sitges del grup fins ara esmentat, si no hagués estat per les modificacions estructurals observades anteriorment. Potser aquests canvis es produïren en un espai curt de temps, molt proper a la data d'amortització del conjunt, ja que en totes elles es dona la mateixa data d'abandonament durant la primera meitat del segle VI dC.

Cronologia i conclusions.

No podem precisar el moment de construcció d'aquestes estructures amb dades absolutes, ja que el fet que les sitges es trobessin parcialment escapçades i només se'n conservés la part excavada a la roca no ens va permetre proposar cap data concreta per al moment de la seva construcció.

Vam haver, doncs, de recórrer a un altre tipus de dades que, afortunadament, ens oferí l'excavació del quadre 13, on es trobà la seqüència estratigràfica i cronològica més útil per acotar, ni que fos de manera aproximada, la construcció del camp de sitges.

Hem vist més amunt que les incineracions II i III, situades a la banda est del quadre, havien estat afectades per la retallada feta en obrir la sitja 18 (vegeu fase II i fig. 6). Aquest fet ens facilità una seqüència temporal clara, ja que, si recordem que la incineració III s'ha datat, a partir de l'estudi de l'urna, sobre la segona meitat del s. I dC, és evident que cal prendre aquesta data com el terme *post quem* per a la construcció de la sitja 18 i, per extensió, de la utilització d'aquesta zona com a lloc d'emmagatzematge.

Tanmateix, el lapse de temps transcorregut entre l'abandonament de la necròpolis d'incineració i la construcció de les sitges és impossible de determinar a causa de la manca d'estratigrafia. Hem de tenir present, però, que el pas de la utilització d'un territori concret com a espai de necròpolis a un ús relacionat amb l'explotació agrícola representa un canvi substancial que ha d'implicar un lapse de temps entre una activitat i l'altra suficient per oblidar, o almenys perquè no representi cap problema, l'antic ús funerari del lloc. Així, potser hauríem d'ubicar —amb moltes reserves, és clar— aquest moment en una data més propera al segle IV, datació més alta possible per a la fase següent (vegeu més endavant, fase IVa), que no pas a la segona meitat del segle I dC.

Segons tots els indicis, i conscients del risc que les generalitzacions comporten, aquesta dada la podem fer extensiva a totes les sitges de l'entorn immediat (números 5 a 20) que, en planta, aparegueren certament força ben alineades, seguint eixos paral·lels i perpendiculars i sense arribar-se a tocar (fig. 9). Pel que fa a la resta de les sitges (1 a 4 i 21 a 31), més allunyades i esparses, no hi ha cap dada que ens pugui ajudar a establir-ne el moment de construcció, fora que no fem també vàlida per a elles la hipòtesi suara comentada.

No podem, ara com ara, relacionar aquest camp de sitges amb cap estructura d'habitació coetània mentre els voltants del lloc continuïn essent arqueològicament desconeguts. El lapse de temps en què estigué en funcionament és també summament difícil d'establir, ja que ni tan sols ens veiem en condicions d'assegurar si les sitges foren obertes i colgades pràcticament alhora o bé si les hem d'espaiar més en el temps. Fa la sensació, és cert, que les sitges 5 a 20 foren construïdes quasi alhora o, en qualsevol cas, dins d'un mateix període cronològic no gaire ampli. Res no podem dir per a la resta, però el cas de les sitges tallades entre si dels quadres 14 i 15 podria indicar una pervivència més dilatada d'ús, si més no per a aquella part del camp de

sitges.

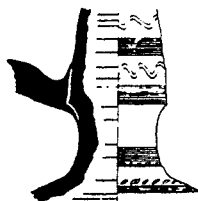
Queda també sense explicació satisfactòria el cas de les sitges relacionades interiorment del quadre 13. Podem pensar, certament, en un sistema de decantacions o de traspàs de contingut d'una sitja a una altra, però és més lògic pensar que aquestes comunicacions són posteriors al buidatge de les sitges. En aquest sentit, cobra relleu el fet que les sitges 8 i 18 (especialment la segona) es trobin afectades per la seva reutilització com a enterraments, moment en què es degué fer necessari reaccodicionar-les lleugerament (fig. 18 a 21).

En tot cas, el moment final d'utilització l'hem de relacionar amb dos canvis substancials d'ocupació de l'àrea on es troben les sitges. El primer respon a la reutilització de la zona com a àrea de necròpolis d'inhumació d'època tardo-romana (fase IVa). Dos enterraments en sitja (inhumacions 10 i 11, a les sitges 8 i 18, respectivament) i el farcit de la sitja 4, datats grosso modo entre el segon quart del segle IV i mitjan segle V dC, estableixen la data *post quem* per al moment inicial d'amortització.

Tanmateix, el colgament definitiu de totes aquestes estructures, incloent-hi les que contenen enterraments, es produiria durant el segon quart avançat del s. VI dC, a partir de l'anivellament general de la zona constatat en tots els quadres. El material arqueològic aparegut en els nivells de reompliment és objecte d'estudi en el capítol corresponent (fase V), però podem avançar que no ofereix cap diferència apreciable amb el sorgit en l'esmentat gran anivellament.

Aquest fet implica que les sitges o bé continuaren funcionant al mateix temps que la necròpolis d'inhumació, o bé restaren obertes i sense farcir fins que, al segle VI, es decidí convertir l'indret en zona d'habitació. Aquest extrem ens l'indica el fet, clarament documentat, que fins i tot les sitges que contenen enterraments de la fase IVa, un cop sebolits els cadàvers, no es van acabar de colgar del tot fins al moment dels grans anivellaments de la fase V.

Tanmateix, hem de fer constar que el grup de sitges tallades entre si i reforçades amb murets localitzades al quadre 15 (núm. 26, 27, 28 i 31) sembla que apunta que encara estaven en ús poc abans del seu colgament al segle VI. Els farcits que obliteren les sitges 27 i 28, per exemple, sobre els quals recolzen els murets que reforcen les parets de la sitja 26, presenten un material arqueològic que difereix ben poc del farcit d'aquesta darrera sitja, indubtablement obliterated amb posterioritat. Això implica que, si més no la sitja 26, encara s'utilitzà en aquests moments tan tardans o, en cas contrari, mancava de sentir el reforçament de les seves parets. Aquest fet pot ser un cas puntual i aïllat, produït per alguna raó que se'n escapa plenament, o bé hem de pensar que les sitges que no es relacionen de manera clara amb el grup central, com és el cas d'aquestes, poden tenir cronologies diferents i ser de construcció més tardana.

FASE IVa. LA NECRÒPOLIS D'INHUMACIÓ.

Descripció.

La utilització del jaciment com a zona d'emmagatzematge (fase III) és en tots els sentits un parèntesi, ja que es tornarà a convertir en àrea cimiterial un cop abandonades les sitges. Mentrestant, en el lapse de temps transcorregut des de la fase II, s'ha transformat totalment el ritus funerari, i la fesomia del nou cementiri és la típica d'una necròpolis baix-imperial d'inhumació, amb enterraments en àmfora (UE 605, 810, 822, 1705 i 1707; inhumacions 1, 2, 3, 12 i 13), en fossa (UE 847 i 1018; inhumacions 6 i 9), en estructures amb llet de *tegulae* (UE 813, 815 i 1709; inhumacions 4, 5 i 14), dins de les sitges buides (UE 1342 i 1358/1359; inhumacions 10 i 11), en caixa de pedres (UE 1017; inhumació 8) i un sepulcre de cambra (UE 933; inhumació 7), estesos al llarg de tota la zona excavada (fig. 3).

El nombre de sepultures localitzades i excavades pujà, per tant, a 14. Tot i la seva notable diversitat tipològica, l'orientació predominant que presentaven era E-W, tot i que un únic cas (inhumació 10) s'organitzava en direcció NW-SE. Conseqüentment, el sentit dels esquelets, sempre que es va poder determinar, era cap a l'est, exceptuant els dos individus de la inhumació 10, que s'orientaven cap al sud.

El nombre d'esquelets recuperats es va veure condicionat pel mal estat d'algunes de les sepultures. Així, el sepulcre de cambra i les inhumacions 12, 13 i 14 van aparèixer buides, i les inhumacions 4, 5, 6, 8 i 9 es van trobar molt malmeses i fragmentàries. Tot i així, el nombre d'individus identificats s'elevà igualment a 14, ja que en dues de les sepultures (6 i 10) es pogueren identificar fins a tres esquelets diferenciats, un d'ells perinatal.

Enterraments en àmfora

Tots els enterraments d'aquest tipus eren compostos d'una sola àmfora com a recipient mortuori, seccionada transversalment a l'inici del coll o arran de pivot per a poder-hi col·locar el difunt a l'interior. En els tres casos es què es conservava l'esquelet (inhumacions 1, 2 i 3) es tractava d'un infant. En cap dels enterraments en àmfora localitzats no hi van aparèixer objectes d'aixovar, fet que implicà reduir les possibilitats de datació de cada inhumació a l'inferida de l'àmfora utilitzada com a taüt.

Inhumació 1: Enterrament en àmfora de la forma Keay LIV (fig. 22, 3), tallada transversalment arran de pivot, el qual havia estat substituït per una pedra col·locada verticalment, tancant el conjunt. Localitzat en el quadre 6, aquest enterrament aparegué força malmès, amb l'àmfora gairebé arrasada per la meitat i amb les restes de l'individu disperses i molt fragmentades. Es trobava orientat en direcció E-W.

Inhumació 2: Enterrament en àmfora de la forma Keay XXV (fig. 22, 1), identificada inicialment com a Keay IIIB (Llinàs et al., 1992, p. 366-368). L'àmfora es va trobar retallada transversalment just sota les nanses, però amb el mateix casquet superior tornat a acoblar en el seu lloc. Situada al quadre 8 i coberta directament per l'estrat superficial, estava col·locada dins d'una petita depressió de la roca mare, que presentava un dels extrems cisellat per tal de facilitar l'encaix de la meitat superior de l'enterrament (fig. 15). Així mateix, es trobava falcada per pedres a tot voltant. Tot i trobar-se a escassos centímetres de la superfície, aquesta mena de protecció natural potser explicaria el seu excel·lent estat de conservació (sencera si exceptuem un petit fragment del pivot, trencat ja de temps antics). Es trobava orientada E-W.

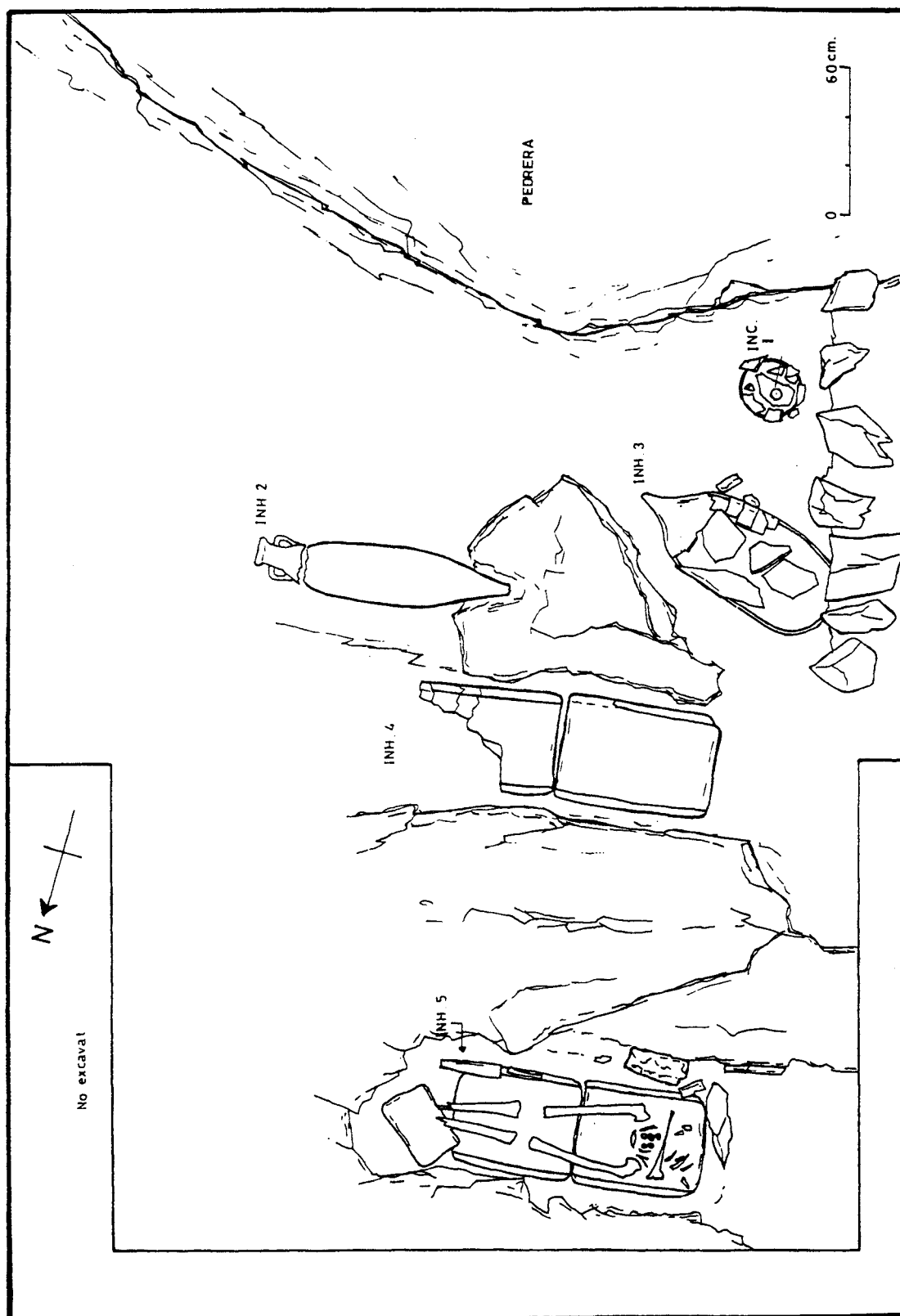

Fig. 15. Planta dels enterraments del sector nord-est del quadre 8: incineració I i inhumacions 2, 3, 4 i 5.

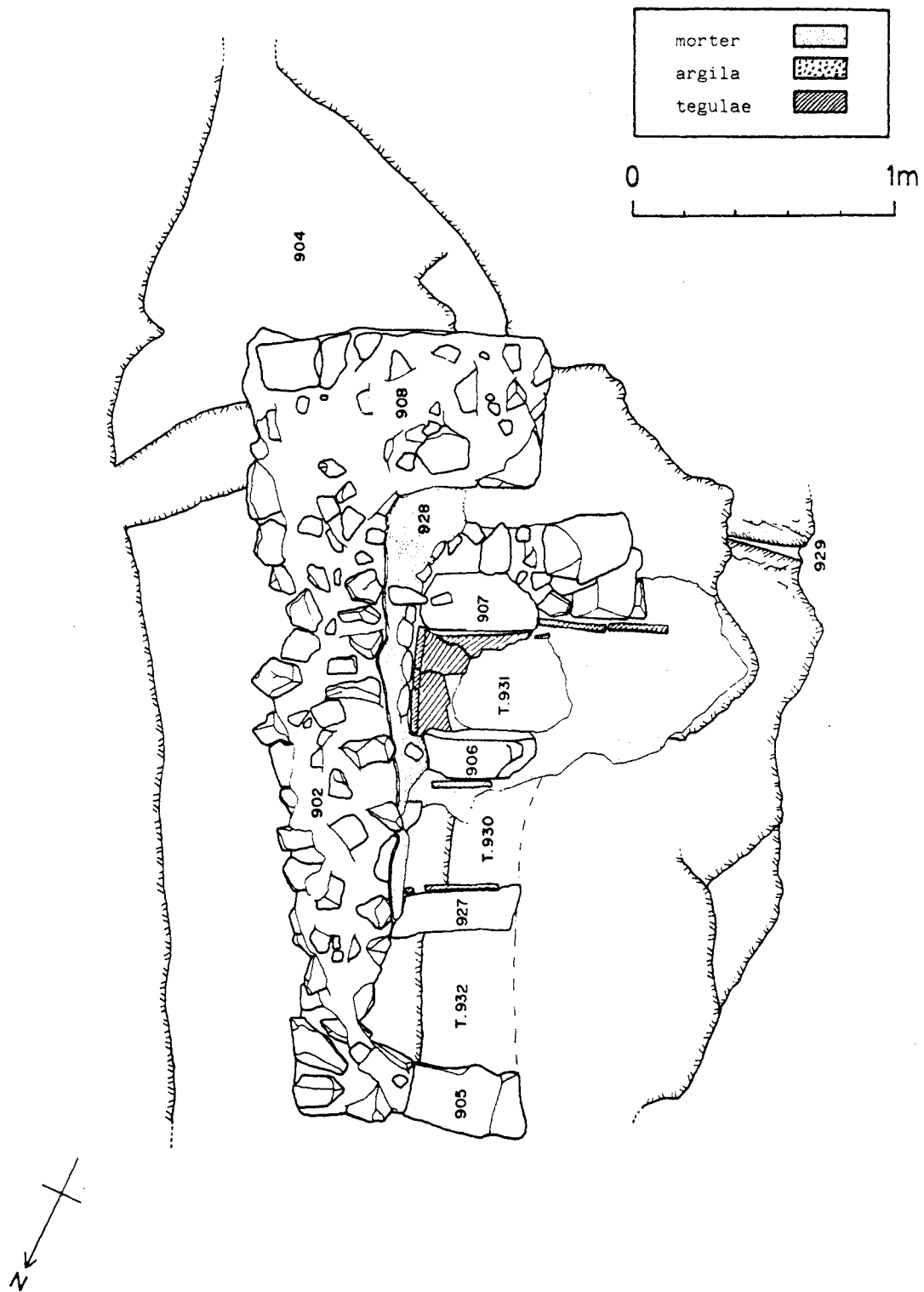

Fig. 16. Planta i secció dels enterraments en cambra (inhumació 7).

Inhumació 3: Enterrament en àmfora, probablement de la forma Keay IV (fig. 22, 2), tallada transversalment arran de coll, que es va localitzar molt a prop de la inhumació anterior (fig. 15). Malgrat que va aparèixer gairebé sencera, la construcció en època posterior del mur UE 826 malmeté el coll i la vora de l'àmfora, que no es van poder trobar, tret d'una de les nanses. Tot i així, la identificació de la peça no ofereix gaires dubtes. L'inhumat, un infant, es trobava col·locat en posició fetal, amb el tòrax malmès per una arrel. Orientat E-W, el seu cap mirava vers l'E.

Inhumació 12: Enterrament en àmfora molt deteriorat, trobat en el quadre 17. Coberta pel nivell superficial, l'àmfora, de forma indeterminable, únicament conservava *in situ* el fons, tot i que es podia distingir una fractura transversal a l'altura del coll. La seva orientació era E-W i no es conservaven restes del difunt.

Inhumació 13: Aquest enterrament, també del quadre 17, es trobà en molt mal estat de conservació a causa de la seva situació, gairebé arran de superfície. Igual que en el cas anterior, l'àmfora només conservava el fons, estava retallada també a l'altura del coll i no se'n pogué determinar la forma. L'orientació era, també, E-W.

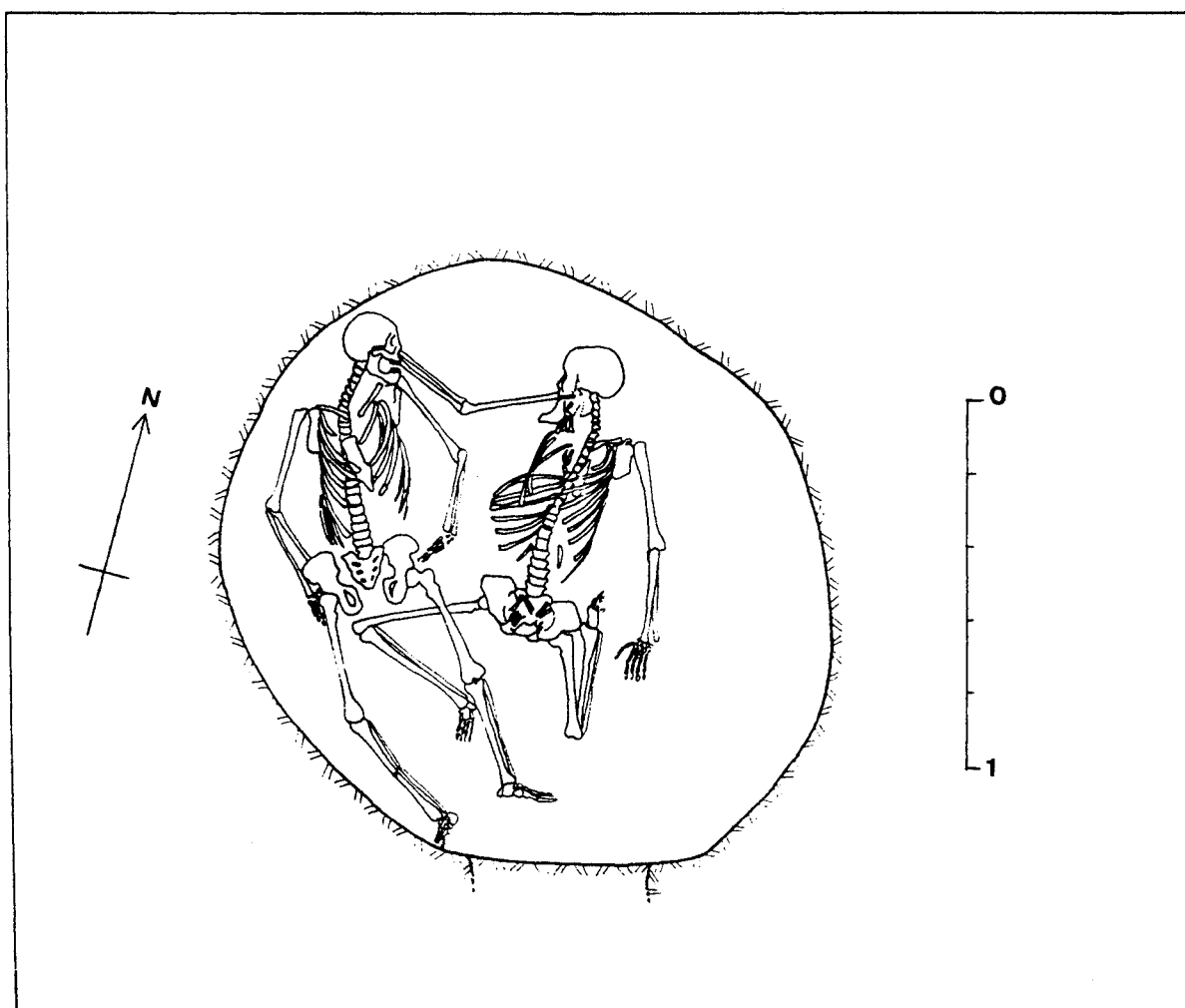

Fig. 17. Inhumació 10.

Enterraments en sepulcre de fossa

Malgrat que els sepulcres d'aquest tipus apareguts a l'excavació estaven molt malmesos i és molt difícil poder fer gaires precisions o establir criteris de diferenciació tipològica entre ells, podem distingir dos grans grups d'enterraments dins d'aquesta tipologia sepulcral.

En primer lloc hem d'esmentar aquells en què el mort es diposita en una esquerdada de la roca, retallada a fi de donar-li una forma més o menys rectangular i una base anivellada, amb el llit funerari constituït per *tegulae* (inhumacions 4, 5 i 14), sense poder assegurar quin tipus de coberta deuriem tenir, potser de lloses si fem cas de la gran pedra que es trobava dins del farcit interior de la inhumació 5, o bé de *tegulae* a doble vessant. Totes tres inhumacions s'orienten est-oest; les dues primeres provenen del quadre 8 (fig. 15) i la tercera del 17.

Els altres sepulcres de fossa (inhumacions 6 i 9, quadres 8 i 10, respectivament) sembla que es limiten a un simple retall a la roca sense configurar cap planta específica i molt probablement devien estar mancats de coberta; fins i tot, feia la impressió que es tractava d'osseres, extrem que podria confirmar el fet que a la inhumació 6 s'hi localitzessin les restes diferenciades de tres individus.

Un únic cas (inhumació 5) proporcionà restes d'aixovar, consistents en un anell de bronze de datació difícil, decorat amb una línia incisa que en resseguia la circumferència.

Enterraments en cambra

L'excavació va permetre documentar en el quadre 9 un d'aquests edificis funeraris col·lectius (inhumació 7, fig. 16), malauradament força malmès, no tan sols pel fet de trobar-se gairebé arran de superfície, sinó també per haver estat afectat per les obres de construcció, durant els anys seixanta, de l'actual carretera d'accés a St. Martí d'Empúries.

Les restes conservades no permeten que ens fem una idea exacta de la seva planta, tot i que molt probablement aquesta era rectangular. L'interior es divideix en un màxim de quatre nínxols rectangulars (*formae*). Les separacions entre ells es realitzen amb murets de pedra i morter, revestits en dos dels casos amb *tegulae* tant a la base com a les parets, i disposats seguint l'estructura de la construcció, orientats E-W. El sòl d'aquestes estructures també sembla haver estat anivellat amb un llit de morter. El conjunt de nínxols s'entrega, a llevant, a un ampli mur constituït per pedres de format petit perfectament lligades amb abundant argamassa, que conservava restes d'enlluït. Tota l'estructura recolza sobre la roca o, en algun punt, en estrats geològics completament estèrils.

No es va localitzar cap resta humana a l'interior dels nínxols d'aquesta estructura a causa del seu notable estat de destrucció.

Enterraments en sitges

La troballa d'enterraments dins les sitges quasi buides, documentats concretament en el quadre 13, ens proporcionà una nova tipologia sepulcral que calia considerar en aquesta necròpolis baiximperial. En tenim dos exemples (inhumacions 10 i 11), que presenten entre si diferències clares.

Inhumació 10 (fig. 17 i 20): Localitzada a l'interior de la sitja 8, es tracta, de fet, d'un enterrament doble (esquelets UE 1358 i 1359), amb els cossos dipositats sobre el fons de la sitja i colgats directament per terra. Ambdós esquelets, un d'ells d'una dona en avançat estat de gestació, es trobaven enllaçats, fet que fa pensar en una inhumació simultània. Tots dos cossos s'orientaven NW-SE, constituint una clara excepció en l'orientació general dels enterraments.

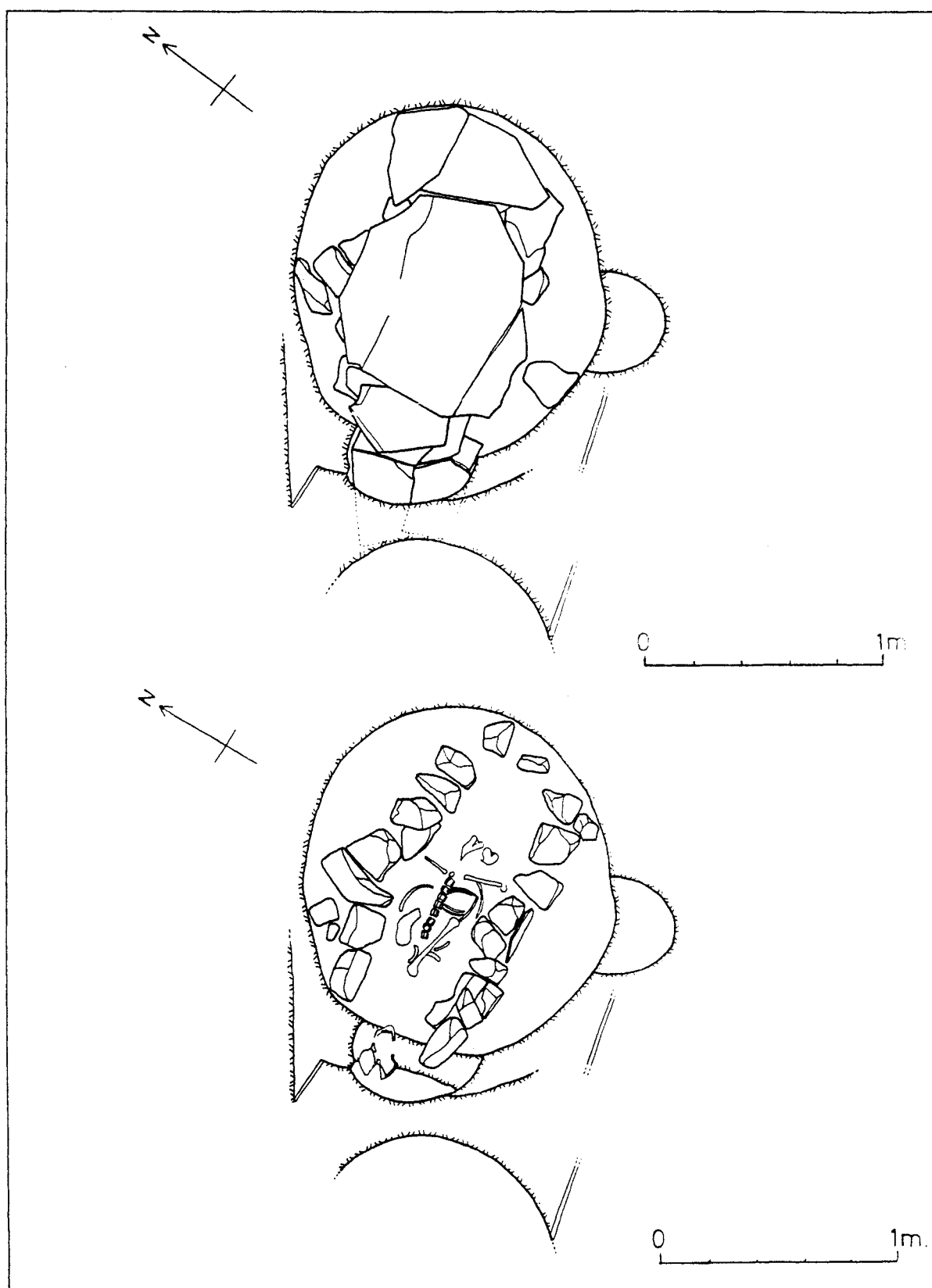

Fig. 18. Inhumació 11 amb la coberta de lloses.

Fig. 19. Inhumació 11 sense la coberta.

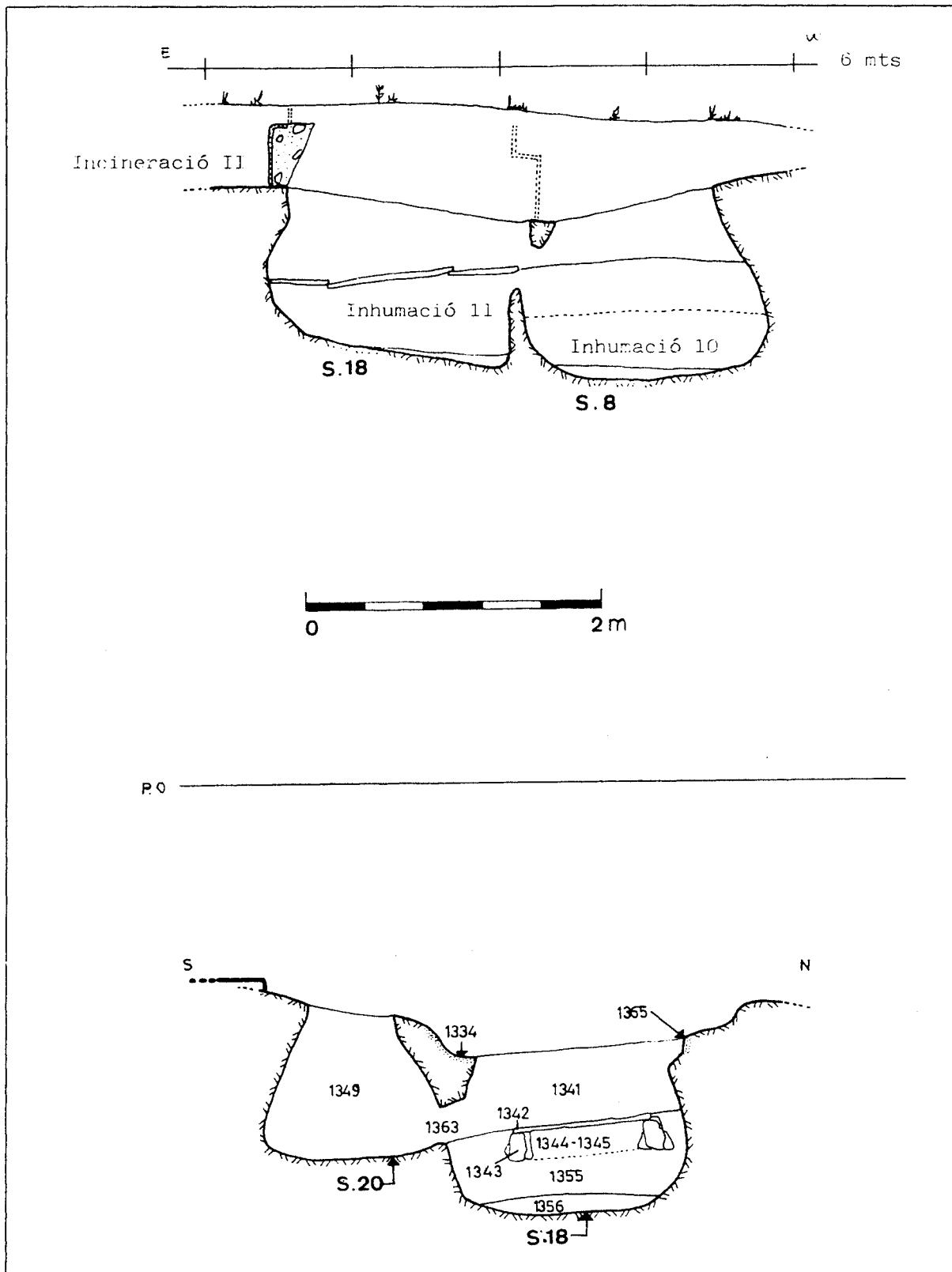

Fig. 20. Secció est-oest de les sitges 18 i 8, amb la situació de les inhumacions respectives.

Fig. 21. Secció sud-nord de les sitges 20 i 18, amb la inhumació 10 a l'interior d'aquesta darrera.

Inhumació 11 (fig. 18 a 21): Es trobà a l'interior de la sitja 18. En aquest cas, el cos (UE 1345) estava dipositat dins d'una cista feta amb pedres soltes alineades i amb coberta de grans lloses de pissarra (UE 1342-1343). L'esquelet, orientat E-W, reposava quasi al fons de la sitja, a excepció del crani, que recolzava sobre la base del forat de comunicació entre la sitja on es trobava i la contigua, que és precisament la que contenia l'enterrament doble.

Cal esmentar també l'existència de dues osseres a les sitges més properes a les esmentades. La total desconexió anatòmica de les restes humanes que contenien, junt amb la presència d'ossos d'animals, féu descartar la idea d'enterrament i concloure que hi foren simplement abocats en el moment de construcció de la fase V.

Enterraments en caixa

A més de la tomba ja descrita en el tipus de sepulcre anterior (inhumació 11), que tipològicament té cabuda en ambdós grups, es va documentar un altre cas d'enterrament en caixa, la **inhumació 8**, ubicada al quadre 10.

Aquest enterrament, gairebé destruït per l'aixecament d'un mur més modern pertanyent a la fase V (UE 1005), conservava tan sols part d'un dels laterals, fet amb pedres soltes alineades. Les restes de l'esquelet es reduïen únicament a la tibia i el peroné de la cama dreta i als dos peus; amb tot, aquests vestigis escadussers foren suficients per determinar-ne una orientació cap a llevant. Val a dir que l'estrat on recolzava aquesta estructura aportà una data *post quem* per a la inhumació entorn a mitjan s. IV-principis del V dC, gràcies a un fragment de ceràmica africana de cuina de la forma Ostia IV, fig. 59 (Atlante, 1981, p. 213).

Altres restes

Cal fer esment, també, d'una sèrie d'estructures molt malmeses pertanyents a aquesta època que, a primer cop d'ull, no semblava que constituïssin cap enterrament ni que hi estiguessin relacionades de manera clara. Ens referim a un estrat i a un mur que s'hi relaciona, apareguts entre els quadres 8 i 9 (UE 844/909 i 845/920, respectivament), i als vestigis d'un nivell de circulació de terra batuda amb les seves preparacions, sortits al quadre 12 (UE 1207, 1205 i 1218/1223), que farcién i obliteraven una de les sitges (la núm. 4). El material proporcionat per aquestes unitats estratigràfiques es correspon sense cap mena de dubte amb el dels enterraments de la fase IVa, per la qual cosa és lícit suposar, malgrat tot, que formaven part d'unes estructures de caràcter indeterminat relacionades amb la necròpolis. Les reformes posteriors i el mal estat del jaciment en fan impossible qualsevol mena d'identificació.

Finalment, just a tocar de les inhumacions 12 i 13 es descobriren les restes d'un camí (UE 1711), cobert pel nivell d'abandó general de la zona, amb els senyals de les roderes ben marcats sobre la roca mare. El traçat d'aquest, que travessava l'àrea excavada en direcció est-oest, possiblement es dirigia vers l'entrada sud de la ciutat romana. Molt probablement, la ubicació d'aquesta necròpolis baiximperial –així com també la d'època altoimperial– es pot relacionar amb l'existència d'aquest camí, responent al costum romà de situar les àrees d'enterrament a prop de les vies de comunicació.

Materials

És evident que el desenvolupament de la necròpolis té lloc en un lapse de temps relativament dilatat, i que cada enterrament i cada estructura té la una cronologia pròpia. Les datacions han de ser per força molt aproximatives, atès que els materials relacionats foren en conjunt bastant escassos. Els termes *post quem* són els següents:

-Inhumació 2: c. 200 (àmfora f. Keay IV)

- Inhumació 3: c. 300 (àmfora f. Keay XXV)
- Inhumació 11: c. 325 (T.S.Afr. D, f. Hayes 59)
- Inhumació 10: c. 325 (T.S.Afr. D, f. Hayes 61)
- Inhumació 8: c. 350 (afr. cuina, f. Ostia IV, fig. 59)
- Inhumació 7: c. 375 (T.S. Paleocristiana oxidada)
- estrat UE 844/909: c. 375 (T.S. Paleocristiana oxidada i reduïda)
- Inhumació 1: 375/400 (àmfora f. Keay LIVB)
- Paviment i preparacions UE 1205, 1207 i 1218/23: 400/410 (T.S.Afr. D, f. Hayes 80 A i base amb decoració estil A (iii)).
- Inhumació 9: c. 440 (T.S.Afr.D, f. Hayes 99).

Per a la resta d'enterraments (inhumacions 4, 5, 6, 8, 12, 13 i 14), no disposem de cap dada cronològica precisa.

Analitzem ara detalladament el material proporcionat pels estrats d'aquesta fase i a extraïem-ne conclusions cronològiques tan precises com es pugui.

La T.S. Africana (fig. 23, 1 a 7), amb 73 fragments, constitueix el 39'89% de les importacions de vaixel·la fina tardana, superant de poc el 37'70% de la T.S. Lucente i a una distància superior de la T.S. Paleocristiana (22'40%). La immensa majoria de fragments pertanyen al tipus D1, per bé que també s'hi troben, en quantitats molt menors, els tipus C4 i D2. Les formes identificades (numeració Hayes) són les següents:

- f. 59 (320-400/420): 3 individus.
- f. 61 (325-450): 3 ind.
- f. 63 (360-440): 1 ind.
- f. 67 (360-470): 1 ind.
- f. 73A (375-475): 1 ind.
- f. 80A (400-500): 1 ind.
- f. 91 (350-650): 2 ind.
- f. 99 (440-650): 1 ind.
- decoració estil A (iii) (410-470): 1 ind.

Veiem, doncs, que d'aquests 15 individus, 14 es poden situar entre 410 i 420, 13 entre 400 i 420, i 12 entre 375 i 420 (fig. 24, 1), i únicament un d'ells té un inici de producció posterior a l'any 410. Conjunts semblants els podem trobar arreu de la Mediterrània occidental, però la cronologia laxa dels materials datables fa que la majoria d'ells s'hagin d'ubicar dins de forquilles temporals no gaire precises.

Amb datació a final del segle IV o, com a molt, al canvi de segle, tenim la fase de reformes de la factoria de salaons de Roses, amb les formes 58, 59, 61, 67 i 91 (Martín, Nieto i Nolla, 1979, p. 172-175; Nieto, 1991, p. 176). A la vil·la de Puig Rodon (Corçà, Baix Empordà) pertanyen a la fase IV, que els autors situen a la primera meitat del segle V, fragments de les formes 59, 61, 64 i 91 A i B (Nolla i Casas, 1990, p. 203-212). A les excavacions de la Bourse, a Marsella, el període 1, de la primera meitat del segle V, proporcionà les formes 50, 59, 61, 64, 67, 68, 78, 81 A i B, i 91 A i B (Bonifay, 1983, p. 308-309). Al forn de T.S.Africana D de El Mahrine (Tunísia), tenim la primera fase, amb un repertori formal gairebé idèntic al nostre (f. 59, 61, 63, 67, 73, 76, 91 i decoració estils A (ii) i A (iii)), que l'autor data entre finals del segle IV i mitjans del següent (Mackensen, 1985, p. 29-39). Finalment, a Cartago, en contextos anteriors a la conquesta vàndala del 439, s'ha trobat un amplíssim repertori formal en el qual predominen clarament les formes 59, 61, 67, 80/81 i 91, mentre que la 99 hi és totalment absent (Tortorella, 1980).

En els contextos situables al segon quart del segle V continuen predominant encara les formes 61, 80 i 91, mentre que la 59 experimenta una davallada, i la 67 hi és present de manera irregular. Al voltant de l'any 440 comencen a trobar-se, encara minoritàriament, tot un seguit de noves formes, que acabaran constituint la fesomia dels conjunts de la segona meitat de segle

i fins de més enllà de l'any 500, com la 87A i B, 91C, 94 i 99, entre d'altres. Exemples d'aquesta etapa els tenim en l'abocador de Vila-Romà, a Tarragona (TED'A, 1989, p. 123-155) o en les excavacions a la *Schola Praeconum*, al Palatí (Roma) (Whitehouse et al., 1982, p. 53-101).

La sola anàlisi de les cronologies proporcionades per la ceràmica africana ja permet albirar, per tant, que aquesta part oest de la necròpolis Estruc degué funcionar a un ritme més intens durant les darreres dècades del segle IV i les primeres del V, en un lapse de temps aparentment no gaire dilatat. Un repàs de la resta del material permetrà assegurar aquesta datació.

Com hem vist, la quantitat de T.S. Lucente és considerable (69 fragments, 37'70% de la ceràmica fina tardana), amb uns percentatges molt poc freqüents i que a les nostres contrades tan sols tenen paral·lel en algun jaciment costaner amb cronologies a cavall dels segles IV i V, com la fase de reformes de la factoria de salaons de Roses (Martín, Nieto i Nolla, 1979, p. 175-179 i 194; Aicart, Llinàs i Sagrera 1991, p. 199, 201 i 205). Com és habitual en aquest tipus ceràmic, el repertori formal —de cronologia molt àmplia— no aporta cap altra precisió. Nosaltres comptem amb 14 vores de la forma Lamboglia 1/3 (fig. 23, 8), la més freqüent en T.S. Lucente (Lamboglia, 1963, p. 168-170), una de f. Lamb. 3 i la base d'una gerra de les formes Lamb. 14/26 o 28.

Més que per raons de caire exclusivament cronològic, l'abundància anormal d'aquest tipus ceràmic s'explicaria per la situació costanera dels jaciments i pel fet que la seva redistribució vers l'interior devia ser mínima (Aicart, Llinàs i Sagrera, 1991, p. 205). En aquest context, no és estrany que —a part de Roses i Empúries— la seva presència sigui relativament abundant a Llafranc (Bartí i Plana, 1989, fig. 4, 5 i 6), Sant Feliu de Guíxols (Esteve, 1962, p. 42-48), la vil·la romana de Pla de Palol (Aicart, Llinàs i Sagrera, 1991, p. 203 i 206) i la dels Ametllers, a Tossa (Batista, López, Zucchitello, 1980, lām. III i IV), i, en canvi, gairebé sigui inexistent en estacions de l'interior, com la vil·la del Camp de la Gruta (Nolla i Puertas, 1988), la de Puig Rodon (Nolla i Casas, 1990, p. 218) o Vilauba (Roure et al., 1988), entre d'altres.

Tan sols hi ha dos estrats amb materials datables (les inhumacions dins sitja 10 i 11) que no contenen T.S. Paleocristiana, un tipus ceràmic que comença a fabricar-se al sud de la Gàl·lia durant el tercer quart del segle IV i que assoleix el màxim èxit de difusió a la primera meitat del segle V (Rigoir, 1968, p. 192; Martin, 1971, p. 142 i 145; Raynaud, 1982, p. 348). Dels 41 fragments exhumats (22'40% de la ceràmica fina tardana d'aquesta fase), 14 estan cuits en oxidació i 27 són reduïts. Plegats, conformen un conjunt no gens menyspreable si tenim en compte l'escassetat general d'aquest tipus ceràmic a les nostres contrades. Les formes identificades són les més freqüents: 1, 3, 4, 6, 8, 15 i 18, a part de fragments sense forma decorats (fig. 23, 9-16). Els punxons (rosetes, palmetes, arcs...) són també molt freqüents i típics, per bé que cal destacar l'originalitat del motiu animal imprès a la peça de la fig. 23, 15.

Tots els fragments recollits en aquesta fase pertanyen a la producció llenguadociana (Rigoir, 1968, p. 181-186; Rigoir i Rivet, 1985, p. 89), àrea d'on prové la majoria de T.S. Paleocristiana importada a l'actual territori català, tal com es pot comprovar a bastament a Roses (Llinàs, 1991, p. 129-132), Barcelona (Bourgeois, 1973, p. 69-93), Solsona (Rigoir, 1971, p. 67), Lleida (Junyent i Pérez, 1985, p. 903-914) i Tarragona (Rigoir, 1971, p. 67; TED'A 1989, p. 156-172), entre molts d'altres llocs.

Tot i comptar amb un total de 799 fragments (34'13% del total del material ceràmic aparegut en aquesta fase), tan sols hem pogut identificar clarament quatre formes d'àmfores: Keay IV, XXV i LIVB (reutilitzades per a inhumacions infantils, fig. 22), i una vora de Keay XVIII (fig. 23, 19). L'àmfora de la forma Keay IV (inhumació 3), de procedència africana i força estesa als jaciments catalans, comença a produir-se ja pels voltants de l'any 200, però arriba a trobar-se fins en contextos de primera meitat del segle V (Keay, 1984, p. 114). També és africana la forma XXV (inhumació 2), típica del segle IV i primera meitat del V (Keay, 1984, p. 193-198). Tenint en compte que la resta de termes *post quem* s'ubiquen dins dels segles IV i V de manera clara, semblaria lògic situar aquests dos enterraments al voltant d'aquestes dates.

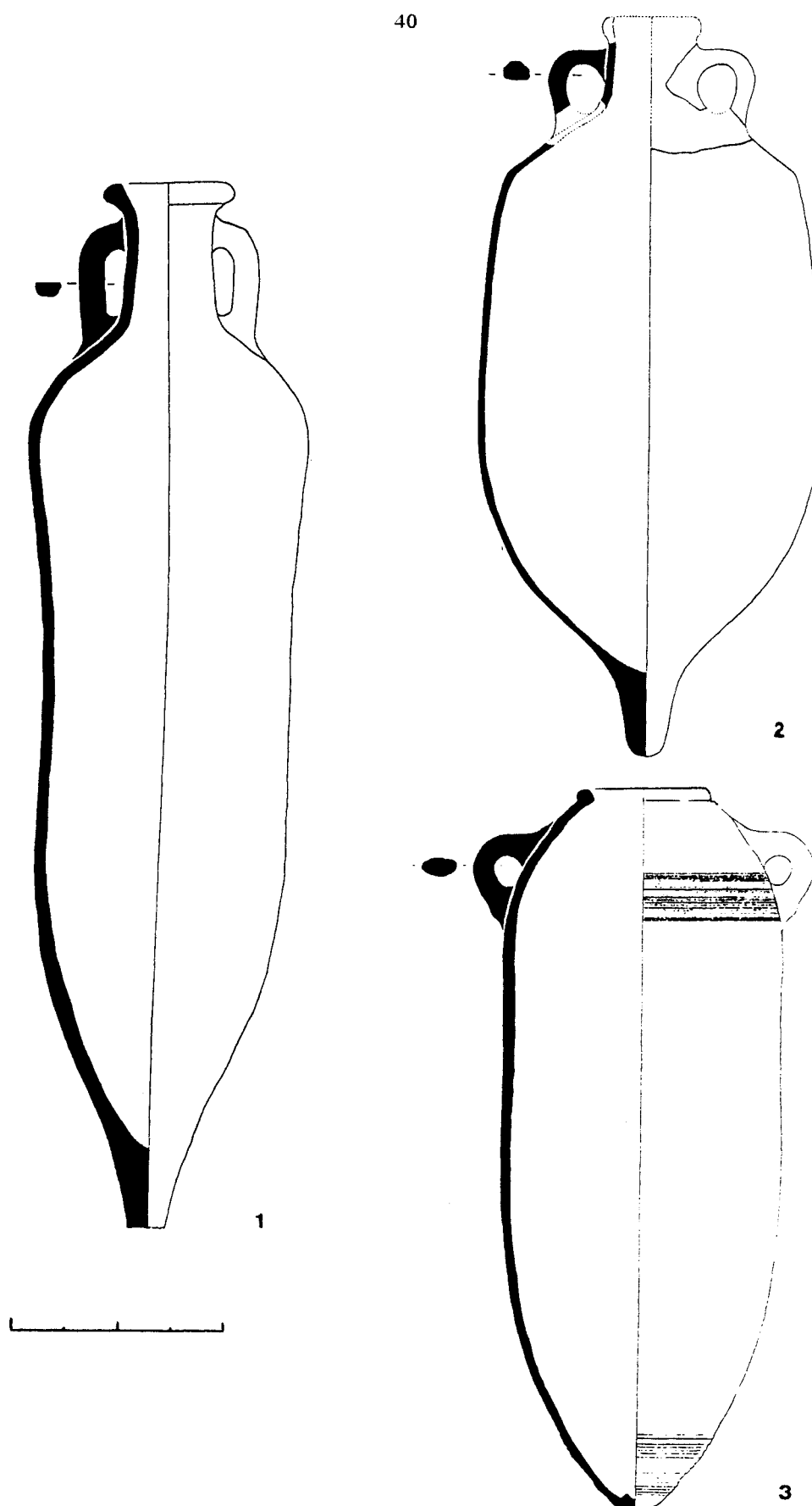

Fig. 22. Material arqueològic de la fase IVa. Àmfores: 1-Keay XXV (inhumació 2); 2-Keay IV (inhumació 3); 3-Keay LIV (inhumació 1).

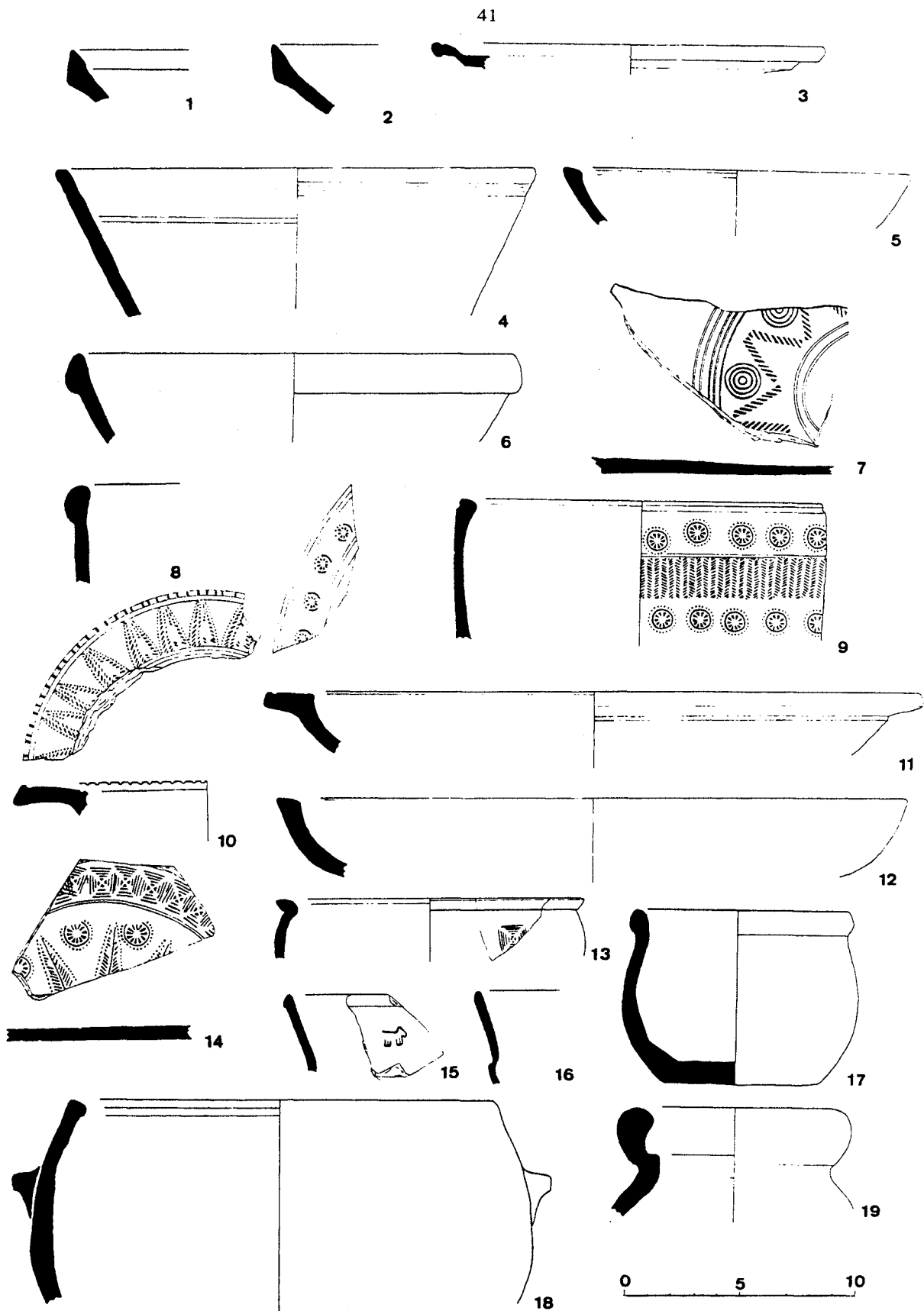

Fig. 23. Material arqueològic de la fase IVa. T.S.Africana D: 1 i 2-Hayes 61; 3-Hayes 67; 4-Hayes 80A; 5-variant Hayes 80; 6-Hayes 99; 7-base amb decoració A (iii). T.S.Lucente: 8-Lamb. 1/3. T.S.Paleocristiana: 9-Rigoir 15; 10-Rigoir 3; 11-Rigoir 1; 12-Rigoir 4; 13-Rigoir 6; 14-base de plat decorada; 15 i 16-Rigoir 18. 17 i 18-Reduïda de cuina. 19-Àmfora Keay XVIII.

L'àmfora bètica Keay XVIII, fabricada bàsicament al segle IV i principi del V, és, en canvi, un tipus rar a Catalunya (Keay, 1984, p. 156); mentre que la Keay LIV, provinent de Palestina, és ja molt freqüent en estrats del segon quart del segle V, com l'abocador de Vila-Romà, a Tarragona (Keay, 1984, p. 280-281; TED'A, 1989, p. 284-287).

De fet, les quatre formes d'àmfora identificades donen cronologies que poden anar des de principi del segle III fins al VI, però que coincideixen en el període que va des de final del segle IV (data més antiga per a la Keay LIV) al segon quart del s. V dC (data més tardana per a les Keay IV i XXV). Si bé és cert que no ens podem prendre aquestes datacions al peu de la lletra, no es pot negar que constitueixen unes aproximacions cronològiques coincidents amb les donades pels altres tipus ceràmics d'aquesta fase.

Les ceràmiques comunes constitueixen el material ceràmic més abundant en aquesta fase, amb un total de 1.205 fragments (50'62 % del total). Dels diversos tipus, les comunes reduïdes i les grolleres oxidades són molt minoritàries a les diverses fases tardanes del jaciment. Predominen clarament, amb un 65'93 %, les comunes oxidades, mentre que les grolleres reduïdes representen un 34'07 % del total. El repertori formal de les primeres està format bàsicament per morters, gerres i gibrells, mentre que les grolleres reduïdes estan constituïdes per les típiques olles i gerres de perfil en "s" i cassoles. Entre elles, destaquen unes olles generalment bastant baixes i sempre de panxa còncava, amb dos petits agafadors horitzontals en forma d'orella enganxats a la paret externa (fig. 23, 18). Aquest atuell és una de les formes més característiques d'aquest tipus de ceràmica al nostre país durant la baixa antiguitat, i en tenim paral·lels clars a l'abocador de Vila-Romà, a Tarragona (TED'A, 1989, p. 234-238), entre d'altres.

Cronologia i conclusions

De les dades exposades es dedueix que el moment àlgid de funcionament de la necròpolis d'inhumació el podem situar entre els anys 350 i 450, forquilla cronològica que comprèn la totalitat dels materials datables de la fase IVa. Com més intentem definir-nos, més insegures es tornen les dades, en tant que en una necròpolis tan extensa hi ha d'haver estrats amb cronologies forçosament diferents. Tanmateix, com hem vist, disposem de diversos aspectes proporcionats pel mateix material arqueològic que ens ajuden a concretar una mica més els problemes cronològics d'aquesta fase i a considerar els últims anys del segle IV i les primeres dècades del V com el moment òptim de funcionament d'aquesta necròpolis.

A banda de la ceràmica, no podem oblidar les dades que en aquest sentit ens ofereix la mateixa tipologia de les diferents sepultures. Si prenem en consideració la caracterització dels costums funeraris de l'època i alguns paral·lels de què podem disposar, ens adonem que les cronologies que ens ofereixen es poden ubicar còmodament en el lapse de temps abans esmentat.

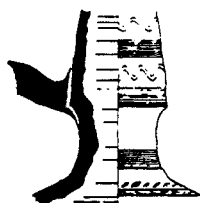
Pel que fa als sepulcres de fossa, a la necròpolis del parc de la Ciutat de Tarragona, per exemple, aquests tipus d'enterraments se situen dins un ampli marc cronològic, des de la fi del segle III fins a la primera meitat del V (TED'A, 1987, p. 109). El sepulcre de cambra, per la seva banda, disposa d'un paral·lel gairebé exacte, provinent també de la necròpolis del parc de la Ciutat de Tarragona. Ens referim, concretament, al Sepulcre de Cambra núm. 1, que es data entre finals del segle III i el segle V, sense arribar al VI (TED'A, 1987, p. 137).

Restava situar aquestes troballes dins del vast àmbit funerari de l'Empúries baix-imperial. Per la seva situació, en el moment d'iniciar els treballs d'excavació ja ens plantejàrem la possibilitat de retrobar la necròpolis Estruc, excavada parcialment per Almagro en tres campanyes els anys 1945 i 1954. Aquestes excavacions van proporcionar la troballa de 59 enterraments, tots d'inhumació, disposats en petites agrupacions. El tipus de sepultura més freqüent era l'enterrament en àmfora, normalment una de sola, tot i que també se'n documentaren d'altres formades per dues de seccionades i encastades l'una amb l'altra o, fins i tot, mitges àmfores. Altres tipus de sepulcres trobats en aquesta intervenció foren enterraments en *tegulae* a doble vessant, enterra-

ments en cista amb coberta de lloses de pissarra, sepulcres de fossa senzills i, en un únic cas, un sepulcre de característiques monumentals, integrat per una estructura exterior de planta rectangular, amb parets de pedra estucades i dos esglaons a l'interior. Al centre d'aquesta construcció es descobrí un nínxol amb coberta de teules a doble vessant. Quant a l'orientació dels difunts, aquests es disposaven amb el cap al sud-oest, a excepció d'un únic cas en què el crani estava al sud; la majoria d'inhumacions eren de nens o de gent jove (Almagro, 1955, p. 305-320).

Totes aquestes troballes es van realitzar a una cinquantena de metres escassos a llevant d'on vam excavar el 1991; semblava, per tant, molt probable que ens trobéssim novament amb aquesta necròpolis, més si teníem en compte que Almagro assenyalava explícitament que una gran part d'aquesta restava intacta.

Resta fora de tot dubte, doncs, que aquestes expectatives inicials es van veure confirmades plenament amb la troballa de les nostres catorze noves tombes. És altament significatiu el fet que les hàgim pogut datar amb força precisió, atès que revela que aquesta part de l'àmbit cementiri emporità va funcionar només durant un lapse de temps concret, que, a tot estirar, podem estendre entre mitjan segle IV i mitjan segle V dC. No hi ha dubte, per tant, que més intervencions arreu dels voltants de les zones d'hàbitat d'Empúries ajudarien a perfilar i a entendre l'evolució dels diversos cementiris de la ciutat i dels seus encontorns més immediats al llarg de la seva història, amb les importantíssimes dades antropològiques i demogràfiques que aquest fet comportaria.

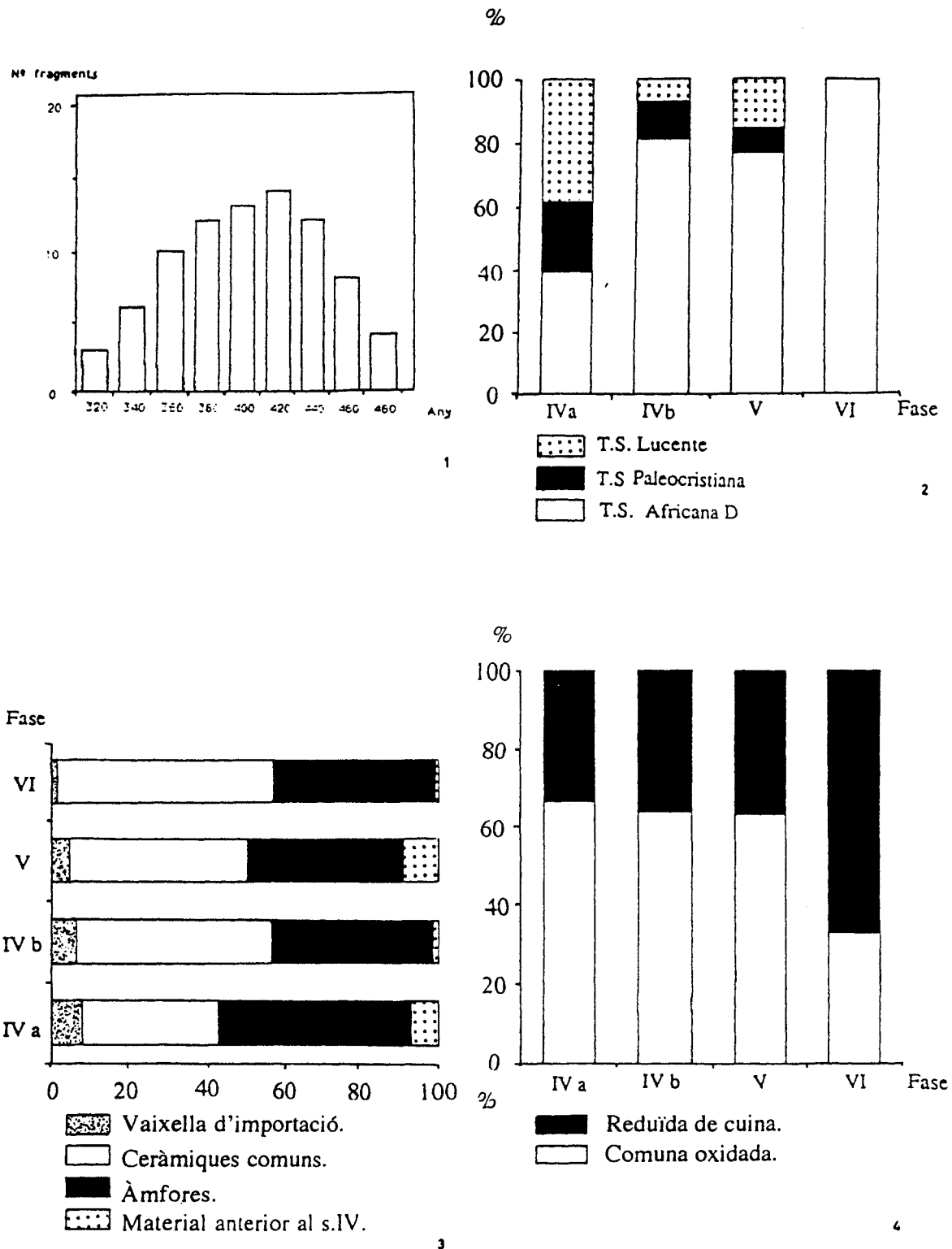

Fig. 24. Gràfiques de comparació dels materials de les fases IVa, IVb, V i VI. 1-Datació de la fase de necròpolis (fase IVa) a través de les cronologies de T.S.Africana D. 2-Comparació entre T.S.Africana D, T.S.Lucente i T.S.Paleocristiana. 3-Comparació entre els diferents grups de materials. 4-Relació reduïda de cuina-comuna oxidada.

ESTUDI ANTROPOLÒGIC DE LES RESTES HUMANES INHUMADES. per Bibiana Agustí i Dolors Codina

Mètode

Per a l'estudi de les inhumacions s'utilitzà una fitxa consistent en dos fulls, el primer dels quals reuneix totes les dades no mètriques -estat de les peces dentàries, nivell de sinostosi de les sutures del crani, la seva edat i sexe, l'índex cranial, possibles patologies, la posició de l'esquelet en el jaciment, el material que l'acompanya, etc.- juntament amb els diagrames esquelètics i dentaris que utilitzen Duday i Tillier (Duday, 1987) (Tillier i Duday, 1990), en els quals s'assenyalen els ossos i peces dentals presents i el seu estat de conservació. El segon full conté les mesures antropològiques més usuals, tant per al crani com per a l'esquelet postcranial.

En tots els casos l'edat es determinà per l'erupció dentària i el nivell de sinostosi dels diferents punts d'ossificació, conjuntament amb el nivell de sinostosi de les sutures cranials i el grau de degeneració òssia del raquis i les extremitats (Johnston i Zimmer, 1989; Schutkowski, 1989). Per als esquelets perinatals es tingueren en compte les fórmules per al càlcul de la talla (Balthazard i Dervieux, 1921; Föllmer i Könninger, 1978; Olivier i Pinneau 1960), així com altres estudis realitzats sobre material arqueològic (Molleson, 1986 i 1989; Mahieu, 1985; Duday i Dedet, 1985).

La determinació sexual es realitzà seguint els criteris de Ferembach et al. (1979) pel que fa al crani, i a partir dels coxals sempre que fou possible (Genovés, 1969; Gibert i Calabuig, 1977).

Resultats. Inhumacions en àmfora

Inhumació 1; individu UE 606

Esquelet infantil dipositat dins l'àmfora UE 605. Conserva únicament un fragment diafisari de radi, 5 peces dentàries i restes toràciques. L'erupció dentària i l'estat de sinostosi dels arcs neurals de les vèrtebres ens permeten determinar la seva edat entorn dels 9-12 mesos.

Inhumació 2; individu UE 811

Esquelet infantil dipositat dins l'àmfora UE 810. Conserva parts molt fragmentàries de tot l'esquelet.

Els arcs neurals de les vèrtebres toràciques, els cossos mandibulars, l'ala major de l'esfenoides i els temporals estan ja sinostosats, mentre que la porció basilar, les porcions laterals occipitals i els arcs neurals de les vèrtebres cervicals es mantenen sense soldar. Aquestes dades ens donen una edat lleugerament superior als 12 mesos.

Inhumació 3; individu UE 823

Esquelet infantil dipositat dins l'àmfora UE 822. Conserva parts molt fragmentàries de tot l'esquelet.

Conserva la incisiva lateral esquerra amb desgast gairebé nul. Conserva també els gèrmens, molt poc formats, de les primeres molars permanents dretes i esquerres, així com el germen de la primera incisiva permanent mig format. Les hemimandíbules sinostosades i el grau d'erupció dentària ens donen una edat entre els 18 i els 24 mesos.

Inhumacions en sitges

Inhumació 10; individu UE 1358 (adult)

Fou localitzat a l'interior de la sitja UE 1305, en posició decúbit supina, però amb el taló esquerre sota el coxal esquerre i el braç i la cama drets semiflexionats i col·locats sota un segon individu inhumat al seu costat. En el procés d'excavació de la pelvis s'hi trobà un fetus *in situ*, amb el crani encaixat, fet que féu suposar ja que es tractava d'una dona i el seu fill, morts en el moment del part. Per la posició curiosa en què es troba aquest individu pensem que el seu enterrament degué produir-se en un moment anterior o posterior al *rigor mortis*, que té lloc normalment entre les 6 i les 40 hores posteriors a la mort (Husi et al., 1990), o podria haver estat dipositat sense ajeure ben bé i sense cobrir de terra durant el *rigor mortis* i haver-se desplomat en aquesta posició un cop passada la rigidesa.

L'estudi antropològic confirma que es tracta d'un individu femení adult, d'entre 20 i 35 anys. Tots els ossos es troben ben soldats, i la tercera molar és present als dos maxil·lars, si bé encara no se li ha format ciment als laterals de la corona, cosa que succeeix a la resta de peces. El desgast dentari és lleu, especialment als premolars i a les segones i terceres molars, que són les peces que apareixen més tard. L'estat de salut òssia és bo, tant al raquis com a les extremitats.

Els índexs cefàlics ens parlen d'un crani dolicocefal o allargat, baix, de crestes frontals poc divergents, front ample, òrbites mitjanes, platirini o de nas ample i braquiestafilí o de paladar ample. L'esquelet postcranial és menut i gràcil.

El contorn cranial en norma superior és bursoide i en norma posterior resulta asimètric; probablement la deformació va tenir lloc *post mortem*, un cop el cadàver ja havia estat enterrat. En norma lateral, la glabella, l'apòfisi mastoide i la prominència occipital externa es veuen suaus, típicament femenines, responen a una musculatura poc desenvolupada dins d'una tipologia mediterrània gràcil. L'alçada calculada segons diverses fórmules ens dona 153 cm (Manouvrier modificades per Olivier) o 151 cm (Trotter i Glessner; Pearson).

Com a element traumàtic cal comentar el desgast inusual de la canina inferior dreta, en forma de V, fet que ens fa pensar en una acció repetitiva de fregament sobre la cara oclusal d'aquesta dent, com podria ser alguna activitat tèxtil o de baster (Isan i Kennedy, 1989).

Inhumació 10; individu UE 1358 (perinatal)

És el fetus localitzat en la pelvis de l'individu 1358 adult. El crani es va localitzar encaixat en la pelvis, i les cames semiflexionades a l'alçada de l'abdomen de la mare. Es conserva gairebé tot, si bé els ossos del crani estan molt fragmentats. L'esfenoide no ha experimentat encara cap procés de sinostosi, fet que s'esdevé un cop efectuat el naixement.

Calculant la talla obtenim 466 mm (Balthazard i Dervieux) o 451 mm (Olivier i Pinneau), corresponent a un fetus a terme.

Inhumació 10; individu UE 1359

És el segon individu adult de la sitja 1305. Igual que el primer, es troba en posició decúbit-

supina, però amb els braços i les cames estirats i les mans sota la pelvis. El seu dipòsit s'hauria fet durant el *rigor mortis*, en tot cas posteriorment a l'individu 1358. El reompliment de la sitja hauria tingut lloc gairebé immediatament, un cop el primer cadàver hauria començat la descomposició, ja que fou localitzat amb el tòrax aplanat, mentre que el segon individu conserva globalment les seves articulacions.

Es tracta també d'un individu femení adult, de més de 40 anys. La sinostosi és completa a tots els ossos, en el crani també algunes sutures (sagital posterior i lambdoidea dreta) es troben obliterades o tancades, ha començat el procés de degeneració òssia de les vèrtebres i les extremitats, amb calcificacions prou evidents, i el desgast dentari és important, ja que arriba a desaparèixer l'esmalt de la corona, fet al qual cal afegir 6 molars perdudes *ante mortem* i 9 casos de càries en les 23 peces conservades.

Els índexs cefàlics corresponen a un crani hiperdolicocefàlic o molt allargat, mitjanament alt en relació amb l'amplada i baix en relació amb la longitud, de crestes frontals poc divergents, front ample o eurimetop i braquiestafíli o de paladar ample. La glabella i la prominència occipital externa estan mitjanament desenvolupades.

Les mesures de l'esquelet postcranial corresponen a un individu femení. L'alçada, un cop calculada segons diverses fórmules, resulta de 158 cm (Manouvrier modificat per Olivier) o 157 cm (Trotter i Glessner).

En el raquis observem una anomalia congènita consistent en dues vèrtebres dorsals soldades tant anteriorment com dorsalment, sense que això li limités el moviment d'una manera perceptible. Com ja hem indicat, però, l'estat de salut òssia del raquis deixa veure un procés d'hiperostosi o fabricació de calcificacions en les caretes articulars dels platerets de les vèrtebres, poc evidents en les cervicals i dorsals, però considerables en les lumbars. També en les caretes de les extremitats superiors (clavícula esquerra, ulna i radi drets) i de les inferiors (fíbula i tibia esquerra) es dona el mateix procés d'envelliment òssi. Cal destacar una anomalia curiosa, consistent en la forma arquejada de la fíbula dreta, sense que se'n vegi alterada la seva longitud ni l'aspecte de la tibia dreta. En canvi, el tars del peu dret presenta un procés general d'osteoporosi i d'hiperostosi.

En general, totes aquestes anomalies correspondrien en la nostra societat a un individu en edat senil que viuria crònicament amb dolor a les articulacions, si bé en aquest cas i, malgrat els processos de reabsorció dentària observats, l'angle mandibular és el propi d'un individu adult i no senil, i conserva totes les seves peces.

Inhumació 11; individu UE 1345

Esquelet jove masculí. Conserva fragments cranials i mandibulars, un fragment de maxil·lar esquerre i quatre dents aïllades, així com fragments toràcics, de la cintura escapular, ossos de la mà dreta, fragments coxals, femorals, de la fíbula esquerra i el 5è metatarsià esquerre, tot plegat acompanyat de restes de fauna. El desgast dental és poc important en la segona premolar i les molars, i afecta mínimament l'esmalt en les incisives, canina i primera premolar.

El sexe masculí ens és donat per les mesures del coxal i del fèmur. Els platerets vertebrals, la cresta ilíaca i l'epífisi proximal de l'húmer evidencien clarament la línia metafisària o de sinostosi òssia, que ens permet calcular-ne l'edat en uns 20 anys i l'alçada entorn dels 170 cm (Pearson) o els 175 cm (Trotter i Glessner).

Inhumacions en fossa

Inhumació 4; individu UE 819

Esquelet adult. Conserva un fragment proximal d'húmer dret i diversos fragments femorals i tibials, acompanyats de restes faunístiques. Les poques mesures que es poden prendre ens fan pensar en un individu més aviat robust, de trets masculins. Volem fer constar una calcificació patològica en la vora dorsoexterna de la diàfisi de la tibia esquerra.

Inhumació 5; individu UE 820

Restes molt fragmentades d'un individu adult, possiblement de sexe masculí, dipositades a la fossa UE 815. Conserva una part de tot l'esquelet postcranial en molt mal estat.

El sexe ens és donat per la robustesa dels fragments ossis. Presenta una patologia al fèmur dret, amb deteriorament del teixit ossi i hierostosi en la part posteroproximal de la diàfisi, al costat del trocànter menor. També trobem osteofits laterals de grans dimensions en els cossos de les vèrtebres lumbars.

Inhumació 6; individu UE 849

A més de tres fragments aïllats de crani, corresponents a tres individus adults diferents, aquesta inhumació conté les restes de dos esquelets, un d'infantil i d'un adult, tots dipositats dins la fossa UE 847.

Esquelet infantil: només conserva un fragment diafisari de la clavícula dreta, un del fèmur dret i un tercer del radi esquerre, que no ens permeten determinar-ne l'edat.

Esquelet adult: conserva restes molt fragmentàries del crani, un fragment diafisari d'húmer, dos escapulars, dos radials, un femoral, dos coxals i un fibular, a més de tres peces dentals aïllades. L'esquelet postcranial no ens dona cap informació, mentre que, en el crani, el temporal dret presenta una apòfisi mastoide molt robusta, pròpia d'un individu masculí. Quant a les dents, corresponen a una primera molar esquerra, una tercera molar dreta i una possible primera molar dreta que presenta una càries distal que afecta l'esmalt, totes elles superiors.

Inhumació 8; individu UE 1007

Esquelet adult femení dipositat a terra i envoltat de pedres. Conserva únicament part de la tibia i la fíbula dretes i part dels dos peus. Presenta les mateixes lesions que les restes de la inhumació 9 (individu 1014), amb la qual es complementa, per la qual cosa pensem que es tracta d'un sol individu.

Inhumació 9; individu UE 1014

Esquelet adult femení. Conserva la mandíbula, l'húmer dret, fragments toràcics, fragments femorals i coxals drets i fragments de la tibia i la fíbula esquerres. El sexe ens és donat per les mesures del coxal i la gracilitat de l'húmer i la mandíbula.

La mandíbula conserva l'angle normal en els adults, però presenta reabsorció de les segones premolars i de totes les molars. També observem trets patològics en la porció distal del fèmur esquerre, amb calcificacions en les insercions musculars del quadríceps, i calcificacions també en els còndils, així com una irregular careta articular per a la tibia, molt polida, a causa d'un repetit fregadís. També resulta inusual l'aplatament acusat de la tibia esquerra en el seu terç distal.

FASE IVb. L'ABOCADOR DEL QUADRE 22.

Descripció

Un cop abandonada la necròpolis s'obre un parèntesi d'aproximadament un segle de durada pel que fa a l'ocupació humana de la zona. Les úniques traces clares d'activitat al llarg d'aquest període les trobem al quadre 22, a prop del límit nord de la zona excavada, i es concreten en l'ús puntual d'un sector d'aquest quadre com a abocador.

La topografia del quadre presentava una petita depressió en el costat sud-est, que conformava una mena de cubeta natural de parets força verticals. Tenia una amplada de quasi 5 metres, mentre que la seva longitud no es va poder esbrinar, perquè s'endinsava en el perfil de la cala. La seva profunditat assolía els 70 cm (fig. 25).

És en aquesta fondalada natural on es diferenciaren dos nivells (UE 2206 i 2207), individualitzats per textura i color, però que no presentaven entre si cap diferència cronològica apreciable. L'estrat UE 2206, de color negre i textura molt solta, estava compost majoritàriament per terra i pedres de format petit, i cobria l'estrat UE 2207, que es diferenciava clarament de l'anterior pel color marró grisós i per una textura més compacta.

Tots dos estrats foren molt rics en troballes. L'ingent volum de material arqueològic que proporcionaren, a més, es va poder situar en un moment intermedi entre la necròpolis d'inhumació (fase IVa) i la gran amortització del segle VI (fase V), per la qual cosa vam haver de caracteritzar una nova fase, que anomenàrem IVb. A més, atès que cap dels dos estrats no es trobava relacionat amb cap estructura i prenent en consideració la seva riquesa arqueològica, es va fer evident que ens trobàvem davant d'un abocador de deixalles.

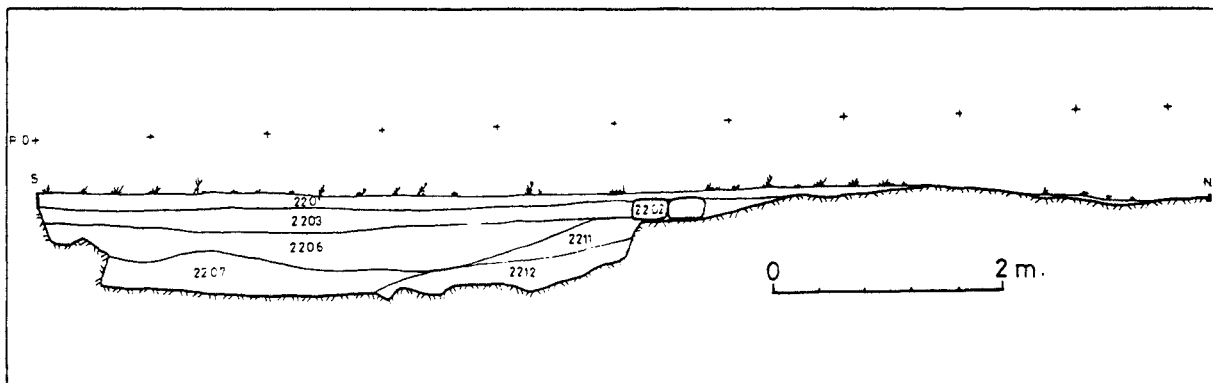

Fig. 25. Secció sud-nord de l'abocador del quadre 22.

Materials

La vaixella d'importació està formada predominantment per T.S. Africana (tipus D1 i, sobretot, D2; fig. 26), amb 153 fragments (81'38 % de la vaixella d'importació tardana), a molta distància de les ceràmiques gèl.liques, clarament minoritàries: T.S. Paleocristiana grisa i oxidada (23 fragments) i T.S. Lucente (12 fragments). Com a dada interessant, cal esmentar que la T.S. Africana C tardana i les importacions fines orientals (Late Roman C i D), sempre

presentes en petites quantitats en aquesta època, són aquí totalment absents.

Les formes de T.S. Africana D pertanyents a aquesta fase (classificació Hayes) són les següents:

- f. 59 (320-400/420): 2 individus.
- f. 64 (375-450): 1 ind.
- f. 80A (400-500): 2 ind.
- f. 81B (400-500): 1 ind.
- f. 87A (440-500): 11 ind.
- f. 87B (440-525): 10 ind.
- f. 91 indet. (350-650): 3 ind.
- f. 91B (390-530): 3 ind.
- f. 91C (440-600): 2 ind.
- f. 94 (425-600): 2 ind.
- f. 99 (440-650): 26 ind.
- f. Atlante XLVI, 9-10 (400-600): 1 ind.
- decoració estil A(iii) (410-470): 1 ind.
- estil E indet. (480-600): 2 ind.
- estil E (i) (480-540): 1 ind.

Clarament, les formes predominants són la Hayes 99 (fig. 26, 7-8) i les variants A i B de la Hayes 87 (fig. 26, 2-3). Plegades, sumen 47 de les 64 vores d'aquest tipus ceràmic recuperades a l'abocador. Sempre s'ha datat la 87A a la segona meitat del segle V, sense fer-la arribar gaire més enllà (Hayes 1972, p. 136), datació que, encara que s'ha estirat lleugerament tant per dalt com per baix, ha sofert poques modificacions d'importància. La 87B, en canvi, ha vist avançada considerablement la seva data inicial de c.500, ja que s'ha trobat, encara que minoritàriament, en contextos de les dècades centrals del segle V, com ara a Cartago abans de la conquesta vàndala del 439 (Tortorella, 1980, p. 136) o a l'abocador de Vila-Romà de Tarragona, al voltant del 440 (TED'A, 1989, p. 131-132). El moment àlgid de les dues variants de Hayes 87 sembla que caldria situar-lo a les darreres dècades del segle V.

Per la seva banda, la Hayes 99 presenta un quadre semblant a la Hayes 87B i els seus exemplars més antics es poden també portar al segon quart del segle V (Atlante, 1981, p. 259; TED'A, 1989, p. 139), per bé que aquesta forma tindrà una vida més llarga i serà una de les més reeixides durant el segle VI, especialment en la primera meitat, moment en que sembla que assoleix la màxima difusió (Atlante, 1981, p. 109; Reynolds, 1987, p. 60).

Hi ha pocs contextos d'aquesta època per realitzar comparacions. Un d'ells és el farcit d'un dipòsit (UE 29) de la factoria de salaons de Roses. En ell, les formes de T.S. Africana D més destacables són: Hayes 61 (3 individus), 87B (3 ind.), 91C (2 ind.), 93 (3 ind.), 97 (2 ind.) i 99 (5 ind.), i també cal destacar les 9 vores pertanyents a diverses variants de l'àmfora Keay LXII. Les formes Hayes 103 i 104 hi són absents. Aquest farcit ha estat datat molt a principis del segle VI (Nieto, 1993, p. 103-108).

Un segon context assimilable seria l'abocador excavat a Gardanne (Boques del Roine, Provença), on, de 21 individus de T.S. Africana C tardana i D, 7 pertanyen a les variants A i B de Hayes 87, i també s'hi troben representades les formes 91 C i 93, amb un individu cadascuna. La resta de formes catalogades són o bé més antigues o bé de cronologies incertes. De bell nou ens trobem amb l'absència de les formes Hayes 103 i 104, encara que cal tenir en compte que el conjunt de ceràmiques africanes d'aquest abocador és molt reduït. Els autors daten els materials exhumats als primers decennis del segle VI (Pelletier et al., 1991, p. 338-340).

A les excavacions de la Bourse, a Marsella, un conjunt assimilable al nostre és el proporcionat pel període 2A-fase 3, amb una datació de final del segle V-inici del VI (Bonifay, 1983, p. 314). En ell, les formes predominants són: 91C (6 ind.), 91 A/B i 87 B (5 ind.), i 99 i 94 (4 ind.). Cal destacar, a més, la presència de formes típiques de la producció C tardana (82, 84,

85), i de la 104 A, inexistents en el nostre conjunt, així com la manca de les formes 93 i, de bell nou, de la 103.

És també destacable el material aparegut a les excavacions de l'Antiga Audiència, a Tarragona, que ofereixen un conjunt de materials datable en una fase immediatament anterior a la del nostre abocador. S'hi van poder identificar dos moments (amortització d'estructures imperials i abocador), situables a la segona meitat del segle V i separats per un lapse cronològic molt curt (Aquilué, 1993, p. 125-127 i 144-150). Es pot observar la pervivència d'algunes formes que ja apareixien en contextos de la primera meitat d'aquesta centúria (Hayes 67, Hayes 80, Hayes 91A/B...), el predomini de la Hayes 87, sobretot la variant A, i la presència encara escassa de la Hayes 91C i 99, força més abundant a la fase IVb de la carretera de Sant Martí.

Així, malgrat que som conscients del factor atzar –possible responsable de l'absència de la forma Hayes 93, present ja a la segona meitat del segle V en la seva variant A–, és important destacar la inexistència en el nostre abocador de les formes Hayes 103, començada a produir pels volts de l'any 500, i la Hayes 104 A, començada a produir al segle V, però que té la màxima expansió a la primera meitat del VI (Atlante, 1981, p. 94-95, 98-99 i 259). En aquest sentit, hem de fer notar que, com en el nostre cas, les formes 103 i 104A es troben absents a la UE 27 de la factoria de salaons de Roses, a l'abocador de Gardanne i a l'Antiga Audiència de Tarragona. La f. 103, a més a més, és també inexistent a Marsella.

D'altra banda, l'aparició de decoracions de l'estil E (fig. 26, 12-14) ens delimita una mica més la cronologia de l'abocador i ens dona un terme *post quem* de 480 (Hayes, 1972, p. 221-222). Així doncs, tan sols parant atenció a la T.S. Africana D, podem extreure ja una cronologia bastant fiable: la majoria de fragments datables poden situar-se entre els anys 480 i 520 (fig.), datació que, grosso modo, coincidiria amb els conjunts afins de Roses, Gardanne i Marsella i que seria una mica posterior al de l'Antiga Audiència de Tarragona. Tenint en compte aquesta ubicació cronològica, analitzem ara les dades i les aportacions proporcionades per la resta de tipus ceràmics.

El percentatge d'importacions gèl·liques disminueix sensiblement respecte a la fase anterior. Amb 12 fragments (6'38% del total de vaixel·la d'importació tardana), la T.S. Lucente ha experimentat una davallada considerable. Tanmateix, hem de fer constar que ha estat demostrada una presència no gens menyspreable d'aquest tipus ceràmic en contextos llenguadocians de mitjan-final del segle V, representat bàsicament per les formes 1/3 i 3 o 3/8 (C.A.T.H.M.A., 1986, p. 39), que precisament són, amb 3 i 2 individus respectivament, les dues formes identificades al nostre abocador. Per bé que un conjunt tan petit no ens permet assegurar-ho, fa la impressió que, encara que de manera molt reduïda, les importacions de T.S. Lucente haurien continuat arribant a Empúries fins a aquest moment.

La T.S. Paleocristiana es troba en proporcions lleugerament superiors a la Lucente, amb 23 fragments (18 de reduïts i 5 d'oxidats), que constitueixen el 12'23% del total de la vaixel·la d'importació tardana. Com a la fase anterior, tots pertanyen a la producció llenguadociana i, malgrat que es pot constatar una evident davallada, sembla que l'arribada d'aquest tipus ceràmic continuaria produint-se en aquests moments a les nostres costes. De les set formes identificades, dues pertanyen a la forma Rigoir 6 (fig. 27, 3), dues més a la 8 (fig. 27, 4), mentre que la 1 i la 4 es troben representades cadascuna per un exemplar (fig. 27, 1-2). Una setena peça, fragmentada, pot pertànyer a les formes 1, 2 o 3. També hi ha alguns fragments informes decorats. Els punxons localitzats (palmetes, rosetes, arcs, columnetes) són també típicament llenguadocians.

Malauradament, no disposem d'una evolució cronològica fiable per al grup llenguadocià de la T.S. Paleocristiana, i els jaciments de Marsella i de Gardanne no ens serveixen, ja que es troben dins l'àrea provençal i a aquest grup pertanyen els exemplars de T.S. Paleocristiana que s'hi han localitzat. La UE 29 de Roses, amb 9 fragments (2 dels quals són provençals), constituiria l'únic paral·lel destacable, però no ens aporta cap dada concreta (Llinàs, 1991, p. 134), ja que les peces d'aquest conjunt no presenten afinitats clares amb les del nostre.

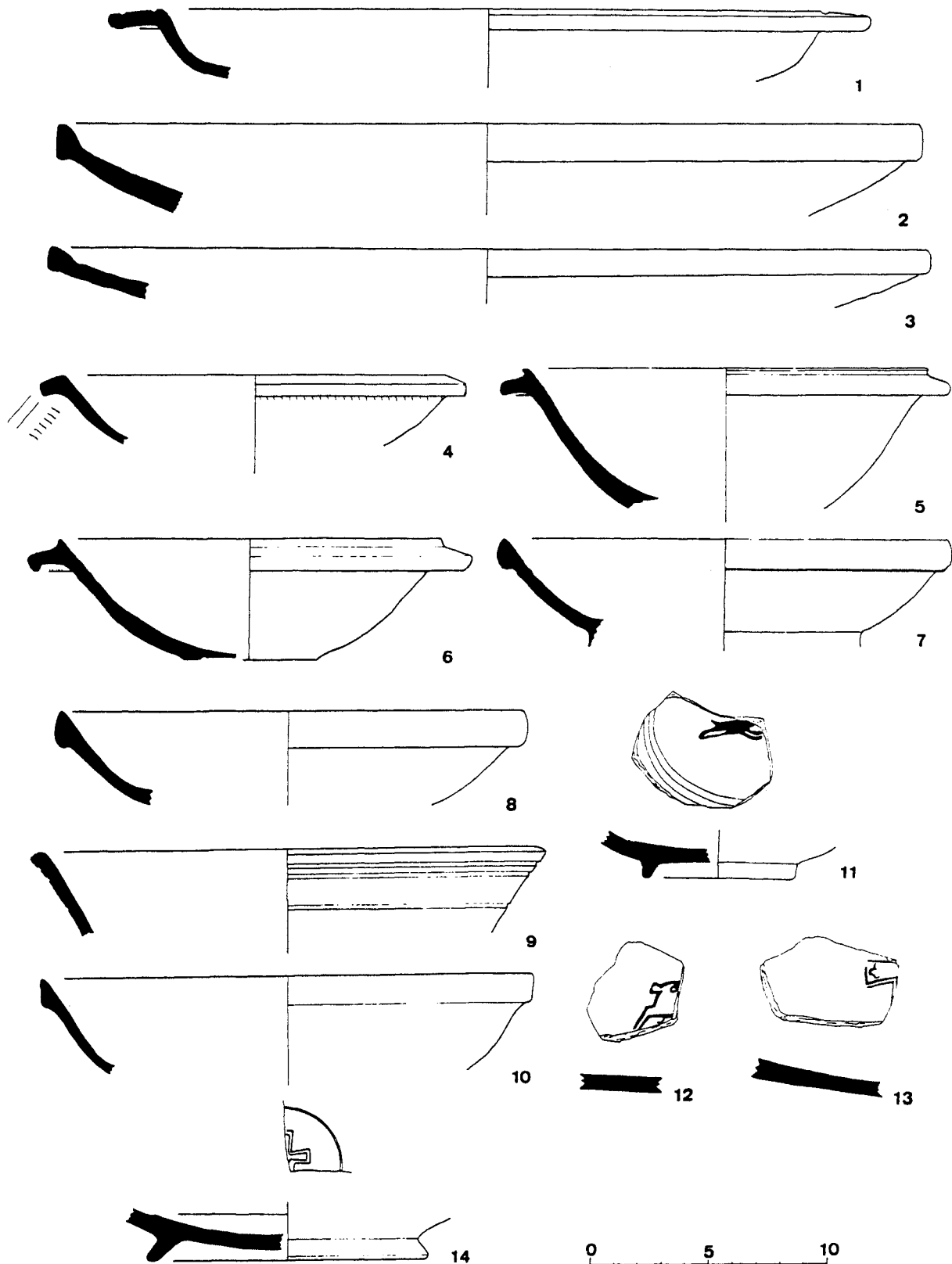

Fig. 26. Material arqueològic de la fase IVb. T.S.Africana D: 1-Hayes 59; 2-Hayes 87A; 3-Hayes 87B; 4-Hayes 94; 5 i 6-Hayes 91C; 7 i 8-Hayes 99; 9-Hayes 80A; 10-Variant Hayes 99 (?); 11-decoració estil A (iii); 13-decoració estil E (i); 12 i 14-decoració estil E indeterminat.

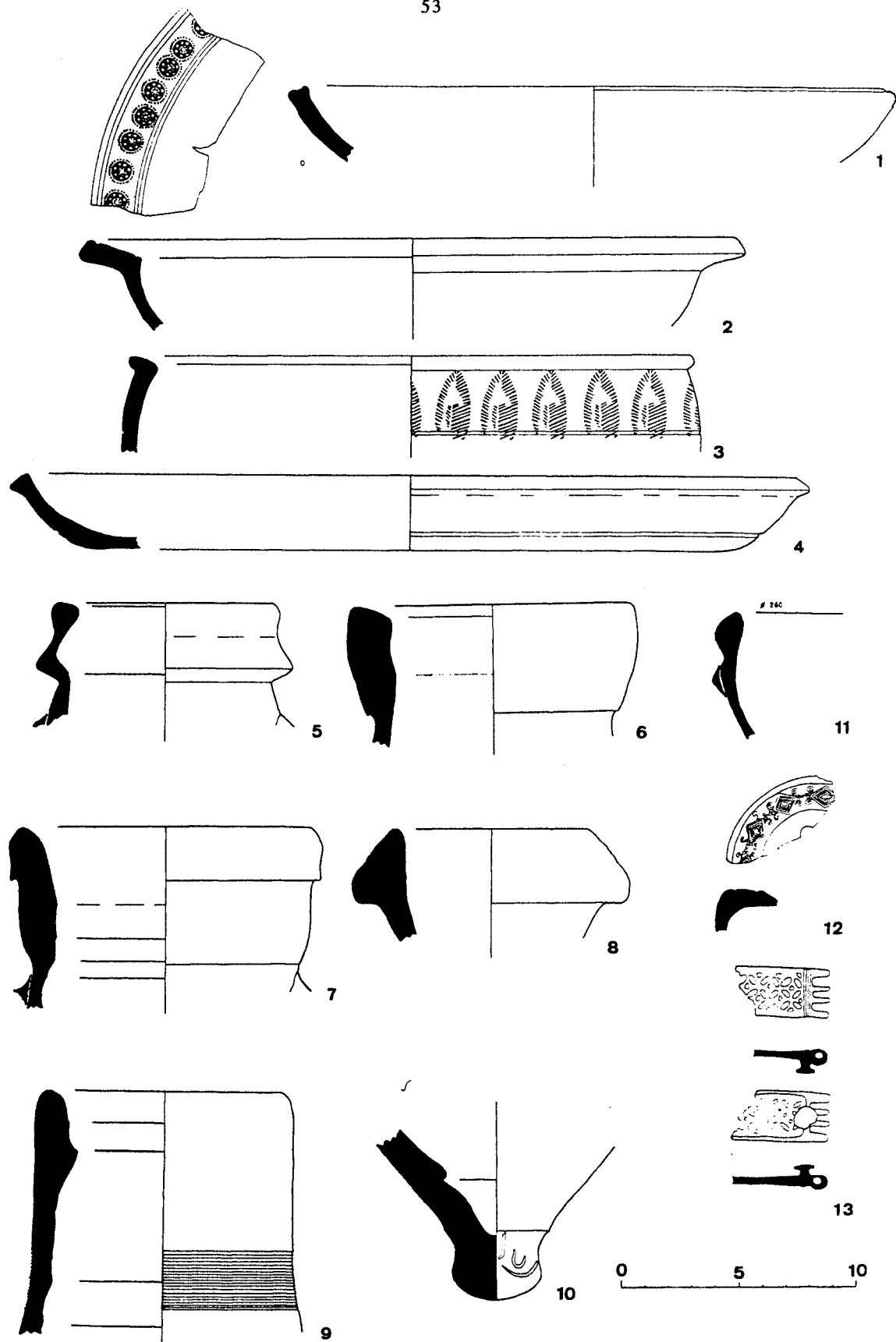

Fig. 27. Material arqueològic de la fase IVb. T.S. Paleocristiana: 1-Rigoir 4; 2-Rigoir 1; 3-Rigoir 6; 4-Rigoir 8. Amfores: 5-Keay XIXA; 6-Keay LVIIB; 7-Keay LXIIQ; 8-Keay XIII (?); 9-Keay LV; 10-pivot amb grafit. 11-Reduïda de cuina. 12-Llàntia africana. 13-Aplic de bronze.

Ens veiem, en canvi, obligats a fer esment de dos jaciments costaners catalans que presenten cronologies lleugerament anteriors: l'Antiga Audiència de Tarragona, ja esmentada més amunt, i Can Modolell, a Cabrera de Mar (el Maresme). En aquests conjunts, sens dubte de la segona meitat del segle V, hi predominen de manera clara les importacions de T.S. Paleocristiana de la Provença (Aquilué, 1993, p. 147; Clariana i Jàrrega, 1990; Jàrrega i Clariana, 1996), cosa que ha fet pensar en una possible desaparició de les importacions llenguadocianes a partir de mitjan segle V, mai confirmada plenament (Bacaria, 1993, p. 374). Davant de les nostres troballes caldria matisar, en tot cas, aquesta hipòtesi i considerar que, si bé és innegable el predomini provençal durant la cinquantena 450-500 i la seva continuïtat -mitigada- a la primera meitat del segle VI, l'arribada d'importacions llenguadocianes, possiblement més forta a l'Empordà per qüestions de proximitat geogràfica, no hauria cessat del tot i continuaria tenint lloc encara pels volts de l'any 500.

Les àmfores constitueixen gairebé la meitat (49'79%) de la ceràmica extreta de l'abocador, percentatge que supera sensiblement el 34'13% de la fase IVa i que es podria assimilar plenament als proporcionats pels diversos jaciments costaners contemporanis (Nolla i Casas, 1990, figs. 26 i 27). Les formes identificades (classificació Keay) són les següents:

- f. XIII A (225-450): 2 individus
- f. XIX A (275-450): 3 ind.
- f. XXIII (275-425): 1 ind.
- f. XXV E (300-425): 1 ind.
- f. XXV V (300-450): 1 ind.
- f. XXXV B (425-550): 1 ind.
- f. LV A (475-600): 1 ind.
- f. LVII B (425-550): 1 ind.
- f. LXII (425-625): 4 ind.
- f. LXII A (440-625): 1 ind.
- f. LXII Q (425-525/50): 2 ind.

D'acord amb les dades actualment conegudes, les àmfores de fabricació bètica aquí representades (f. XIII A i XIX A; fig. 27, 5) tindrien un caràcter residual, puix que la seva datació no sembla que superi l'equador del segle V (Keay, 1984, p. 142, 146 i 160), encara que, a la llum de noves investigacions, potser caldrà retardar en uns anys el seu moment final (Remolà, 1993, p. 157-161 i 164-165). Sigui com sigui, la majoria d'àmfores importades en aquesta fase en el nostre jaciment són ja africanes. Destaca la forma Keay LXII, representada bàsicament per dues de les seves variants que ofereixen un inici de producció més antic, com la Q (fig. 27, 7) i la A, molt esteses a la segona meitat del segle V (Keay, 1984, p. 348-350). En aquest sentit, hem de fer constar que diverses variants d'aquesta àmfora provenen de la UE 29 de la factoria de Roses (Nieto, 1993, p. 104), on és clarament la forma predominant. Altra-ment, és també destacable la vora de la forma Keay LV A (fig. 27, 9), que no sembla que es pugui datar abans del darrer quart del segle V (Keay, 1984, p. 293; Remolà, 1993, p. 155), la qual cosa ajudaria a consolidar el terme *post quem* de 480 ofert per la T.S. Africana D.

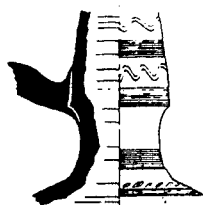
Les ceràmiques comunes cedeixen una mica de terreny davant les àmfores, i constitueixen el 41'99% del material ceràmic de l'abocador. La distribució per tipus i formes és molt semblant a la de la fase IVa, si bé es constata una lleugeríssima pujada de les grolleres en detriment de les comunes oxidades i reduïdes (fig. 24, 4). Altres materials destacables són alguns fragments de llàntia africana (fig. 27, 12) i un petit aplic de bronze decorat (fig. 27, 13).

Cronologia i conclusions

Davant les evidències exposades haurem de situar l'abocador –i per tant la fase IVb– en un lapse de temps comprès entre l'any 480 i un moment indeterminat de les primeries del segle VI. Les diferències exposades respecte de conjunts com els de l'Antiga Audiència de Tarragona ajudarien a situar la cronologia més a prop dels primers anys de la sisena centúria que no pas

dels darrers de l'anterior.

En qualsevol cas, és prou evident l'estat de desús d'aquesta part del jaciment al llarg de les escasses dècades que transcorren entre la fi del funcionament de la banda oest de la necròpolis Estruc i les importants anivellacions i construccions del segle VI. En aquest sentit l'ús parcial d'un petit sector del jaciment com a abocador, a banda de confirmar aquesta impressió d'abandó, se'ns revela com la traça d'una activitat purament puntual i limitada que no té res a veure amb els grans canvis que s'operaran en aquest indret al cap de ben pocs anys.

FASE V. LES ESTRUCTURES DEL S. VI

Descripció

Dins d'aquesta fase s'han inclòs dues accions que determinen l'anul·lació total i definitiva de l'anterior necròpolis d'inhumació (fase IV a), així com la major part de les sitges de la fase III. Ambdues iniciatives formen part de la mateixa decisió de convertir una àrea que fins aleshores havia fet la funció de cementiri en un espai apte per ser habitat. En primer terme, es van documentar un seguit d'aportacions de terres de composició i textura diverses, disposades per tal de condicionar i anivellar el terreny. A continuació, i just per damunt d'aquest anivellament, es localitzaren un conjunt de murs, la majoria molt deteriorats i en estat pèssim de conservació, que són el més clar indicatiu de la conversió del lloc en una zona habitada.

Ignorem quin lapse de temps concret va passar entre la fi de la necròpolis i l'inici d'aquests abocaments de terres, ja que el moment final de la primera no s'ha pogut documentar amb total exactitud. Tampoc no hi ha cap evidència arqueològica que demostrï una destrucció de les tombes abans del colgament de què parlem. En conseqüència, s'hauria de pensar que un procés fou quasi immediat a l'altre, deixant, això sí, l'espai de temps suficient perquè l'ús del lloc com a cementiri quedés definitivament descartat. La prova més clara d'aquest fet la trobem el petit abocador que constitueix la fase IVb, amb un interessant conjunt de materials que proporciona una datació lleugerament anterior a la de la fase V que ens ocupa.

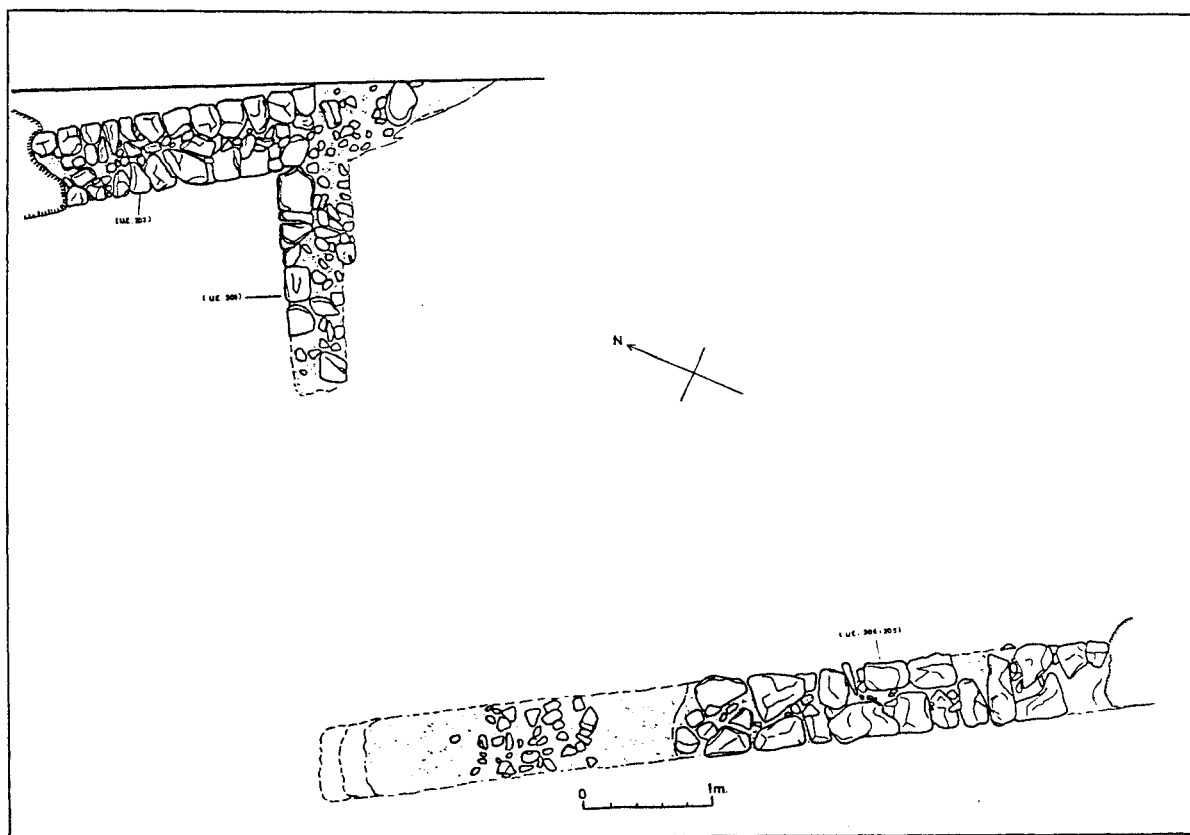

Fig. 28. Planta de les estructures aparegudes al quadre 3.

L'estat que presentava la zona en el moment previ a l'anivellament de què parlàvem, però, devia ser considerablement deplorable, i més si tenim en compte que la pràctica totalitat de les sitges que hem situat a la fase III encara restaven obertes, excepte –i només de manera parcial– aquelles que havien estat reutilitzades com a tombes d'inhumació. El fet que aquestes sitges no s'haguessin encara colgat després de tant de temps d'haver estat utilitzades planteja una sèrie d'interrogants que ja discutim en altres parts d'aquest treball. No obstant això, en tornem a fer esment, ja que la cronologia dels estrats de colgament d'aquestes sitges se situa precisament durant el procés general d'anivellament. Queda ben clar que aquest acte forma part de la mateixa voluntat d'esborrar tota traça d'ocupació anterior, per tal d'habilitar l'àrea amb la finalitat de disposar-hi les noves construccions.

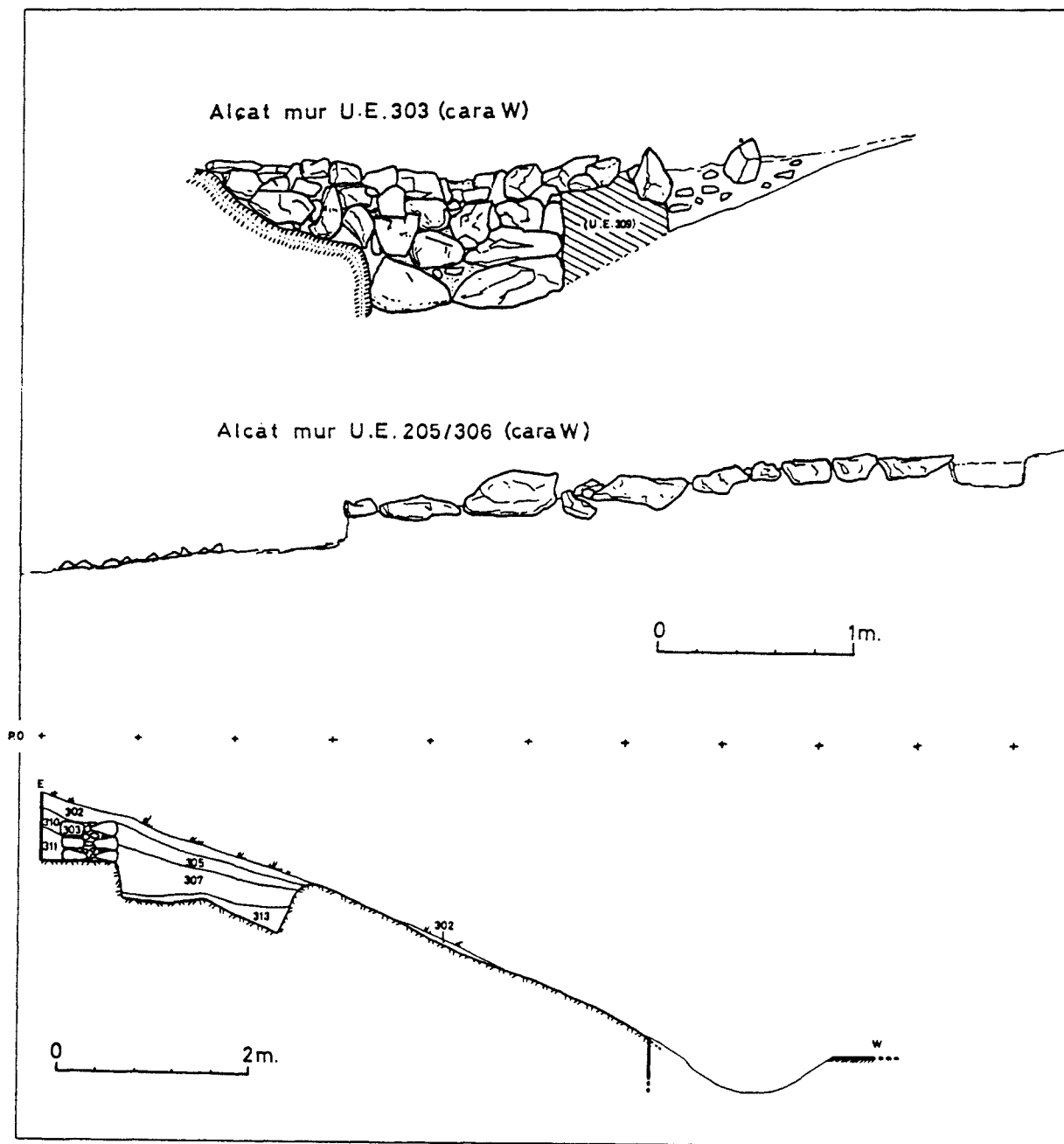

Fig. 29. Alcat i seccions de les estructures del quadre 3.

Els anivellaments a què fem referència foren documentats al llarg de gairebé tots els vint-i-tres quadres que conformaven l'excavació. Això significa que l'acció de preparació del terreny es va realitzar en una àmplia superfície, si tenim en compte que la franja excavada fa uns 250 metres de llargada. Evidentment, cal suposar que aquesta preparació del sòl es perllonga més enllà dels límits de l'excavació, i és possible que s'estengui per tot el vessant de ponent del turó on es troben les restes que estudiem. No hi ha uniformitat pel que fa a les terres emprades, ni tampoc pel que fa a les potències dels estrats, però el que sí que és cert és que procedeixen dels voltants, per la gran quantitat de materials residuals corresponents a les fases anteriors que s'hi exhumaren.

Un cop preparat el terreny, tindrà lloc la construcció d'una sèrie d'estructures que es fonamentaran en els nivells de terraplenament acabats de formar (figs. 28-30). Cal lamentar el pèssim estat de conservació en què aquestes construccions han arribat fins a nosaltres; en el moment de ser descobertes, la majoria presentaven d'una a dues filades, com a màxim, de la part inferior del seu basament. Tot i l'estat en què es conservaven i l'absoluta desconexió entre elles, fou possible detectar-hi una tipologia constructiva uniforme. Són murs d'uns 60 a 70 cm d'amplada, constituïts per una doble paret de pedres de mida mitjana, amb un reompliment intern de pedres petites i terra, que lliga el conjunt. Les cares externes les formen pedres ben escollides, amb superfície plana, però amb un parament irregular. No ha estat localitzada cap rasa de fonamentació aparent. Els murs no s'orienten exactament sobre els punts cardinals, sinó que, en tots els casos, ho fan de NW a SE i, perpendicularment, de NE a SW.

Una altra de les característiques comunes és l'adaptació de les parets al desnivell del subsòl natural, en el qual tot sovint es fonamenten: en alguns casos trobem estructures aixecades molt a prop, amb un desnivell de fins a un 30 %. Així, és lògic que alguns dels murs depassin la profunditat de l'anivellament i afectin estructures anteriors. Per exemple, el mur UE 826 malmet parcialment la inhumació 3 (Llinàs et al., 1992, p. 368) (fig. 15), i el mur UE 1005 destrueix pràcticament la totalitat d'una possible incineració i les inhumacions 8 i 9 (Llinàs et al., 1992, p. 364 i 380).

Fig. 30. Mur UE 1005 (quadre 10).

En tota la superfície excavada es descobriren un total de dinou murs, totalment desconectats entre si, repartits entre onze dels vint-i-tres quadres en què es dividí l'àrea. La major part d'ells es concentren entre els quadres 2 a 10, en un sector que fa uns 120 metres de llargada, amb un total de 14 estructures. La resta es troba entre els quadres 18 a 22. Pràcticament no es van trobar estructures en els quadres ocupats anteriorment per les sitges, ja que és possible que els constructors de les cases, coneixedors de les condicions del terreny en què es trobaven, consideressin poc oportú fonamentar els edificis sobre un sòl tan poc ferm. Les sitges es degueren obliterated simplement perquè no quedessin obertes, i per evitar així problemes de seguretat, a banda d'assegurar el correcte condicionament del lloc.

Situats a cotes molt diverses, i malgrat el que hem dit més amunt, alguns dels murs han arribat fins a nosaltres en unes condicions relativament bones. És el cas del mur UE 1005, que conserva quatre o cinc filades de pedres i es troba en els nivells més baixos de l'excavació, quasi arran de carretera i perllongant-se per sota de l'asfaltat (fig 30). Val a dir que, tot i l'alçada conservada, no es van trobar traces de cap tipus de paviment relacionat amb el mur, potser a causa de la construcció de la carretera. Tampoc no es va poder localitzar cap indici de paviment relacionat amb la resta d'estructures: l'anivellament fet posteriorment en tota la superfície de l'excavació, potser per adaptar-la com a camp de conreu, va impedir tota possibilitat de trobar-los *in situ*. Aquest moviment de terres degué ser considerable, ja que alterà també, com veurem, els nivells associats al moment final de les estructures que ens ocupen. La manca de dades entorn del període d'ús de les construccions de la carretera fins al seu abandonament és quasi total. L'única datació possible, doncs, és la de l'inici de les obres.

Finalment, caldria fer esment del pou localitzat en el quadre 8. Es tracta d'una estructura totalment excavada a la roca, complementada amb un brocal exterior fet d'obra, amb pedres sense lligar, ben col·locades entorn del seu perímetre, i amb un diàmetre que supera escassament un metre (fig. 38). Sembla que aquesta estructura anava coronada amb un brocal motllurat de pedra calcària local, del qual se'n va recuperar un fragment entre el seu reompliment (fig. 39). L'escassa fiabilitat de l'estratigrafia associada al nivell del brocal no ens va permetre datar amb exactitud el moment inicial d'obertura del pou. Per això ha calgut recórrer als nivells d'amortització de l'interior per tal poder-nos aproximar a la seva cronologia. El problema es planteja a partir del reconeixement de dos nivells diferenciats de colgament del pou. El primer d'ells, el més inferior, s'ha de relacionar amb la fase d'anivellament general de la zona per l'afinitat dels materials ceràmics exhumats, mentre que el superior correspon ja a la fase posterior, fase VI.

Si fem cas de la cronologia del primer nivell d'abocaments, no podem afirmar que el pou s'obrí en el mateix moment en què es construïren les estructures d'aquesta fase. Ans al contrari, s'hauria de dir que el pou fou anul·lat precisament en aquests moments, i que el seu ús fou sempre anterior. Existeix, és cert, la possibilitat que aquests materials fossin abocats en els primers anys d'utilització del pou, de manera que així sí que podríem considerar la contemporaneïtat del pou amb les construccions. Però en aquest cas el nivell freàtic hauria de ser més alt que el que es va veure durant l'excavació, ja que va aparèixer uns dos metres per sota de l'esmentat reompliment, concretament a 4'70 m, en temps d'hivern i estació de pluges. Sigui com sigui, no disposem de prou dades per atribuir concretament el pou a una de les fases d'ocupació del lloc o a una altra. El que sí que està molt més ben provat és el nivell d'amortització definitiva, que s'ha situat a la fase VI, com veurem més endavant.

Materials

L'extensió i entitat d'aquest gran farcit ha proporcionat, de molt, el conjunt més nombrós de material arqueològic de tota l'excavació. El total de fragments ceràmics recuperats s'eleva a 18.990, als quals caldria afegir una bona part dels que sortiren en nivells que —per precaució i atès que presentaven algunes contaminacions certes i provades— nosaltres considerarem superficials i que, en conseqüència, han quedat desestimats a l'hora de realitzar aquest estudi.

Una part relativament important d'aquest material (1.555 fragments) el conformaven ceràmiques anteriors al segle IV dC, molt especialment d'època romanorepublicana (fase I). Així mateix, entre els tipus baiximperials (tant ceràmiques fines, com comunes, com àmfores) no era estranya la presència de materials que, per la seva datació, podien pertànyer amb tota versemblança a la fase IVa. Considerem important assenyalar que aquesta presència de materials que es poden considerar residuals, si bé no comporta cap problema a l'hora de deduir la cronologia de la fase, pot alterar una mica el quadre general de tipus i de formes, i donar una visió lleugerament distorsionada dels percentatges i de les dades comparatives entre els diferents tipus ceràmics d'aquesta fase.

La vaixel·la fina tardana d'importació representa, amb 912 fragments, el 4'80% del material ceràmic exhumat en aquesta fase. D'aquests, 653 pertanyen a la T.S. Africana D (tipus D1 i, sobretot, D2), i tan sols 3 a la T.S. Africana C (tipus C4) de forma certa. La ceràmica africana de cuina es troba representada per 58 fragments, la T.S. Lucente per 126, la T.S. Paleocristiana per 71 i la T.S. Hispànica Tardana per 1. Les ceràmiques fines orientals (Late Roman C, Late Roman D...) són inexistents.

La T.S. Africana ha proporcionat un bon nombre de formes, distribuïdes de la manera següent (classificació Hayes):

- f. 58 (300-375): 1 individu.
- f. 59 (320-420): 9 ind.
- f. 60 (320-400): 1 ind.
- f. 61 indet. (325-450): 6 ind.
- f. 61 A (325-450): 7 ind.
- f. 61 B (380-450): 3 ind.
- f. 67 (360-470): 8 ind.
- f. 69 (425-450): 1 ind.
- f. 73 (375-475): 3 ind.
- f. 80 A (400-500): 2 ind.
- f. 80 B (400-500): 4 ind.
- f. 87 indet. (440-525): 1 ind.
- f. 87 A (440-500): 2 ind.
- f. 87 B (440-525): 12 ind.
- f. 87 C (475-525): 1 ind.
- f. 91 indet. (350-650): 29 ind.
- f. 91 A-B (390-530): 9 ind.
- f. 91 C (440-600): 12 ind.
- f. 91 D (600-650): 2 ind.
- f. 93 indet. (450-575): 11 ind.
- f. 93 A (450-525): 2 ind.
- f. 93 B (500-575): 20 ind.
- f. 94 indet. (425-600): 9 ind.
- f. 94 B (425-600): 11 ind.
- f. 97 (500-575): 1 ind.
- f. 99 (440-650): 47 ind.
- f. 103 A (500-600): 4 ind.
- f. 103 B (500-575): 2 ind.
- f. 104 A (425-600): 8 ind.
- f. 104 B (475-600): 5 ind.
- f. Atlante XLVI, 9-10 (400-600): 2 ind.
- f. indeterminades: 4 ind.
- dec. estil E (ii) (525-600): 2 ind.

Aquest conjunt tan ampli i variat de materials ens permet extreure una sèrie de conclusions cronològiques prou precises, malgrat les datacions tan laxes de la majoria de les formes i la presència de material més antic.

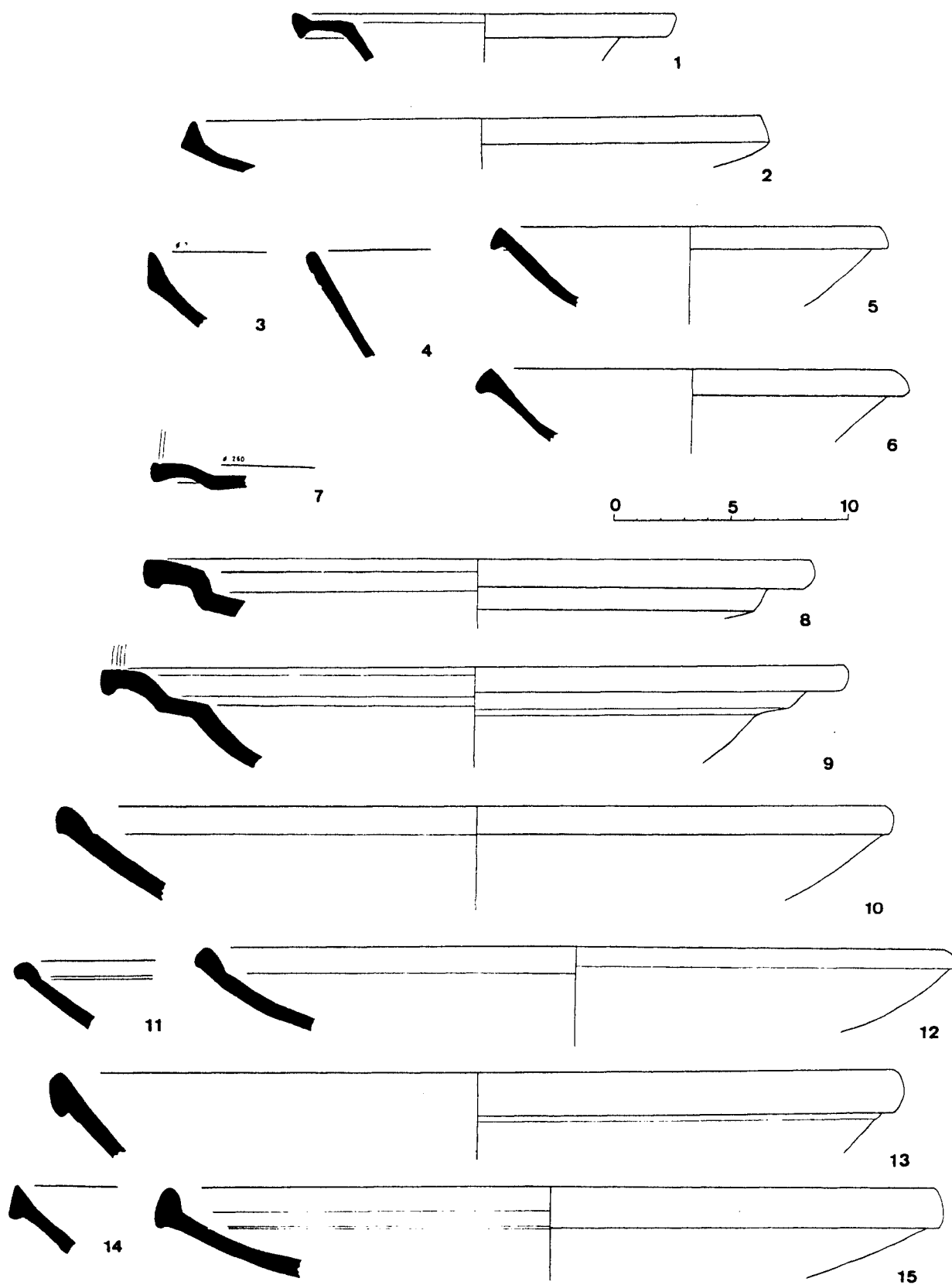

Fig. 31. Material arqueològic de la fase V. T.S.Africana C: 1-Hayes 73. T.S.Africana D: 2 i 3-Hayes 61; 4-Hayes 80A; 5 i 6-Hayes 80B; 7 a 9-Hayes 67; 10 a 12-Hayes 87B; 13-Hayes 103B; 14-Hayes 103A; 15-Hayes 104A.

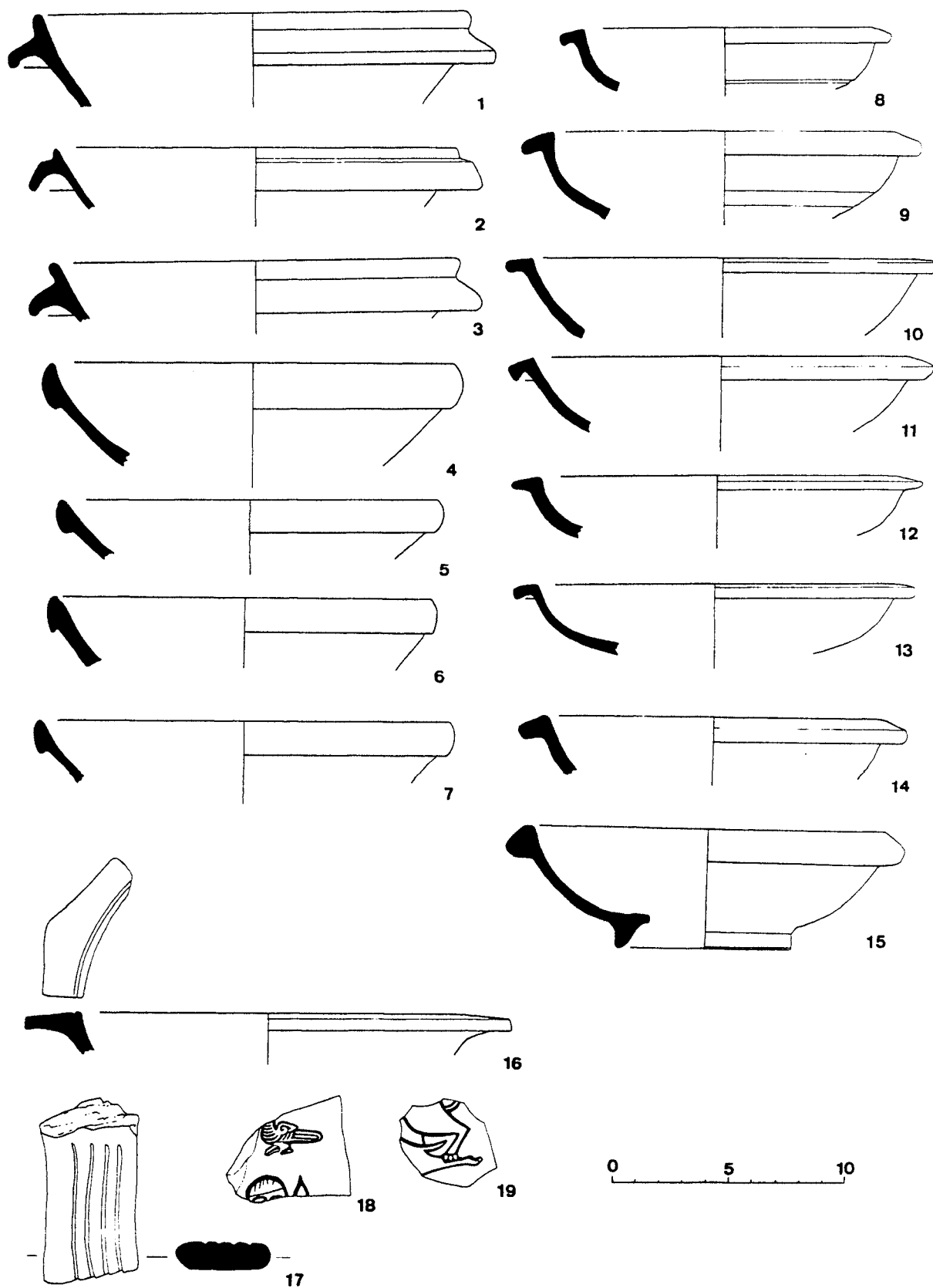

Fig. 32. Material arqueològic de la fase V. T.S.Africana D: 1 a 3-Hayes 91C; 4 a 7-Hayes 99; 8 a 14-Hayes 94; 15-Atlante XLVI, 8-10; 16-Hayes 97; 17-nansa; 18 i 19-decoració estil E (ii).

De bon primer cal assenyalar que el terme *post quem* el podem inferir de les dues bases decorades amb punxons de l'estil E (ii) (fig. 32, 18-19), que Hayes data a partir de 525/530 (Hayes, 1972, p. 222). Bé que de manera no tan precisa, podrem comprovar que l'anàlisi de les formes majoritàries està d'acord amb aquesta data.

Respecte a la fase IVb, tenim una sèrie de formes noves: 93 A, 93 B, 97 (fig. 32, 16), 103 A (fig. 31, 14), 103 B (fig. 31, 13), 104 A (fig. 31, 15) i 104 B, la majoria de les quals (tret de la 93 A i de la 104 A, una mica anteriors) tenen l'inici de producció entorn de l'any 500 (Atlante, 1981, p. 99, 101 i 111; Reynolds, 1987, p. 78).

És interessant constatar que les formes més esteses en aquesta fase presenten el seu moment àlgid de producció a partir de l'any 525. Amb 47 individus la forma 99 és la més representada (fig. 32, 4-7), tal com ja trobàvem a la fase anterior. Aquesta forma, una de les més reeixides en T.S. Africana D, presenta els percentatges més elevats en contextos de 525-535 (Reynolds, 1987, p. 60). En el segon quart del segle VI és també on podem situar la majoria d'exemplars de les formes 91 C (fig. 32, 1-3) i 103 A i B (Reynolds, 1987, p. 30 i 70). Les formes 93 B i 94 B (fig. 32, 8-14), que probablement formaven un servei, són molt abundants al segon i tercer quart del segle VI (Reynolds, 1987, p. 40), mentre que la 104, encara que tímidament present al segle V, coneixeria la màxima expansió entre el segon quart i la fi del VI (Reynolds, 1987, p. 78). També les nanses planes i estriades, de les quals nosaltres tenim un exemplar (fig. 32, 17), serien típiques del segle VI, especialment en la segona meitat (Bonifay, 1983, p. 315).

Així mateix, trobem encara força ben representada la forma 87, especialment la variant B (fig. 31, 10-12), que es continua produint almenys durant el primer quart del segle VI (Hayes 1972, p. 136). Tanmateix, aquest plat, predominant a la fi del segle V i molt ben representat a la nostra fase IVb, aquí perd ja part del protagonisme i el cedeix als plats típics de la sisena centúria, com el 103 i el 104.

Les absències són també significatives. Deixant de banda dues vores de Hayes 91 D (600-650), que cal interpretar indubtablement com a contaminacions, no hi és present cap exemplar de les darreres produccions de T.S. Africana D, amb formes que començaran a sorgir a la segona meitat del segle VI o molt a principi del VII, com la 104 C (a partir ja del 550), 105, 106, 107 o 109. Això ens permet descartar una cronologia de segona meitat del segle VI per a aquesta fase.

Ens trobem en una època per a la qual no es coneixen gaires paral·lels. Per la semblança amb el nostre destaca el conjunt del període 2A.4 de les excavacions de la Bourse, a Marsella (Bonifay, 1983, p. 314-316). La datació —posterior a la nostra— de segona meitat del segle VI seria en bona part corroborada per l'existència d'algunes peces, com un exemplar gairebé sencer de la forma 104 C, una possible 107 i alguns fragments de peces tancades, que la nostra fase V no ens ha proporcionat.

La T.S. Africana D, doncs, ens dona unes dades que ens permeten perfilar de manera bastant precisa el moment en què té lloc la formació de la fase V. Sembla que, amb moltes probabilitats, caldria situar aquest moment dins del segon quart del segle VI, i potser en una data més propera a l'any 550 que no pas al 525.

Respecte a la fase IVb, la T.S. Lucente sembla que experimenta una sensible recuperació (14'77% del total de vaixel·la d'importació tardana), que només podem considerar com a fruit de l'esmentada presència de material residual en els estrats de la fase V. Sense descartar que encara pogués arribar a produir-se en petites quantitats durant els primers anys del segle VI (C.A.T.H.M.A., 1986, p. 39), és molt probable que en l'època en què es forma la nostra fase V ja hagués desaparegut del mercat. Malauradament, actualment disposem de molt poques dades fiables per a comprovar aquest extrem, si bé n'hi ha algunes que sembla que confirmen la decadència d'aquest tipus ceràmic als inicis del segle VI (Pelletier et al., 1991, p. 338 i fig. 9). El fragments identificats a la fase V pertanyen a les formes Lamboglia 1/3 (20 individus) i 3

(2 ind.).

Passa una cosa semblant amb la T.S. Paleocristiana, que aquí ens és representada per un total de 71 fragments (8'32% del total de vaixel·la d'importació baix-imperial), 40 dels quals són oxidats i 31 reduïts. De bell nou, les peces provinents del Llenguadoc componen gairebé la totalitat dels fragments. No obstant això, i malgrat els fragments localitzats a la nostra fase IVb, amb els coneixements avui disponibles és difícil assegurar que la variant llenguadociana d'aquest tipus ceràmic es continués produïnt i exportant amb assiduitat en una data tan tardana; el seu moment àlgid es podria situar a la fi del segle IV i principi del V, i ara com ara no podem oferir paral·lels que ens ajudin a esclarir el panorama de la seva davallada i desaparició. L'estat fragmentari i rodat de moltes de les peces trobades en aquesta fase fan suposar que ens trobem davant d'exemplars residuals, però és impossible distingir, cas d'haver-n'hi, cap diferència cronològica entre ells. Pel que fa a les formes identificades, es reparteixen de la manera següent: f. Rigoir 2 o 3 A: 2 individus; f. 4: 3 ind. (fig. 33, 9-10); f. 6: 5 ind. (fig. 33, 1-5); f. 8: 2 ind.; f. 9: 1 ind. (fig. 33, 6); f. 15: 1 ind.; f. 18: 1 ind. (fig. 33, 8). S'han de destacar, també, alguns fons de plat ricament decorats i diversos punxons dels tipus més habituals.

Cal assenyalar la presència de tres fragments (una vora de f. 18, un fons de plat i un fragment de panxa decorat amb un motiu cruciforme; fig. 33, 7) de tall inequívocament provençal, els únics localitzats a la nostra excavació. Al contrari del que passa amb la llenguadociana, l'evolució de la variant provençal és molt més coneguda, i té algunes evidències datables clarament al segle VI que proven la continuïtat de la seva producció en aquesta època (Bonifay, 1983, p. 327-334; Cavaillès-Llopis, 1986, p. 177-180; Pelletier et al., 1991, p. 282-302 i 338-339). Aquestes dades podrien explicar l'abundància de peces provençals en alguns contextos catalans datats a partir de la segona meitat del segle V i, per tant, lleugerament anteriors a la nostra fase V (Almagro, 1964; Clariana i Jàrraga, 1990; Aquilué, 1993), a la vegada que delatarien com a probablement residuals una part -difícil de quantificar, d'altra banda- de les peces llenguadocianes d'aquesta fase. Pel que fa al motiu cruciforme, el més interessant del conjunt, n'han estat localitzats paral·lels claríssims a Roses (Llinàs, Nieto i Nolla, en premsa).

Amb un total de 8.635 fragments (45'47% del total de materials ceràmics de la fase), les àmfores continuen constituint el tipus ceràmic més abundant. Les formes identificades (classificació Keay) es reparteixen de la manera següent:

- f. III -A i B- (200-425): 8 individus.
- f. IV (200-450): 1 ind.
- f. VII (200-450): 1 ind.
- f. VIII (400-500): 5 ind.
- f. XIII A (225-450): 4 ind.
- f. XVI A (200-450): 1 ind.
- f. XIX (275-450): 3 ind.
- f. XXV -indet., B i G- (300-450): 7 ind.
- f. XXXV -A i B- (425-550): 5 ind.
- f. XXXVI B (400-525): 1 ind.
- f. XLV (375-550): 1 ind.
- f. LIII -A i C- (400-675): 6 ind.
- f. LIV (375-650): 2 ind.
- f. LV (475-600): 14 ind.
- f. LVII (450-600): 1 ind.
- f. LXI -A i C- (475-650): 6 ind.
- f. LXII -indet., A, B, D i Q- (425-625): 44 ind.
- f. LXXIX A (475-625): 1 ind.

Es pot veure clarament que el predomini de les àmfores africanes és absolut. Deixant de banda les formes de cronologies clarament anteriors, tan sols els sis exemplars de Keay LIII (fig. 33, 15) i els dos de Keay LIV, de procedència oriental i de cronologia molt laxa, trenquen la unanimitat de les àmfores africanes del moment.

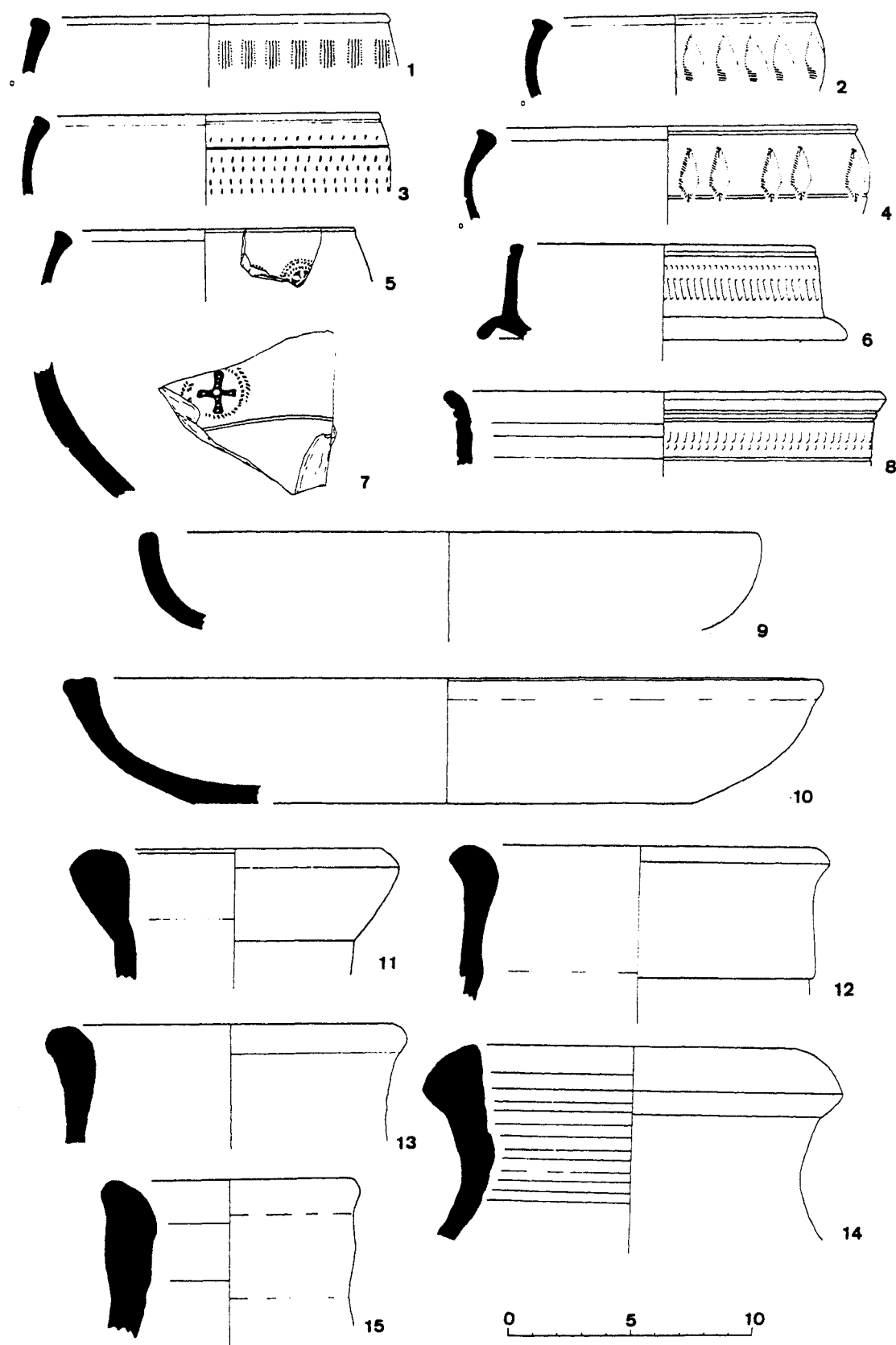

Fig. 33. Material arqueològic de la fase V. T.S. Paleocristiana: 1 a 5-Rigoir 6; 6-Rigoir 9; 7-informe decrat; 8-Rigoir 18; 9 i 10-Rigoir 4. Àmfores: 11-Keay IIIA; 12-Keay VIIIA; 13-Keay VII; 14-Keay XIII; 15-Keay LIII.

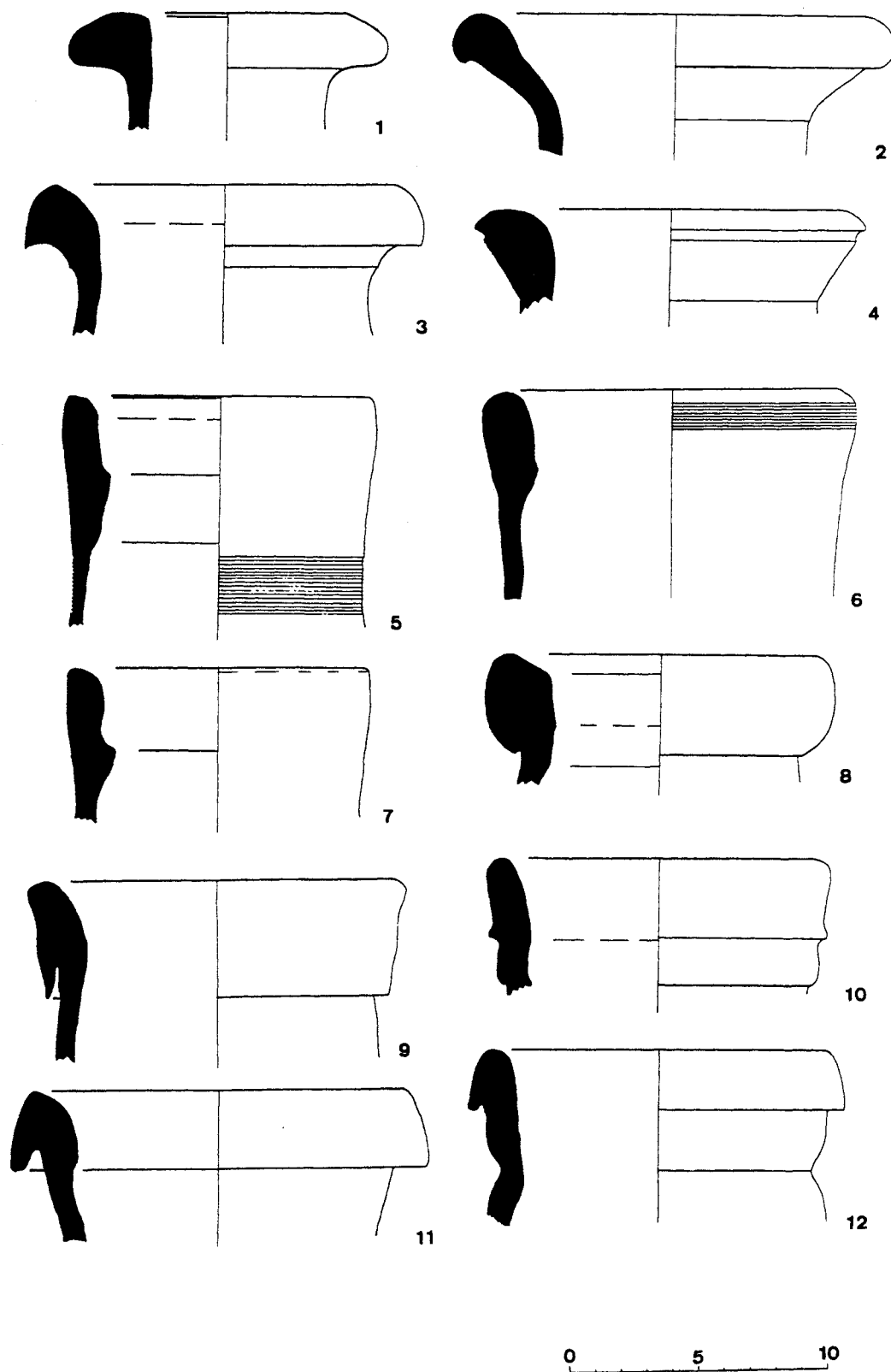

Fig. 34. Material arqueològic de la fase V. Àmfores: 1-Keay XXXVB; 2-Keay XXVG; 3-Keay XXXVA; 4-Keay XXV; 5 a 7-Keay LV; 8-Keay LVIIB; 9-Keay LXIA; 10-Keay LXIIQ; 11 i 12-Keay LXII.

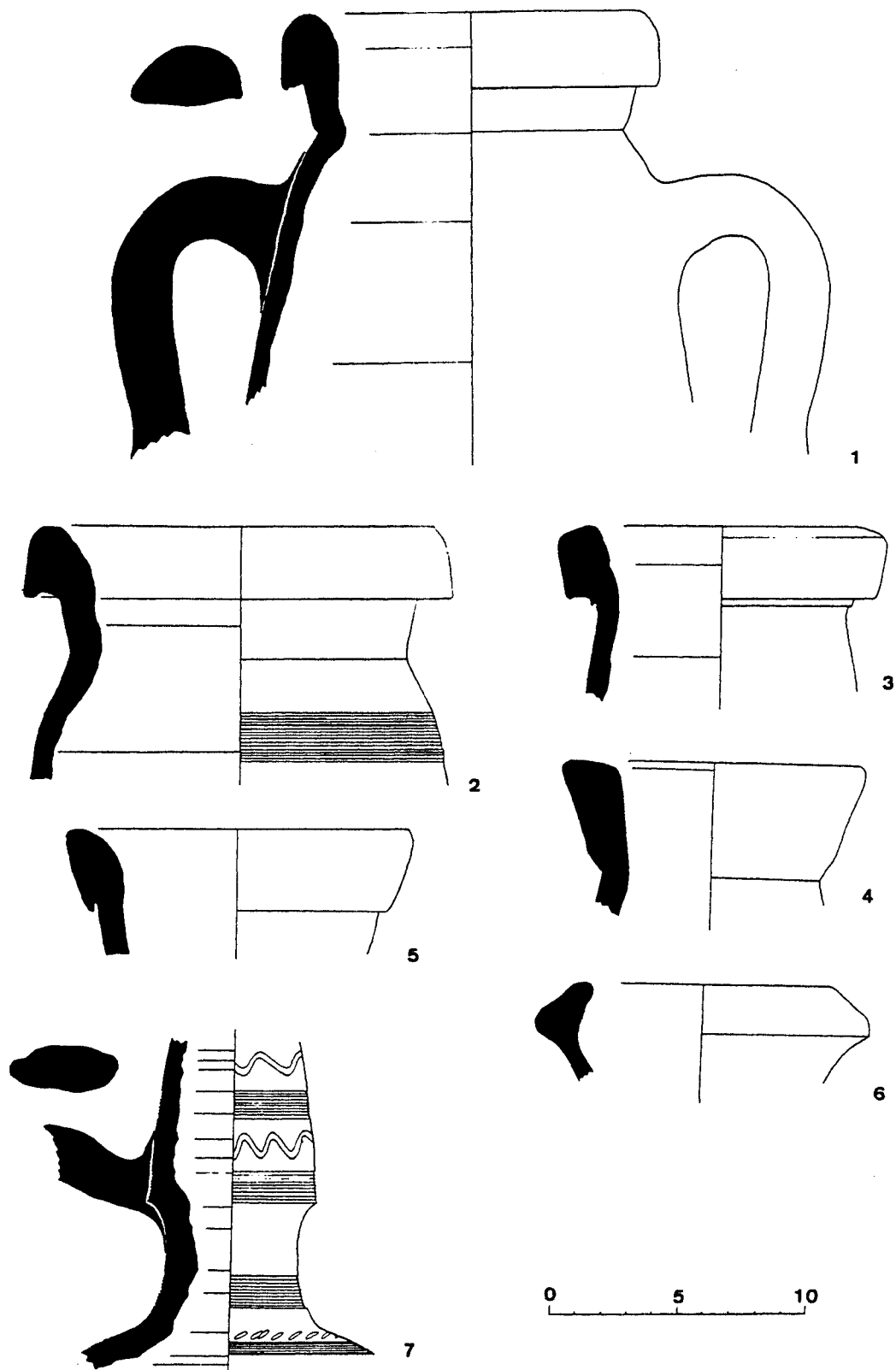

Fig. 35. Material arqueològic de la fase V. Àmfores: 1 i 2-Keay LXIIA; 3 a 6-indeterminades; 7-Keay LXXIX.

Aquest fenomen ha pogut ser comprovat també a l'Antiga Audiència de Tarragona, on s'observa en els contextos del segle VI un descens brusc de les importacions d'àmfores orientals i sud-hispàniques (Remolà i Vallverdú, 1993, p. 164-165). Amb 44 individus identificats, la forma Keay LXII (fig. 34, 10-12; fig. 35, 1-2) es mostra com la més típica del segle VI, fet a bastament comprovat també a Roses, en l'esmentada UE 29 o en un abocador (UE 287) format quasi exclusivament per àmfores d'aquest tipus i datat a la primera meitat del segle VI (Nieto, 1991, p. 102; Nieto, 1993, p. 62-63). Altres àmfores africanes ben representades, amb sis individus cadascuna, són la Keay VIIIA (fig. 33, 12), LV (fig. 34, 5-7) i LXI (fig. 34, 9). Pel que fa a aquesta darrera, hem d'esmentar que, tot i que és molt més freqüent al segle VII (Bonifay i Piétri, 1995, p. 105-106), la seva presència a la nostra fase V demostra que també es fabricava en moments lleugerament anteriors, tal com ja havia avançat Keay (Keay, 1984, p. 306-309).

Les ceràmiques comunes (fig. 36) mantenen els seus percentatges respecte de la fase anterior, ja que, amb 7.825 fragments, constitueixen el 41'21% del total de material ceràmic de la fase. Amb 4.800 fragments, predomina clarament la comuna oxidada, respecte dels 2.827 de la grollera reduïda, de manera que en aquesta fase encara es manté la relació aproximada de 2 a 1 entre els dos tipus ceràmics. Les comunes reduïdes (122 fragments) i les grolleres oxidades (76 fragments) són clarament minoritàries.

El repertori formal no varia gaire respecte a les altres etapes. Les comunes oxidades i reduïdes estan representades bàsicament per gerres, morters amb llistell, i alguns bols i gibrells, a més d'alguns fragments que presenten diversos tipus de decoració, especialment pentinada o pintada. Les grolleres es reparteixen entre tapadores, olles de perfil en 'S' i cassoles com a formes principals. Algun fragment presenta decoració incisa o fins i tot estampada.

Finalment, hem de destacar alguns materials significatius apareguts als nivells d'amortització del quadre 12, entre els quals destaquen les quatre úniques monedes identificades a l'excavació (dues de Constanç II (337-361), una de Magne Màxim (383-388) i una d'il·legible), datades, per tant, en un moment clarament anterior, i una interessant pinta d'os treballat (fig. 37).

Cronologia i conclusions

Ja hem vist que, amb tota probabilitat, la T.S. Africana ens permet situar el moment de terraplenament de la zona i de construcció dels murs de la fase V dins del segon quart avançat del segle VI. La resta dels tipus ceràmics no contradiuen aquesta cronologia. Hem de fer notar que el material no permet detectar diferències cronològiques apreciables ni tan sols entre les parts més allunyades dels prop de 250 metres de longitud que comprèn la zona excavada. Tot i així, no podem evitar les lògiques reserves sorgides del fet que els materials d'aquesta època presentin unes datacions una mica imprecises, i som conscients que una diferència d'una o dues dècades és summament difícil de percebre. Tanmateix, fins i tot acceptant aquest supòsit, el fet d'una edificació planificada i molt ràpida de la zona és d'una evidència indiscutible.

En resum, la datació del procés de condicionament d'aquest espai s'ha de situar, de manera relativa, un temps després de l'amortització de la necròpolis i del camí que la travessava en direcció a la ciutat d'Empúries –localitzat al quadre 17–, ambdós corresponents a la fase IV a, així com de l'abocador del quadre 22 de la fase IVb, i paral·lelament al colgament de les sitges de la fase III.

L'estudi del material ceràmic d'importació ha permès d'acostar-nos a una datació més precisa, gràcies al conjunt de T.S. Africana. Recapitulant, el terme *post quem* concret el proporcionen dues bases decorades amb punxons de l'estil E (ii), datat a partir del 525/530 (Hayes, 1972, p. 222) (fig. 32, 18-19), i l'anàlisi de les formes majoritàries corrobora aquesta data. D'entre les formes recuperades ens trobem amb un ampli conjunt propi de contextos del segle VI. La més representada és la forma 99 (fig. 32, 4-7), que té un moment àlgid de producció

entre 525-535 (Reynolds, 1987, p. 60). També dins d'aquest mateix quart de segle podem situar la majoria d'exemplars de les formes 91 C (fig. 32, 1-3) i 103 A i B (Reynolds, 1987, p. 30 i 70) (fig. 31, 13-14), així com les formes 93 B i 94 B (fig. 32, 8-14), entre el segon i tercer quart del segle (Reynolds, 1987, p. 40). Altres formes presents són la 93 A, 97 (fig. 32, 16), i 104 A i B (fig. 31, 15), tot i que aquesta darrera coneixuna major expansió entre el segon quart i la fi del VI. Així, davant aquests materials, de la confirmació que ens proporciona l'estudi de les àmfores, amb un clar predomini de les produccions africanes, i d'entre elles la forma Keay XLII (fig. 34, 9-12; fig. 35, 1-2), i de l'absència significativa de les formes pròpies de les darreres produccions de T.S. Africana D, que es donen des de la segona meitat del segle VI i inicis del VII, podem considerar que el moment de formació d'aquesta fase V s'ha de situar preferentment dins del segon quart del segle VI, potser en una data més propera a l'any 550 que no pas al 525 (Llinàs et al., 1994, p. 201; Llinàs, en premsa).

Tot plegat permet afirmar, per primera vegada de manera irrefutable, que a partir del segon quart del segle VI, probablement a mitjans del mateix segle, es produeix a la rodalia d'Empúries una decidida política d'urbanitzar un sòl que fins aleshores s'havia utilitzat preferentment com a necròpolis o com a zona de freqüentació, mai d'habitació. L'àrea, que formava part del cementiri de ca n'Estruc, ja havia estat abandonada com a tal, i a partir d'ara es terraplenarà el terreny per tal de condicionar-lo per a les construccions que allotjaran una població veïna a la vella ciutat romana.

Fins al moment en què van aparèixer aquestes restes constructives –escadusseres per l'estat de conservació, però prou evidents– no es coneixia l'existència de cap poblament en aquest sector d'Empúries. No obstant això, alguns autors ja havien intuït que per aquesta zona devia d'ubicar-se un assentament que fou associat a les notícies documentals del bisbat emporità d'època visigòtica (Almagro i Palol, 1962; Nieto, 1981, p. 50). Les úniques restes constructives documentades eren les referents als precedents de les esglésioles de Sta. Margarida i Sta. Magdalena, però el raonament es feia d'acord amb la necessitat de buscar un altre emplaçament per a l'Empúries d'aquesta època, ja que se sostenia la hipòtesi de l'abandonament de la Palaiàpolis, nucli on es concentrava en aquest moment la població emporitana, a mitjan segle VI.

Les excavacions que s'han fet darrerament a Sant Martí d'Empúries han permès, però, posar en evidència que l'assentament d'època visigòtica continuà ocupant el solar de la Palaiàpolis més enllà de mitjan segle VI. La troballa de nivells d'ocupació i d'abocadors urbans del segle V, de construccions d'una certa entitat del segle VI, i de diversos enterraments, aïllats o agrupats, i sitges datades en el darrer moment d'època visigòtica, a banda d'uns bons conjunts de materials, ho proven a bastament (Aquilué et al., 1996, p. 62; Nolla et al., 1996, p. 225). Els mateixos autors són de l'opinió, vistes les restes, que aquest nucli és el que cal identificar amb la seu del bisbat, que es coneix documentalment des de l'any 516. El mateix lloc, més tard, es convertiria en capital del comtat emporità des de la reorganització del territori per part de Carlemany fins al trasllat de la capital a Castelló d'Empúries al segle XI (Nolla et al., 1996, p. 225).

El que les excavacions realitzades a la carretera de Sant Martí d'Empúries van permetre documentar foren les primeres dades, molt significatives, d'un dinamisme urbà d'abast innegable al segle VI. Tots els indicis apunten vers una urbanització planificada i ràpida de l'indret, que ens podria revelar qui sap si la formació d'un possible *vicus* fora del nucli principal emporità de la Palaiàpolis. Sigui quin sigui el tipus d'establiment, considerem que s'ha de posar en relació amb les abans esmentades esglésioles de Santa Magdalena i Santa Margarida, ja potser des de la fase de necròpolis prèvia a les restes urbanes (fase IVa). Aquest cementiri, que, com ja hem vist, s'estén davant per davant de Santa Margarida, sembla que podria continuar encara més enllà de la carretera, sota l'església de Sta. Magdalena. Aquí es coneixen indicis d'una lauda sepulcral de mosaic datable entre la fi del segle IV i els primers anys del segle V; i la presència d'un possible monument funerari de tipus martirial identificat amb el recinte de planta octogonal trobat a l'interior de l'església, datat dins del segle V (Nolla et al., 1996, p. 233-234).

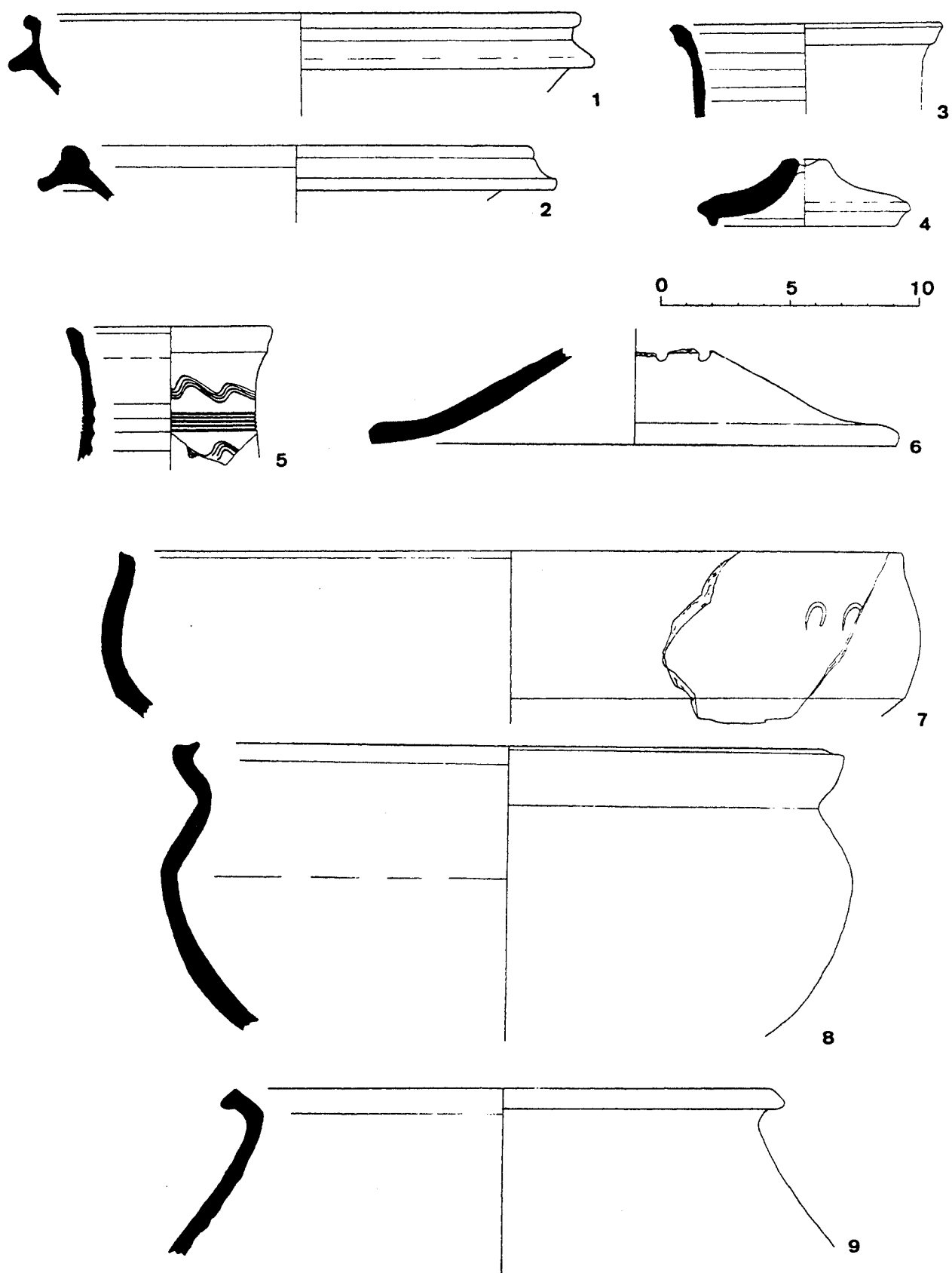

Fig. 36. Material arqueològic de la fase V. 1 a 5-Comuna oxidada. 6 a 9-Reduïda de cuina.

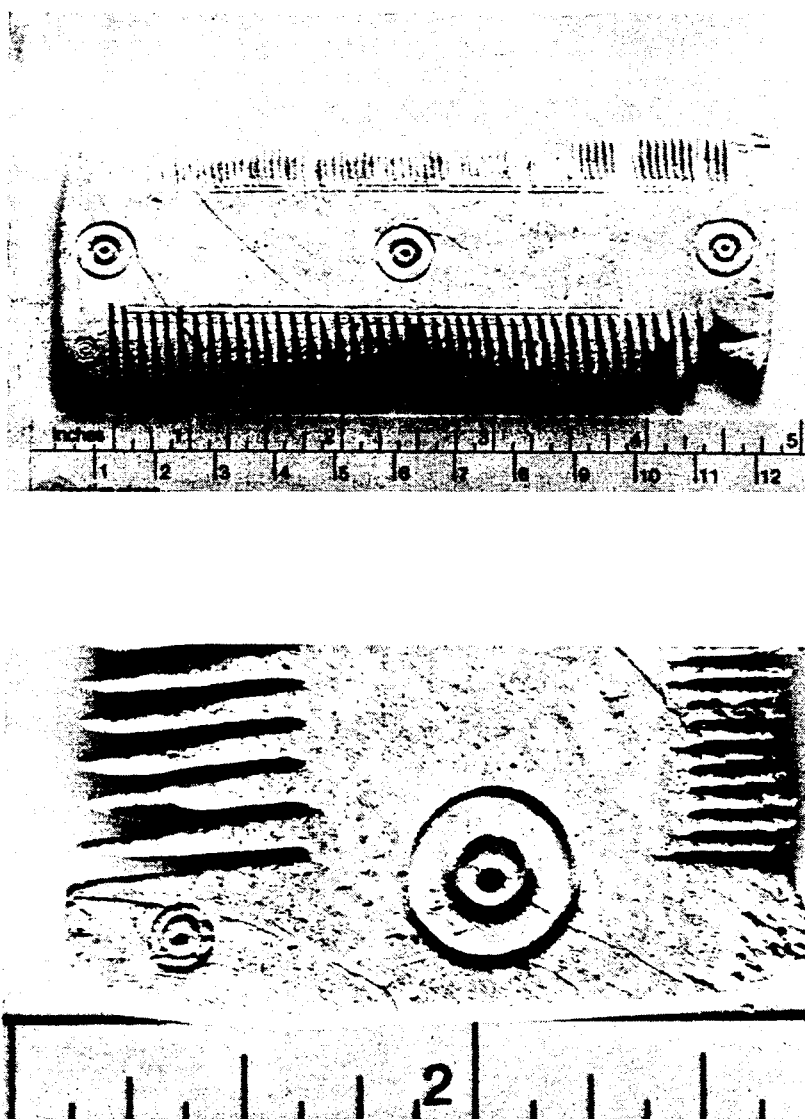
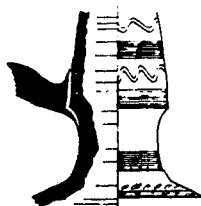

Fig. 37. Material arqueològic de la fase V. Pinta d'os treballat.

La conversió del lloc en un nucli habitat dins del segle VI s'ha de veure, potser, en relació amb les reformes constructives documentades en aquestes esglésioles. A aquest segle es correspon el baptisteri de Santa Margarida, del qual no es coneixen amb exactitud ni la planta ni les dimensions, però que sembla que podria formar part del gran complex arquitectònic que s'intueix a partir de la informació proporcionada per l'observació d'una fotografia aèria (Nolla, 1993, p. 218-220; Aquilué et al., 1996, p. 233-234). Els diversos autors, a manca d'excavacions arqueològiques, no es decideixen a identificar aquestes restes; entre les propostes, esmenten la possible existència d'un cenobi, d'una vil·la suburbana amb espai litúrgic annex, o bé del complex episcopal emporità, fet que entraria en contradicció amb la tesi de la

ubicació d'aquest dins del nucli de la Palaiapolis (Nolla i Sagrera, 1995, p. 24). També dins del segle VI cal situar l'església que es basteix per damunt de l'antic mausoleu a Santa Magdalena, amb un important cementiri al seu entorn (Nolla et al., 1996, p. 233-234).

L'adjacència de les restes documentades a l'excavació de la carretera respecte a les construccions referides és evident. Com ja hem dit a l'apartat de descripció de la fase, és precisament en els quadres més propers a l'edifici de Santa Magdalena on es concentren la major part de les estructures descobertes, i en conseqüència, tant per la proximitat física com per la cronològica, no podem de cap manera entendre unes estructures al marge de les altres. El conjunt ens està proporcionant una interessant aportació a l'ocupació d'època visigòtica en l'espai del territori proper a Empúries. Les tesis d'estancament i lenta decadència de la ciutat durant l'antiguitat tardana han de ser del tot revisades, i creiem que hem de considerar els nuclis de la Palaiàpolis i el que ara valorem a ponent de la ciutat com els símptomes d'una població activa i extensa. La continuïtat de les excavacions en el subsòl de Sant Martí d'Empúries, així com en aquest gran sector proper a les esglésies (potser en els marges més baixos de la carretera, on sembla que les restes es conserven en més entitat), aportaria dades d'una importància cabdal de cara al coneixement de la història de l'Empúries dels segles V, VI i VII, fins ara tan mal coneguda.

FASE VI. EL FARCIT DEL POU I ABANDÓ DE L'INDRET

Descripció

S'ha atribuït exclusivament a aquesta fase l'obliteració definitiva del pou comentat a la fase anterior, que es va localitzar i excavar al quadre 8 (figs. 38 i 39). Per la seva cronologia, ha estat considerada com una fase diferenciada, que cal tenir present en el conjunt de l'excavació, ja que ens podria estar proporcionant indicis del moment final de l'ocupació d'aquesta àrea situada a ponent de l'antiga ciutat d'Empúries. Cal insistir que és només en l'interior d'aquest pou on es van recuperar en estratigrafia materials que ens situen ja en un moment clarament posterior i ben diferenciat de la fase precedent. A la resta de l'excavació no es van trobar materials semblants, fora d'una presència residual en els nivells superficials.

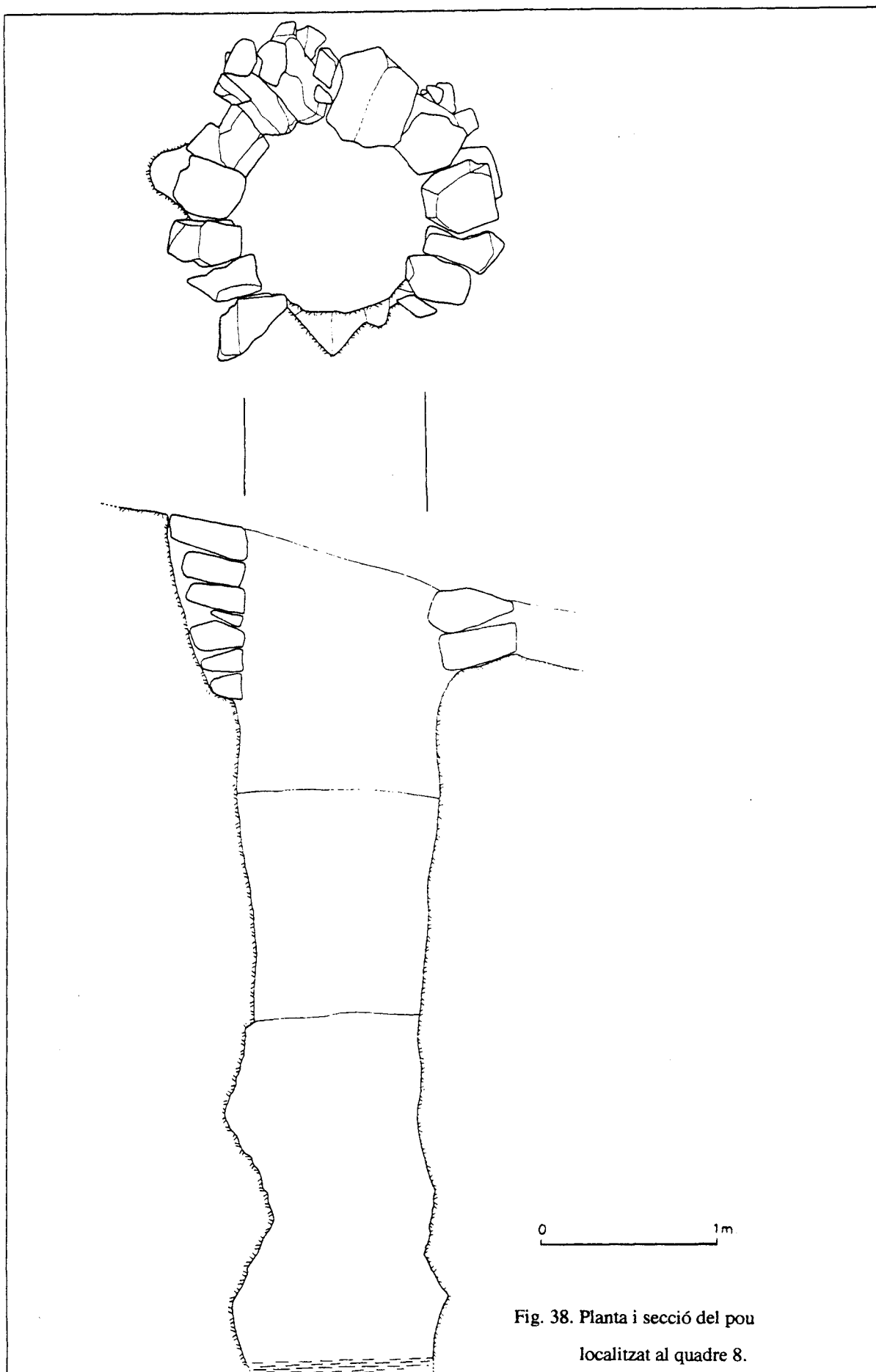
Materials

Els elements que ens proporcionen datacions concretes corresponen encara a les ceràmiques africanes d'importació i a les àmfores. Per la seva banda, les ceràmiques d'importació del sud de la Gàl·lia són ja absolutament inexistents. La T.S. Africana (exclusivament tipus D) es troba representada per tan sols 5 fragments, amb un repertori formal reduït a una vora de la forma 104 C (fig. 40, 2) i una altra de la 109 (fig. 40, 1), ambdues inèdites a les fases anteriors.

Hayes situa la forma 104 C dins dels tres quarts de segle que van des del 550 fins al 625 (Hayes, 1972, p. 166), i sembla que el moment àlgid d'aquesta forma correspondria als voltants de l'any 600 (Reynolds, 1987, p. 78). Per la seva banda, la forma 109 és una de les més tardanes i la podem situar plenament dins del segle VII (Hayes, 1972, p. 172). Un dels pocs contextos paral·lels de què disposem és el període 2B de les excavacions de la Bourse, a Marsella, datat a la primera meitat del segle VII. En aquest període la forma 109 és, juntament amb la 99, la predominant dins del repertori de T.S. Africana D (Bonifay, 1983, p. 317-322).

Les àmfores encara arriben amb assiduitat a aquesta època, tal com sembla que demostren els 195 fragments recuperats, la immensa majoria informes, que constitueixen el 55'87 % del total de materials ceràmics de la fase. Disposem de 5 vores, tres de les quals pertanyen a la variant D de la forma LXI (fig. 40, 3), una àmfora molt estesa al segle VII (Bonifay i Piéri, 1995, p. 105-106). Així mateix, la forma LXII (fig. 40, 4-5), tot i que és més típica del segle VI, continua produint-se també més enllà de l'any 600 sota la forma d'una variant evolucionada (Bonifay i Piéri, 1995, p. 103). La vora restant pertany a la forma Keay XXXV A, que, amb una cronologia que no va més enllà de mitjan segle VI (Keay, 1984, p. 235 i 240), cal considerar com a residual.

Les ceràmiques comunes constitueixen aquí el 42'17% del material. A diferència de les fases anteriors, les comunes oxidades tan sols conformen ara un 32'43% de les ceràmiques de fabricació local, pèrdua que s'ha traduït en el corresponent augment de les grolleres reduïdes, que assoleixen el 67'57%. Aquest darrer tipus ceràmic (fig. 40, 6-11) es troba representat per un interessant lot de formes molt diverses (bols, gerres, olles, cassoles) que ja ens avança de manera clara el tipus de terrissa predominant durant tota l'edat mitjana. La manca de contextos contemporanis ben datats a casa nostra ens fa impossible assajar un intent de datació a través d'aquestes ceràmiques, però l'esmentat increment sobtat de la seva presència constitueix una prova més a l'hora de donar una cronologia avançada a la fase VI del nostre jaciment. En tot cas, esperem que les dades que oferim puguin ser contrastades més endavant amb noves troballes, per així començar a esclarir el panorama fosquíssim d'aquestes èpoques fins ara tan desconegudes.

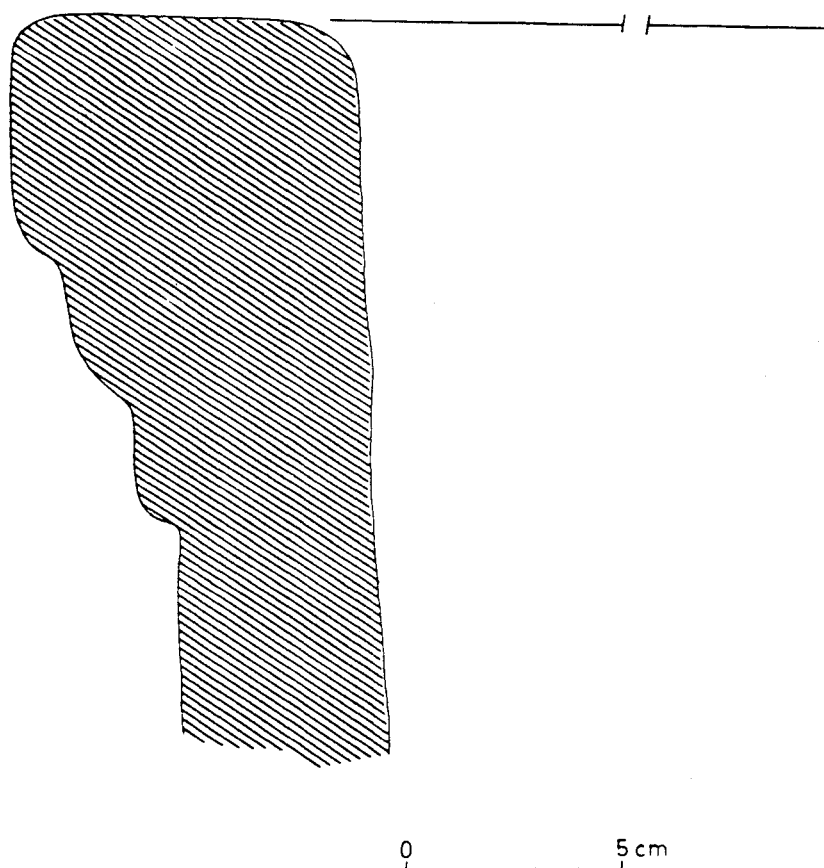

Fig. 39. Secció del brocal del pou.

Cronologia i conclusions

En conclusió, doncs, el farcit superior del pou cal datar-lo a partir de l'any 600, segons es desprèn del terme *post-quem* proporcionat per la forma Hayes 109 de T.S. Africana D. El més lògic és que ens trobem en un context de ple segle VII -o qui sap si fins i tot més tardà-, difícil de precisar mentre no puguem aprofundir en l'estudi de les ceràmiques comunes d'aquest moment. Hem de tenir en compte que, al segle VII, l'arribada d'importacions de T.S. Africana s'ha convertit ja en un fet gairebé episòdic, i, consegüentment, la presència escadussera de materials datables en aquesta època no ens ha d'estranyar. Altrament, la proliferació de ceràmiques comunes reduïdes de pasta grollera, en contrast amb els percentatges encara escassos de la fase immediatament anterior, denota el transcurs d'un lapse de temps indefinit però, sens dubte, ben evident des del moment de construcció de l'hàbitat del segle VI.

Com hem vist, la major proporció de material correspon a les ceràmiques comunes, amb un clar predomini de les peces de cuita reduïda, que conformen un lot de material que anticipa el tipus de terrissa que acostumarà a trobar-se en nivells medievals. No obstant això, l'absència total de ceràmiques espatulades ens impedeix d'avançar aquesta fase VI a època altomedieval; en els darrers anys aquesta ceràmica s'està imposant com a fòssil director d'aquests primers segles medievals, gràcies als nivells excavats d'aquesta època en jaciments com Peralada, Roses, Sant Pere de Rodes o Sant Martí d'Empúries, per esmentar els més importants (Riu, 1991; Mataró et al., 1994, p. 150; Llinàs et al., 1995, p. 38-39; Puig et al., en premsa).

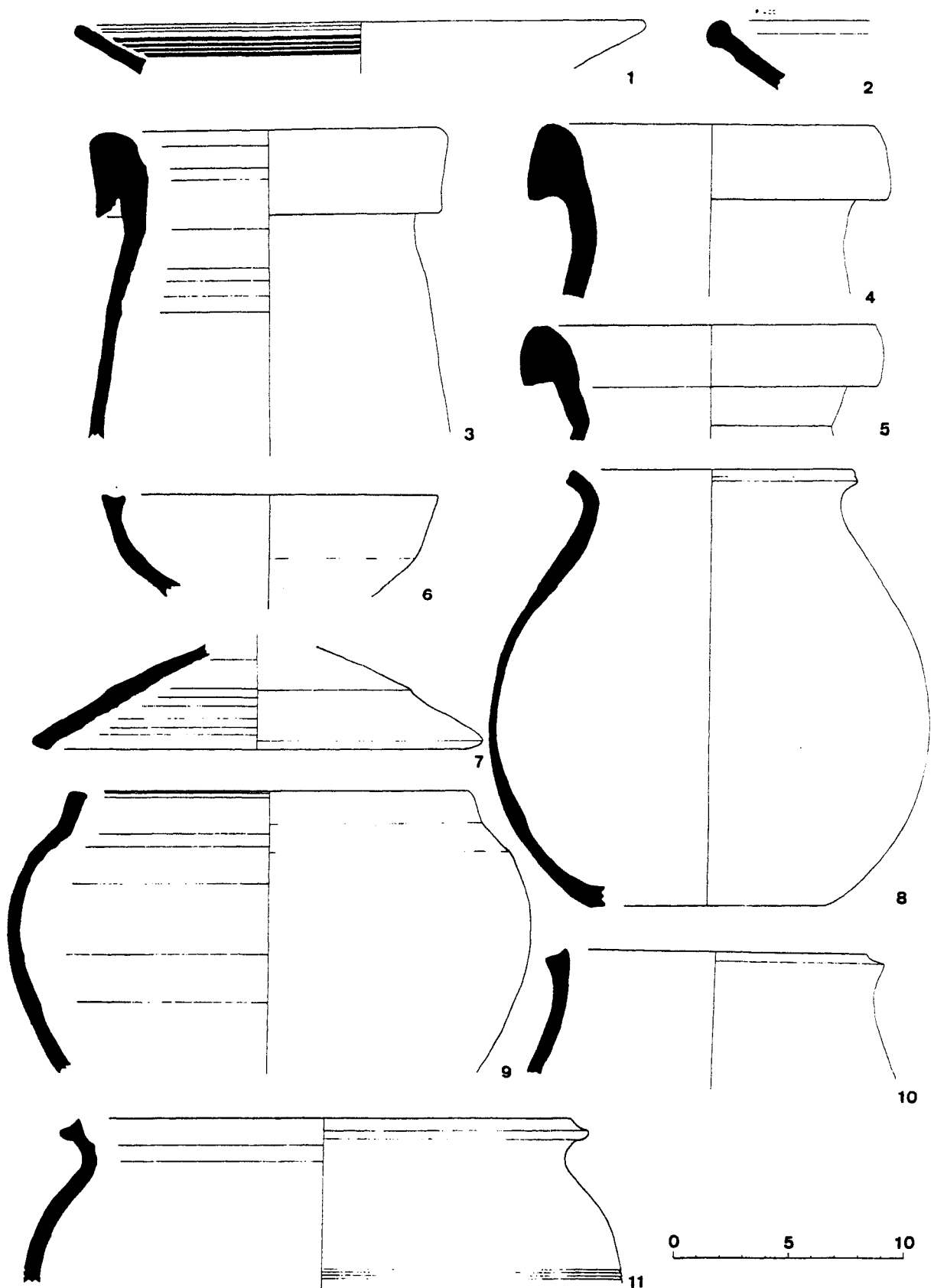
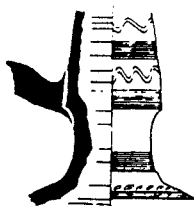

Fig. 40. Material arqueològic de la fase VI. T.S.Africana D: 1-Hayes 109; 2-Hayes 104C. Àmfores: 3-Keay LXID; 4 i 5-Keay LXII. 6 a 11-Reduïda de cuina.

El fet que les úniques dades segures situables amb posterioritat a la fase V corresponguin al farcit d'un pou ens impedeix, doncs, saber amb certesa el moment final de l'assentament de la carretera de Sant Martí. La manca de dades sobre l'evolució històrica i la fi de les estructures descobertes l'hem d'atribuir a la proximitat del superficial i al remenament de terres ocasionat al llarg de la conversió de l'indret en zona de conreus. L'únic element ben datat posterior a la data de construcció d'aquestes estructures, el reompliment del pou, el situem aproximadament dins el segle VII, i hem d'insistir en aquesta dada, ja que considerem que l'obliteració d'aquest element podria ser l'indici d'un abandonament del lloc com a zona d'hàbitat. Entenem que qualsevol conclusió que donem a l'entorn d'aquesta qüestió serà sempre discutible mentre no disposem de dades més certes. Malgrat tot, no descartem la possibilitat que aquest nucli pogués haver estat destruït al llarg d'aquesta centúria. El coneixement sobre la cronologia de l'evolució dels edificis de Santa Magdalena i Santa Margarida també es perd a partir del segle VI. Les reformes que tindran lloc abans de les importants remodelacions d'època altomedieval, fase III de Santa Magdalena i fase IV de Santa Margarida (Nolla et al., 1996, p. 229 i 232), no han estat datades.

La continuïtat dels nuclis d'època visigòtica fins a època carolíngia és difícil de concretar. El desconeixement dels materials i l'escassetat de les fonts documentals ens dificulten enormement la discussió sobre aquest extrem. El mateix passa a centres com a Roses, on actualment s'ha posat de manifest una important ocupació del període visigòtic des del segle V fins a la primera meitat del VII, amb un moment ple i àlgid a partir del mitjan segle VI. La possible continuïtat del centre de culte del puig de Santa Maria fins al segle X es dilueix del tot pel que fa als espais urbanitzats, tant a ponent com a llevant d'aquest centre, on els nivells documentats es perden dins del segle VII i no es recuperen fins a època altomedieval (Puig et al., en premsa). Per l'estat en què es troben les investigacions i per l'espai actualment excavat, no és possible argumentar amb fonaments ni un trasllat de població al nucli de Puig Rom ni la continuïtat d'aquesta al solar de la Ciutadella.

Tant en el cas de Roses com en el d'Empúries, l'únic element de persistència constructiva, més o menys significativa, es dona ara com ara en els edificis de culte. Santa Maria de Roses, després de la cel·la paleocristiana, presenta indicis documentals d'un edifici posterior a aquesta i anterior a la reconstrucció del temple en temps del comte Sunyer a mitjan segle X (Puig et al., en premsa). El mateix passa a Santa Margarida, on hi ha traces clares d'una transformació radical de l'edifici anterior, amb la desaparició del baptisteri, abans de l'adopció de la seva definitiva fesomia a l'entorn del segle X, que es mantindrà amb reformes fins a principis del segle XVIII. O a Santa Magdalena, on també són presents unes reformes anteriors a la modificació destacable del temple al segle X, tot i que a partir d'aquest moment l'edifici s'abandonarà (Nolla et al., 1996, p. 234).

CLOENDA: ALGUNES APORTACIONS A L'EVOLUCIÓ DELS MATERIALS CERÀMICS A LA BAIXA ANTIGUITAT

A banda de les importantíssimes dades que l'excavació de la carretera de Sant Martí va aportar pel que fa a l'evolució històrica d'aquest sector d'Empúries, hem de destacar la troballa extraordinàriament abundant de conjunts de materials arqueològics ben emmarcats cronològicament en quatre fases, des de la segona meitat del segle IV fins al segle VII. A part de permetre datar amb fiabilitat les diverses restes exhumades, l'estudi d'aquest riquíssim aplec de ceràmica va proporcionar, a més, un sèrie de dades de gran importància de cara al coneixement de l'evolució dels materials ceràmics, que es poden fer extensives, a grans trets, a tota la regió nord-occidental de la Mediterrània.

La davallada de les importacions de vaixella fina

Les importacions de ceràmica de certa qualitat experimenten una continguda però continuada corba descendent al llarg de les fases IVa (8'20% del total de materials ceràmics), IVb (6'90%) i V (4'80%), que s'accentua de manera sobtada en arribar a les tardanes cronologies de la fase VI, on aquest material representa tan sols un 1'42% del total de materials ceràmics (fig. 24, 3). La minva continguda que es produeix al llarg dels segles IV, V i VI ens indica un fenomen a bastament detectat arreu del nostre país, que sovint ha estat interpretat com l'indici d'una important reducció dels intercanvis entre les diverses regions de la Mediterrània. Tanmateix, el fenomen de l'acceleració sobtada d'aquesta tendència a partir, aproximadament, de la segona meitat del segle VI —comprovat en altres jaciments i que trobaríem reflectit a la nostra fase VI— potser és degut més aviat a una caiguda de la producció de T.S. Africana D que no pas a una acceleració brusca en el descens de les relacions ultramarines. En aquest sentit, és interessant comprovar les dades que aporten les troballes d'àmfores (comentades més endavant), material que, per la seva naturalesa, ens ajudarà a avaluar les fluctuacions del comerç marítim molt més que no pas la vaixella fina.

Produccions africanes i produccions gèl·liques

Poques novetats podem aportar a l'evolució de les diverses formes de la T.S. Africana D, a bastament estudiades per un bon nombre d'investigadors. Sembla que les troballes de la carretera de St. Martí confirmen les dades fins ara disponibles i proporcionen interessants conjunts amb cronologies ben establertes. L'únic element destacable prové de la comparació efectuada entre el material de la fase IVb i els conjunts excavats a l'Antiga Audiència de Tarragona (Aquilué, 1993), que demostren que formes com la Hayes 91C i 99 si bé es fan presents a partir de mitjan segle V, encara són molt escasses a la fi d'aquesta centúria i no és fins a la primera del segle VI que es detecten en quantitats abundants. Quelcom semblant passaria amb les formes Hayes 93, 94, 103 i 104, que —segons les nostres troballes de les fases IVb i V— no es faran freqüents fins ben entrada la primera meitat del segle VI.

Un cas ben diferent el constitueixen les importacions gèl·liques, més mal conegudes i sovint infravalorades a causa de la incertesa de les seves aportacions de caire cronològic. Les troballes del nostre jaciment ajuden a concretar una mica els principals traços d'aquestes importacions, i ens proporcionen un quadre que es podria fer extensiu, grosso modo, als diversos jaciments costaners catalans.

Presentes ja des d'un moment incert de finals del segle III, les importacions de T.S. Lucente

sembla que assoleixen un punt àlgid als voltants de l'any 400, tal com trobaríem reflectit a la nostra fase IVa. Al mateix temps, fa acte de presència la T.S. Paleocristiana, d'aparició més recent que la Lucente i que en aquesta època encara no ha arribat al punt de màxima difusió, per bé que aquest sigui ja molt proper. Aquesta presència destacable de les importacions del sud de la Gàl·lia, que sembla que s'hauria de circumscriure dins d'un marge temporal no gaire dilatat i situar-se gairebé exclusivament en jaciments costaners, es tradueix en una curiosa i fins ara poc documentada davallada en les xifres relatives –no absolutes– de T.S. Africana D (fig. 24, 2).

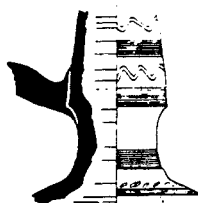
Cent anys més tard, al voltant del 500, el panorama és ben diferent. La nostra fase IVb sembla que demostra que la T.S. Lucente és ja a punt de desaparèixer del mercat i la T.S. Paleocristiana es trobaria en un moment avançat de la seva davallada, de manera que la majoria d'importacions de vaixella fina corresponen ja a la T.S. Africana D de manera indiscutible. Per la seva banda, les dades de la fase V –segon quart avançat del segle VI– es troben lleugerament falsejades a causa del nombrós material residual de les fases I i IVa que contenen els seus estrats, i això fa que, malauradament, no serveixin per a il·lustrar de manera clara la caiguda definitiva de les importacions de vaixella fina gàl·lica, presents aquí en percentatges enganyosament massa elevats.

Les àmfores

L'anàlisi dels tipus amfòrics de què disposem revela que a partir de mitjan segle V es produeix una forta davallada de peces provinents de la Bètica i d'Orient, i que les àmfores africanes (reflectides bàsicament en les formes LV, LXI i, sobretot, LXII) esdevenen predominants de manera quasi absoluta. És destacable el fet que, lluny de reflectir una progressiva decadència, els percentatges d'àmfores en el nostre jaciment es mantenen fermes, i fins i tot experimenten una lleugera pujada a la fase VI (fig. 24, 3). Conscients del risc que comporta la generalització de les dades, podem aventurar que, encara al segle VII, els jaciments costaners catalans continuarien mantenint relacions comercials més o menys regulars amb Àfrica (pensem que l'actual Tunísia no cau a mans musulmanes fins l'any 695) o amb les seves zones d'influència més directa, un fet que podria haver estat emmascarat tant per la ja esmentada caiguda de la producció de T.S. Africana D com per l'escassetat de contextos contemporanis ben estudiats. En aquest sentit, hem pogut comprovar visualment que una part molt important del conjunt de materials extrets del *castrum* visigòtic del Puig Rom, a Roses, està constituït precisament per àmfores, mentre que la T.S. Africana D hi és inexistent.

La generalització de la ceràmica reduïda de cuina

En el camp de les ceràmiques de producció local podem observar que les comunes oxidades predominen per sobre de les reduïdes de cuina en una proporció aproximada de 2 a 1 al llarg de les fases IVa, IVb i V, per bé que s'hi nota una continuada però molt lleugera davallada de les primeres en favor de les segones. A la fase VI, en canvi, les proporcions s'han invertit, i un notable conjunt de peces de ceràmica reduïda de cuina eclipsa la fins ara predominant comuna oxidada (fig. 24, 4). Aquest material és, indiscutiblement, de gran interès, atès que documenta de manera bastant precisa al nostre país la primera fase del gran domini –assolít a partir dels volts de l'any 600– que les ceràmiques reduïdes de cuina exerciran al llarg de tota l'edat mitjana. No se'ns escapa tampoc la relació existent entre la caiguda de la vaixella d'importació i l'eclosió de la reduïda de cuina, per bé que és molt arriscat pensar en una substitució parcial de l'una per l'altra, sobretot a causa de les grans diferències formals i funcionals. Tanmateix, es ben possible que el final de l'arribada de la T.S. Africana D hagués impel·lit els terrissers locals a augmentar la producció de bols i plats tapadora com els de la fig. 40, 6 i 7.

BIBLIOGRAFIA

AGUSTÍ, B. (1991): "Informe antropològic de la incineració", a FERRÁNDEZ; LAFUENTE, A.; LÓPEZ, J.B.; PLENS, N.: "La necrópolis tumular d'incineració de La Colomina 1 (Gerb, La Noguera)", a *Revista d'Arqueologia de Ponent*, 1, p. 140-144.

AICART, F.; LLINÀS, J. i SAGRERA, J. (1991): "Primera aproximació a la difusió de la Terra Sigillata Lucente al nord-est de Catalunya", a *Cypsela*, IX, p. 197-207.

ALMAGRO, M. (1955): *Las necrópolis de Ampurias*, vol. II, *Necrópolis romanas y necrópolis indígenas*, Monografías Ampuritanas, III, Barcelona.

ALMAGRO, M. (1964): *Excavaciones en la Palaiópolis de Ampurias*. Excavaciones Arqueológicas en España, 27, Madrid.

ALMAGRO, M. i PALOL, P. de (1962): "Los restos arqueológicos paleocristianos y alto-medievales de Ampurias", a *Revista de Gerona*, 20, p. 27-41.

AQUILUÉ, X. (1992): *Las cerámicas de producción africana procedentes de la Colonia Iulia Urbs Trimphalis Tarraco*. Tesi doctoral inèdita, Universitat de Barcelona.

AQUILUÉ, X. (1993): "Las cerámicas finas de los niveles tardo-romanos", a DUPRÉ, X. i CARRETÉ, J.M.: *La Antiga Audiència. Un acceso al foro provincial de Tarraco*. Excavaciones Arqueológicas en España, 165, p. 117-150.

AQUILUÉ, X.; BURÉS, L.; CASTANYER, P.; SANTOS, M. i TREMOLEDA, J. (1996): "Excavacions arqueològiques a Sant Martí d'Empúries", a *Terceres Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Sta. Coloma de Farners, p. 52-64.

ATLANTE (1981): *Atlante delle forme ceramiche. I. Ceramica fine romana nel bacino mediterraneo (Medio e Tardo Impero)*, Roma. Coordinat per A. Carandini.

BACARIA, A. (1993): *Importacions sudgàl·liques i produccions locals de ceràmica estampada a Catalunya durant el Baix Imperi Romà*. Tesi doctoral inèdita, Universitat de Barcelona.

BALTHAZARD i DERVIEUX (1921): "Études anthropologiques sur le phœtus humain", a *Annales de Médecine Legale*, 1, p. 37-42.

BATISTA, R.; LÓPEZ, A. i ZUCCHITELLO, M. (1980): *Noves aportacions al coneixement de la vil·la romana dels Ametllers. Tossa*, Quaderns d'estudis tossencs, 1. Tossa.

BONIFAY, M. (1983): "Éléments d'évolution des céramiques de l'Antiquité tardive a Marseille d'après les fouilles de la Bourse (1980-81)", a *Revue Archéologique de Narbonnaise*, XVI, p. 289-334.

BONIFAY, M. i PIÉRI, D. (1995): "Amphores du Vè au VIIè s. à Marseille: nouvelles données sur la typologie et le contenu", a *Journal of Roman Archaeology*, 8, p. 94-120.

CASAS, J.; CASTANYER, P.; TREMOLEDA, J. i NOLLA, J.M. (1993): "La vil·la romana de la Font del Vilar (Avinyonet de Puigventós, l'Alt Empordà)", a *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, 26, p. 343-372.

CASAS, J.; CASTANYER, P.; NOLLA, J.M. i TREMOLEDA, J. (1995): *El món rural d'època romana a Catalunya. L'exemple del nord-est*, Sèrie Monogràfica, 15, C.I.A.G., Girona.

C.A.T.H.M.A (1986): "La céramique du Haut Moyen âge en France méridionale: Elements comparatifs et assai d'interprétation", a *La ceramica medievale nel Mediterraneo Occidentale*. Siena-Faenza, octubre 1984, p. 27-50.

CAVAILLÈS-LLOPIS, M.T. (1986): "Céramiques de l'Antiquité Tardive a Marseille (corne du port antique, sondages D II 11 et D II 15)", a *Documents d'Archéologie Méridionale*, 9, p. 167-195.

CLARIANA, J.F. i JÀRREGA, R. (1990): "Aportación al conocimiento de unas estructuras arquitectónicas tardorromanas del yacimiento arqueológico de Can Modolell (Cabrera de Mar, Barcelona)", a *Archivo Español de Arqueología*, 63, p. 330-344.

COLLIS, J. et al. (1990): "Incinération gallo-romaine à Lussat et fouilles de sauvetage en Grande Limagne (Puy-de-Dôme) en 1976", a *Révue Archeol. du Centre de la France*, 29, 1, p. 6-17.

COMAS, J. (1957): *Manual de Antropología Física*. Univ. Nac. Autónoma de México. Instituto de Investigaciones Antropológicas.

DUDAY, H. (1986): "Étude anthropologique", a PY, M.; LEBEAUPIN, D. et al., "Stratigraphie du Marduel (St. Bonnet-du Gard) III. Les niveaux des IIème. et I er. s.av.n.è. sur les chantier central", a *Documents d'Archéologie Méridionale*, 9, p. 9-80.

DUDAY, H. (1990): "Observations ostéologiques et décomposition du cadavre: sépulture colmatée ou en espace vide (1)", a *Révue Archéologique du Centre de la France*, 29, 2. Notes et documents, p. 193-196.

DUDAY, H. i DEDET, B. (1985): "Une inhumation protohistorique denoudeau né sur l'oppidum du Plan de la Tour à Gailhan (Gard)", a *Études Languedociennes. 110è. Congrès national des sociétés savantes. Montpellier, Archéologie*, p. 89-95.

ESTEVA, L. (1983): "Ceràmica hispano-romana recollida en el subsòl del monestir de Sant Feliu de Guíxols", a *Estudis sobre temes del Baix Empordà*, 2, p. 41-60 (reedició d'un article publicat el 1962).

FEREMBACH; SCHWIDETSKI i STLUOUKAL (1979): "Récommandations pour déterminer l'âge et le sexe sur le squelette", a *Bull. et Mem. de la Soc. d'Anthr. de Paris*, 6, XII, p. 7-45.

GENOVÉS, S. (1969): "Determinación sexual en el hombre primitivo", a BROTHWELL i HIGGS: *Ciencia en Arqueología*. Madrid.

GEJVALL, N.G. (1969): "Cremaciones", a BROTHWELL i HIGGS: *Ciencia en Arqueología*. Madrid, p. 282-293.

GIBERT i CALABUIG (1977): *Medicina legal y toxicología*. València.

GÓMEZ BELLARD, F. (1985): "Estudio antropológico de algunas incineraciones púnicas del Puig des Molins, Ibiza", a *Saguntum*, 19, p. 141-151.

GRÉVIN, G. (1990): *La fouille en laboratoire des sépultures à incinération. Son apport à l'archéologie*.

GUILLON, F. (1986): "Brulés frais ou brulés secs?", a *Anthropologie Physique et Archéologie*. Ed. CNRS, p. 191-194.

HAYES, J.W. (1972): *Late Roman Pottery. A catalogue of roman fine wares*, Londres.

HERRMANN, B. (1976): "Experimentelle und theorethische Beiträge zur Leichendbranduntersuchung", a *Homo*, 27, 2, p. 114-118.

HERRMANN, B. (1977): "On histological investigations of cremated human remains", a *Journal of Human Evolution*, 6, p. 101-103.

HUMEL, S. i SCHTKOWSKI, H. (1986): "Das Verhalten von Knochengewebe unter dem Einflu hohöer Temperaturen. Bedeutungen für die Leichenbranddiagnöse", a *Z. Morph. Anthrop.* 77, 1, p. 1-9.

HUSI, P.; LORANS, E. i THEUREAU, CH. (1990): "Les pratiques funéraires à Saint Mexme de Chinon du Vè au XVIIè siècle", a *Révue Archéologique du Centre de la France*, 29, 2, p. 131-168.

ISCAN i KENNEDY (1989): *Reconstruction of life from the skeleton*. Alan R. Liss Inc.

JÀRREGA, R. i CLARIANA, J.F. (1996): "El jaciment arqueològic de Can Modolell (Cabrera de Mar, el Maresme) durant l'Antiguitat tardana. Estudi de les ceràmiques d'importació", a *Cypsela*, XI, p. 125-152.

JOHNSTON, F.E. i ZIMMER, L.O. (1989): "Assessment of growth and age in the immature skeleton, a ALAN R. LISS, Inc." *Reconstruction of life from the skeleton*, p. 11-21.

JONES, R.F.J. (1984): "The Roman cementeries of Ampurias reconsidered", a *Papers in Iberian Archaeology*, Oxford. BAR International Series 193 (I), p. 237-265.

KEAY, S.J. (1984): *Late Roman Amphorae in the Western Mediterranean. A typology and economic study: the Catalan evidence*, B.A.R. International series 196, Oxford.

LANGE, M; SCHUTKOWSKI, H; HUMMEL, S i HERRMANN, B. (1987): *A Bibliography on Cremation*. PACT, 19.

LLINÀS, J. (1991): *La T.S.Paleocristiana de l'edifici baix-imperial de Roses (Campanyes del 1976 al 1985)*, Treball de Recerca inèdit, U.A.B, Bellaterra.

LLINÀS, J. (en premsa): "La excavación de la carretera de San Martín de Ampurias (Gerona): un ejemplo de la evolución de los contextos cerámicos durante la Antigüedad Tardía en el litoral catalán", a *Archivo Español de Arqueología*, Madrid.

LLINÀS, J.; MANZANO, S.; PUIG, A.M. i ROCAS, X. (1992): "Noves aportacions al coneixement de les necròpolis emporitanes. Les troballes realitzades en l'excavació d'urgència a la carretera de Sant Martí d'Empúries", a *Anuari de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, 25, p. 353-381.

LLINÀS, J.; MANZANO, S.; PUIG, A.M. i ROCAS X (1994): "Noves dades sobre el poblament d'època visigoda a Empúries: resultats de l'excavació d'urgència a la carretera de St. Martí", a *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, XXXIII, p. 189-204.

LLINÀS, J.; MIRÓ, M.; MONTALBÁN, C.; PALAHÍ, L. i SAGRERA, J. (1995): "Peralada a l'Edat Mitjana. Les excavacions a la Plaça Ramon Muntaner. I-El jaciment", a *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, XXXV, Girona, p. 27-45.

LLINÀS, J.; NIETO, F.J. i NOLLA, J.M. (en premsa): "Iconografia paleocristiana en ceràmiques estampades gèl·liques (D.S.P.) trobades al nord-est de Catalunya", a *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, homenatge al Dr. Pere de Palol.

LÓPEZ, A. (1987): "Distribución espacial y cronológica de las necrópolis ampuritanas", a *I Jornades Internacionals d'Arqueologia Romana de Granollers*, p. 263-273.

MACKENSEN, M. (1985): *Prospektion einer Spätantiken Sigillatatöpferei in El Mahrine (Nordtunisien)*, CEDAC, Carthage dossiers, 6, p. 29-39.

MAHIEU, E. (1984-85): "Foetus et nouveau-nés préhistoriques. Études et problèmes d'interprétation", a *Bulletin du Musée d'Anthropologie Préhistorique de Monaco*, 28, p. 137-154.

MARTÍN, M.A.; NIETO, F.J. i NOLLA, J.M. (1979): *Excavaciones en la Ciudadela de Rosas (Campañas 1976 y 1977)*. C.I.A.G. Série monográfica, 2. C.I.A.G., Girona.

MARTIN, T. (1971): "Contribution a l'étude de la forme "Rigoir 35" en céramique estampée", a *Bulletin de la Société d'Études Scientifiques de l'Aude*, LXXI, p. 139-159.

MATARÓ, M.; BURCH, J.; CARRASCAL, C.; PUIG, A.M. i VIEYRA, G. (1994): "Sant Pere de Rodes (el Port de la Selva, Alt Empordà). Les excavacions del 1990 al 1992 i les propostes del Pla Director", a *Tribuna d'Arqueologia 1992-1993*, Barcelona, p. 139-156.

MOLLESON, T.I. (1986): "Skeletal age and paleodemography", a BITTLES i COLLINS EDS.: *The biology of human ageing*. Cambridge Univ. Press, p. 95-118.

MOREL, J.-P. (1981): *Céramique Campanienne. Les formes*. Roma.

NIETO, F.J. (1981): "Acerca del progresivo despoblamiento de Ampurias", a *Rivista di Studi Liguri*, XLVII, p. 34-51.

NIETO, F.J. (1991): *La Terra Sigillata Africana en el noreste de la Tarraconense*. Tesi doctoral inèdita, Bellaterra.

NIETO, F.J. (1993): *El edificio "A" de la Ciudadela de Rosas (la Terra Sigillata Africana)*, Série Monográfica, 14. C.I.A.G., Girona.

NOLLA, J.M. (1984): "Excavaciones recientes en la Ciudadela de Rosas. El edificio bajo-imperial", a *Papers in Iberian Archaeology*, B.A.R. International Series, 193 (II), Oxford, p. 430-459.

NOLLA, J.M. (1993): "Ampurias en la Antigüedad Tardía. Una nueva perspectiva", a *Archivo Español de Arqueología*, 66, p. 207-224.

NOLLA, J.M.; BURCH, J.; SAGRERA, J.; VIVÓ, D.; AQUILUÉ, X.; CASTANYER, P.; TREMOLEDA, J. i SANTOS, M. (1996): "Les esglésies de Santa Margarida i Santa Magdalena d'Empúries (L'Escala, Alt Empordà)", a *Terceres Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Sta. Coloma de Farners, p. 225-241.

NOLLA, J.M. i CASAS, J. (1990): "El material ceràmic d'importació de la vil·la romana de Puig Rodon (Corçà, Baix Empordà), d'època severiana a la Baixa Antiguitat", a *Cypsela*, VIII, p. 193-218.

NOLLA, J.M. i NIETO, F.J. (1979): "Acerca de la cronología de la muralla romana tardía de Gerunda: la Terra Sigillata Clara de Casa Pastors", a *Faventia*, 1/2, p. 269-272.

NOLLA, J.M. i PUERTAS, C. (1988): "Ceràmiques africanes i material d'importació

baix-imperial del jaciment del Camp de la Gruta (Torroella de Montgrí, Baix Empordà)", a *Estudis sobre el Baix Empordà*, 7, p. 29-77.

NOLLA, J.M. i SAGRERA, J. (1995): *Ciuitatis Impuritanæ Coemeteria. Les necròpolis tardanes de la Neàpolis*, Estudi General, 15, Universitat de Girona, Girona.

OLIVIER i PINNEAU (1960): "Nouvelle détermination de la taille foetale d'après les longueurs diaphysaires des os longs", a *Annales de Médecine Légale*, 40, p. 141-144.

PELLETIER, J.P.; POUSSSEL, L.; RIGOIR, J. i Y.; VALLAURI, L. i FOY, D. (1991): "Poterie, métallurgie et verrerie au début du VIe s. à Gardanne (B.-du-Rh.)", a *Documents d'Archéologie Méridionale*, 14, p. 277-350.

PERINET, G. (1982): "Déterminations des températures de cuisson des ossements humains", a *Dossiers de l'Archéologie*, 66, p. 96-97.

PUIG, A.M.; CARRASCAL, C.; TEIXIDOR, M. i VIEYRA, G. (en premsa): "La Roses d'època visigòtica en el subsòl de la Ciutadella (Alt Empordà): darreres investigacions", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, Congrés d'homenatge al Dr. Pere de Palol.

REMOLÀ, J.A. (1993): "Las ánforas de los niveles tardo-romanos", a DUPRÉ, X. i CARRETÉ, J.M.: *La Antiga Audiència. Un acceso al foro provincial de Tarraco*, Excavaciones Arqueológicas en España, 165, p. 151-165.

REYNOLDS, P. (1987): *El yacimiento tardorromano de Lucentum (Benalúa, Alicante): las cerámicas finas*, Catálogo de fondos del Museo Arqueológico, I, Alacant.

RIGOIR, J. (1968): "Les sigillées paléochrétiennes grises et orangées", a *Gallia*, XXVI, p. 177-244.

RIGOIR, J. (1971): "Les dérivées des sigillées paléochrétiennes en Espagne", a *Rivista di Studi Liguri*, XXXVII, p. 33-68.

RIGOIR, J. i Y. i RIVET, L. (1985): "Les dérivées-des-sigillées paléochrétiennes. Exportations et influences entre les groupe provençal et le groupe languedocien", a *Documents d'Archéologie Méridionale*, 8, p. 87-99.

RIU, E. (1991): "La ceràmica espatulada de Barcelona", a *Ceràmica medieval no Mediterràneo Occidental*, Lisboa, p. 587-592.

ROCAS, X.; MANZANO, S. i PUIG, A.M. (1992): "L'excavació d'urgència a la carretera de Sant Martí d'Empúries a la carretera d'Orriols a l'Escala", a *Primeres Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, St. Feliu de Guíxols, p. 125-136.

ROURE, A.; CASTANYER, P.; NOLLA, J.M.; KEAY, S.J. i TARRÚS, J. (1988): *La vil·la romana de Vilauba (Camós)*. Sèrie Monogràfica, 8, C.I.A.G., Girona.

SCHEUER, J.L.; MUSGRAVE, J.H. i EVANS, S.P. (1980): "The stimation of late fetal and perinatal age from limb bone lenght by linear and logarithmic regression", a *Annals of Human Biology*, 7-3, p. 257-265.

SCHUTKOWSKI, H. (1989): "Beitrag zur Alters-und Geschlechtsdiagnose am Skelett nichterwachsener Individuen", a *Anthropologie Anzeitung*, 47, 1, p. 1-9.

TED'A (1987): *Els enterraments del Parc de la Ciutat i la problemàtica funerària de Tarraco*, Memòries d'excavació, 1, Tarragona.

TED'A (1989): *Un abocador del segle V dC en el Fòrum provincial de Tarraco*, Memòries d'excavació, 2, Tarragona.

TESTUT i LATARJET (1975): *Tratado de Anatomía Humana*. Labor, 9a. ed. Barcelona.

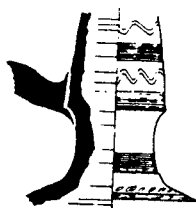
TILLIER, A.M. i DUDAY, H. (1990): "Les enfants morts en periode perinatale", a *Bull. et Mem. Soc. Anthropol. de Paris*, 2, 3-4, p. 89-98.

TORTORELLA, S. (1980): "La sigillata africana a Cartagine fra il 400 dC e la conquista vandala: i dati deglo scavo della missione archeologica italiana", a *La céramique antique de Carthage*. CEDHAC Carthage Dossiers L. Cartago, p. 125-139.

V.V.A.A. (1989): *L'Empordà I (Catalunya Romànica, vol. VIII)*. Fundació Enciclopèdia Catalana. Barcelona.

WEAVER, D.S. (1979): "Application of the likelihood ratio test to age estimation using the infant and child temporal bone", a *Am. Journal of Pys. Anthropologie*, 50, p. 263-270.

WHITEHOUSE, D.; BARKER, G.; REELE, R. i REESE, D (1982): "The Schola Praeconum I: The Coins, Pottery, Lamps and Fauna", a *Papers of the British School at Rome*, L, p. 53-101.

SUMARI

Introducció	3
Fase I. Els anivellaments d'època romano-republicana	7
Fase II. La necròpolis d'incineració	9
Estudi antropològic de les restes humanes incinerades	19
Fase III. Les sitges	21
Fase IVa. La necròpolis d'inhumació	30
Estudi antropològic de les restes humanes inhumades	45
Fase IVb. L'abocador del quadre 22	49
Fase V. Les estructures del s. VI	57
Fase VI. El farcit del pou i abandó de l'indret	75
Cloenda: Algunes aportacions a l'evolu- ció dels materials ceràmics a la Baixa Antiguitat	81
Bibliografia	83

